

Київський університет імені Бориса Грінченка

*Галина Василівна САГАН*

# АНАЛІЗ І МОДЕЛЮВАННЯ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ У РЕГІОНАХ СВІТУ (АРАБСЬКІ КРАЇНИ)

*Навчальний посібник*



Київ — 2023

УДК 2(075.8)

C12

Рекомендовано до оприлюднення в електронному форматі  
Вченою радою Факультету суспільно-гуманітарних наук  
Київського університету імені Бориса Грінченка  
(протокол № 7 від 16 березня 2023 року)

**Автор:**

**Саган Г.В.**, доктор історичних наук, професор кафедри всесвітньої історії,  
доцент Київського університету імені Бориса Грінченка

**Рецензенти:**

**Рубель В. А.**, доктор історичних наук, професор кафедри історії стародавнього світу та середніх віків Київського національного університету імені Тараса Шевченка

**Бабак О. І.**, завідувачка кафедрою історії України та всесвітньої історії, кандидат історичних наук, доцент Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка

**Саган Г. В.**

C12

Аналіз і моделювання суспільно-політичних процесів у регіонах світу (арабські країни): навч. посіб. для студентів закладів вищої освіти денної, заочної та дистанційної форм навчання. — К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2023. — 176 с.

У посібнику презентовано низку тем, які аналізують сучасні суспільно-політичні процеси в одному із регіонів світу, а саме в країнах Арабського світу. Зібраний навчальний матеріал у даній роботі дозволяє змодельовати ті чи інші аспекти внутрішньої та зовнішньої політики арабських країн. Оригінальність видання полягає в тому, що автор прагне показати особливості суспільно-політичного розвитку та різноплановість країн Арабського світу, а також, за наявності, їх спільні тенденції політичного, економічного та міжнародного розвитку у новітню добу. З цією метою розглядаються питання функціонування органів влади в країнах, визначається роль глав держав як політичних лідерів. Аналізу піддаються внутрішня та зовнішня політика того чи іншого очільника країни, які нещодавно управляли, чи керують країною нині. У посібнику подано систематизований навчальний матеріал, який включає завдання і вправи для самоконтролю студентів, що наповнені різномісними формами завдань (тестові, закриті, відкриті), варіанти самостійних робіт, широкий перелік літератури і джерел (в тому числі інтернет-джерела та матеріали), які можуть бути використані студентами для поглибленого опрацювання дисципліни, творчої і дослідницької роботи.

Для студентів магістратури денної, заочної, дистанційної форм навчання закладів вищої освіти.

УДК 2(075.8)

© Г.В. Саган, 2023

© Київський університет імені Бориса Грінченка, 2023

# ЗМІСТ

<b>Передмова</b> .....	6
<b>Тема 1. АРАБСЬКІ КРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА ІНТЕГРАЦІЇ</b> .....	9
1.1. Загальна характеристика регіону Арабський світ .....	9
1.2. Особливості глобалізаційних процесів в Арабському світі .....	13
1.3. Глобалізаційні прогнози в Арабському світі .....	27
1.4. Врахування глобалізаційних процесів в Арабському світі у зовнішній політиці України .....	28
1.5. Позиція країн Арабського світу до російсько-української війни .....	31
<i>Питання для самоконтролю</i> .....	33
<i>Завдання і вправи для самостійної роботи</i> .....	33
<i>Теми рефератів і презентацій</i> .....	33
<b>Тема 2. АРАБСЬКА ВЕСНА: АНАЛІЗ І МОДЕЛЮВАННЯ НАСЛІДКІВ</b> .....	34
2.1. Об'єктивні чинники «Арабської весни» в Західній Азії .....	34
2.2. Соціальні конфлікти в Арабському світі .....	40
2.3. Наслідки «Арабської весни» в політиці країн Західної Азії .....	42
<i>Питання для самоконтролю</i> .....	46
<i>Завдання і вправи до самостійної роботи</i> .....	46
<i>Теми рефератів і презентацій</i> .....	46

<b>Тема 3.</b>	<b>АРАБСЬКІ КРАЇНИ АФРИКИ</b> (АЛЖИР, МАРОККО) .....	47
3.1.	Алжир .....	47
3.2.	Марокко .....	61
	<i>Питання для самоконтролю</i> .....	68
	<i>Завдання і вправи до самостійної роботи</i> .....	68
	<i>Теми рефератів і презентацій</i> .....	68
<b>Тема 4.</b>	<b>АРАБСЬКІ КРАЇНИ АФРИКИ</b> (МАВРИТАНІЯ, ТУНІС, ЛІВІЯ) .....	69
4.1.	Мавританія .....	69
4.2.	Туніс .....	73
4.3.	Лівія .....	78
	<i>Питання для самоконтролю</i> .....	88
	<i>Завдання і вправи до самостійної роботи</i> .....	88
	<i>Теми рефератів і презентацій</i> .....	88
<b>Тема 5.</b>	<b>СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ РОЗВИТОК КРАЇН</b> <b>СХІДНОГО СЕРЕДЗЕМНОМОР'Я</b> (СИРІЯ, ЛІВАН, ЙОРДАНІЯ) .....	89
5.1.	Сирія .....	89
5.2.	Ліван .....	97
5.3.	Йорданія .....	100
	<i>Питання для самоконтролю</i> .....	105
	<i>Завдання і вправи для самостійної роботи</i> .....	105
	<i>Теми рефератів і презентацій</i> .....	105
<b>Тема 6.</b>	<b>СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ РОЗВИТОК</b> <b>ІРАКУ ТА ЄГИПТУ</b> .....	106
6.1.	Ірак .....	106
6.2.	Єгипет .....	114

<i>Питання для самоконтролю</i> .....	122
<i>Завдання і вправи до самостійної роботи</i> .....	122
<i>Теми рефератів і презентацій</i> .....	122
<b>Тема 7. ОСОБЛИВОСТІ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО РОЗВИТКУ АРАВІЙСЬКИХ МОНАРХІЙ (САУДІВСЬКА АРАВІЯ, КУВЕЙТ)</b> .....	123
7.1. Саудівська Аравія .....	123
7.2. Кувейт .....	128
<i>Питання для самоконтролю</i> .....	135
<i>Завдання і вправи до самостійної роботи</i> .....	135
<i>Теми рефератів та презентацій</i> .....	135
<b>Тема 8. ОСОБЛИВОСТІ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО РОЗВИТКУ АРАВІЙСЬКИХ МОНАРХІЙ (ОБ'ЄДНАНІ АРАБСЬКІ ЕМІРАТИ, ОМАН, КАТАР, БАХРЕЙН)</b> .....	136
8.1. Об'єднані Арабські Емірати .....	136
8.2. Оман .....	141
8.3. Катар .....	146
8.4. Бахрейн .....	151
<i>Питання для самоконтролю</i> .....	159
<i>Завдання і вправи до самостійної роботи</i> .....	159
<i>Теми рефератів і презентацій</i> .....	159
<b>Тести для самоконтролю</b> .....	160
<b>Список використаних джерел і літератури</b> .....	166

## ПЕРЕДМОВА

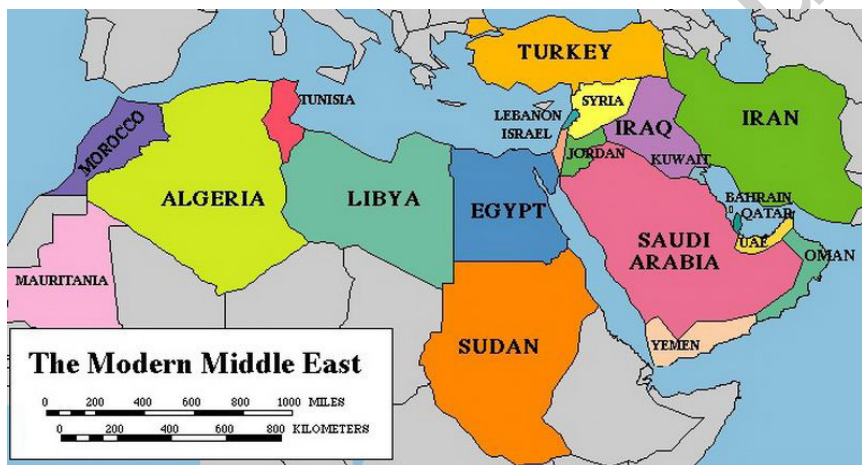
Суспільно-політичний розвиток країн Арабського світу завжди викликав інтерес у світової спільноти, а в другій половині ХХ на початку ХХІ ст. ці країни опинився в центрі міжнародної політики. Стратегічне положення, нафтові багатства арабських країн з одного боку притягували до себе увагу Заходу, а з іншого підштовхували громадян арабських країн до активної участі у модернізації та збільшення їхнього впливу на суспільно-політичні процеси у свої державах.

Великий поштовх до змін в регіоні зробила так звана «Арабська весна». Ці зміни були настільки суттєві, що помалу почали руйнувати не тільки регіональний порядок, який там існував протягом 30–40 років, але й світовий загалом. «Арабська весна» — це була насамперед реакція на те, що державні інституції в країнах не відповідали уявленням про гідність і справедливість. Революційні зміни 2011 року дали поштовх регіону до змін, які відбувалися навіть у найбагатших країнах. В країнах заговорили про низку викликів сучасності, які ще вчора були неактуальними для них. Разом з тим, сьогодні «Арабська весна» все ще залишається однією з найбільших психосоціальних і політичних травм для арабської умми.

У боротьбі за демократичні зміни, свободу, національну гідність у частини населення арабських країн склалася стійка уява про належність до єдиної нації, де людина усвідомлює себе арабом (ліванцем, єгиптянином, алжирцем, марокканцем, лівійцем). Попри це єдність араби розуміють як багатолічність

в єдності, як поєднання особистого і спільного, релігійного з панарабістською ідеєю.

Не залишилися осторонь країни Арабського світу глобалізаційних процесів, що обумовило розгортання ще більшої співпраці їх з Європою та іншими регіонами світу. Тому так важливо для майбутніх істориків-аналітиків знатися на усіх сучасних суспільно-політичних процесах країн Арабського світу, розуміти їх витоки, причини і вміти змоделювати можливі шляхи подальшого розвитку внутрішньої та зовнішньої політики тієї, чи іншої країни регіону. Не менш важливими для нас є реакція арабських країн на агресію Росії проти України, їх позиція як членів міжнародних організацій при обговоренні питань російсько-української війни, а відтак кореляція співпраці країн арабського регіону з Україною, враховуючи нинішню ситуацію.



www.khan.com



# ТЕМА 1. АРАБСЬКІ КРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА ІНТЕГРАЦІЇ

## ПЛАН

- 1.1. Загальна характеристика регіону Арабський світ
- 1.2. Особливості глобалізаційних процесів в Арабському світі
- 1.3. Глобалізаційні прогнози в Арабському світі
- 1.4. Врахування глобалізаційних процесів Арабського світу у близькосхідній політиці України
- 1.5. Позиція країн Арабського світу до російсько-української війни

### 1.1. Загальна характеристика регіону Арабський світ

Арабським світом прийнято узагальнено називати арабські країни Західної Азії, Північної й Східної Африки, в яких розмовляють арабською мовою та які є членами Ліги арабських держав (ЛАД), що була створена у 1945 році. На сьогодні до ЛАД входить 22 країни. У дев'ятнадцяти з них арабська мова вважається рідною мовою. У трьох країнах арабська мова є офіційною разом з іншими мовами. Так, в Джибуті другою офіційною мовою є французька, на Коморських Островах — коморська і французька, в Сомалі — сомалійська.

Також існує ще 23 країна, яка відносить себе до Арабського світу — це Сахарська Арабська Демократична Республіка (САДР), але не всі країни світу, навіть окремі члени ЛАД, визнають її як суверенну державу. САДР розташована між Марокко,

Алжиром і Мавританією та має вихід до Атлантичного океану. До 1975 року території САДР були частиною іспанської колонії в Західній Сахарі. Восени 1975 р. землі САДР було анексовано Марокко у результаті спеціальної операції «Зелений марш». Король Марокко Хассан II зініціював беззбройних марокканців (350 тис.) на цей марш і в результаті території Західної Сахари були приєднані до Марокко. В свою чергу, південна частина Західної Сахари стала частиною Мавританії. Проте в 1979 році Мавританія відмовилася від прав на південну частину Західної Сахари, і тоді Марокко анексувала й ту частину Західної Сахари.

У боротьбі за незалежність Західної Сахари на початку 70-х років ХХ ст. виникає військова організація ПОЛІСАРІО і починає вести партизанську війну з Марокко. Назва ПОЛІСАРІО (POLISARIO) — це скорочення від іспанської *Frente Popular de Liberación de Saguía el Hamra y Río de Oro*, що перекладається як Народний фронт за визволення Сегіет-ель-Хамра та Ріо-де-Оро (колишня назва Іспанської Сахари). Власне на початку 1976 року ПОЛІСАРІО проголосив незалежність Західної Сахари, але назва країни була заявлена як Сахарська Арабська Демократична Республіка. За роки незалежності в САДР було вже чотири президенти, зараз з 2016 року країною управляє Брагім Галі. Влада САДР поширюється на незначну територію, яка знаходиться між оборонними спорудами, зведеними Марокко, які ще називають «Стіною ганьби» та землями, які лежать східніше від стіни.

Прагнення здобути міжнародне визнання і державну незалежність САДР підтримує Алжир. На його території знаходиться кілька таборів біженців із 200 тис осіб, які утримуються на кошти Алжиру. На землях САДР проживає десь до 500 тис. осіб. Загалом, САДР й нині є спірною територією і право управляти нею виборюють уряд Марокко і Фронт ПОЛІСАРІО.

Площа, яку займають арабські країни — понад 13 млн. км<sup>2</sup> (площа Європи — 10 млн. км<sup>2</sup>), а загальна чисельність насе-

лення регіону регулярно зростає. Так, у 2012 р. в арабських країнах проживало трохи більше 360 млн. осіб, у 2022 році — 419 млн. осіб, до 2030 р. планується, що чисельність населення зросте приблизно до 490 млн. осіб.

У географічному вимірі регіон арабських країн поділяють на частини: Магриб, Машрик, Судан і країни Африканського Рогу (Сомалі та Джибуті). Назва Магриб виникла у добу Середньовіччя, походить від арабського Аль-Магриб і означає «Захід». До Магрибу відносяться Марокко, САДР, Алжир, Туніс і Лівія, Мавританія. Машрик — це так званий арабський Схід і до нього входять Єгипет, Левант, Аравійський півострів і Дворіччя. Левант — це поетична назва східного Середземномор'я. Цей регіон представлений такими арабськими країнами: Йорданія, Сирія, Ліван і Палестина. Дворіччя — це давня назва регіону, у якому розташована лише одна країна — Ірак.

І, нарешті, Аравійський півострів — це той регіон, звідки власне пішла арабська цивілізація. Нині тут знаходяться найбагатші арабські країни. Загалом, майже в усіх аравійських державах, окрім Ємена, існує монархічна форма управління. Також слід зазначити, що монархії в арабських країнах поза межами аравійського півострова є в Йорданії, де правлять Хашиміти і в Марокко, де з 1666 року править династія Алавітів.

Усі монархії Аравійського півострова у 1981 році створили Раду співробітництва арабських держав Перської затоки (РСАДПЗ). До організації увійшло шість держав, зокрема, Королівство Саудівська Аравія, Султанат Оман, Об'єднані Арабські Емірати, Королівство Бахрейн, Емірати, Катар і Кувейт. До членства в РСАДПЗ запросили ще дві арабські країни — Йорданію і Марокко, які не відносяться до даного територіального регіону, проте вони мають потужні армії, це стало основною причиною того, що їм запропонували стати членами Ради після подій «Арабської весни».

Поміж арабів нині доволі часто побутує ідея існування феномену «арабської нації». Такі висновки робляться на підставі того, що араби загалом мають спільну історичну долю, культуру, мову, релігію. Попри це, наведені факти мало сприяють сучасним інтеграційним процесам арабських країн. Найбільш успішним вважається об'єднання в рамках Ліги арабських держав. Інші спроба об'єднання нахшталт Об'єднаної Арабської Республіки, до якої увійшли Єгипет і Сирія, проіснувала три роки (1958–1961). М. Кадафі не раз робив спроби об'єднати Лівію з іншими арабськими країнами, але ці проекти не мали успіху.

Взагалі потрібно зазначити, що поняття «арабська нація» вельми неточне, радше потрібно говорити «арабомовні народи» чи «арабська умма». Все, що вважається у ним спільним, одночасно є дуже різним. Ми можемо говорити про спільну літературну мову, але разом з тим існує маса арабських діалектів, які не дозволяють громадянам однієї арабської країни зрозуміти громадян іншої. Така ж ситуація з релігією. Хоча скрізь домінує іслам, проте приналежність арабів до різних напрямів, шкіл, течій, мазхабів тощо призводить до того, що вони інколи стають запеклими релігійними опонентами. Таке ж різноманіття існує і в мистецтві, тому ми з впевненістю можемо говорити, що в країнах Арабського світу стільки ж спільного, скільки й відмінного.

## **1.2. Особливості глобалізаційних процесів в Арабському світі**

Нині існує чимало визначень поняття «глобалізація». Поміж провідних західних вчених своє розуміння дефініції пропонують П. Уорслей і Р. Робертсон. Вони зазначають, що глобалізація — це низка процесів, які складають єдиний світ. До їх думки пристають й інші західні науковці: С. Амін, Б. Бузан, Л. Бентон, З. Бжезинський, А. Гіршман, А. Л. Страус та інші.

Серед українських дослідників глобалізації в арабських країнах в першу чергу слід назвати О. Коппель, Б. Парахнського, Ю. Скорохода, В. Шведа, Р. Жангожу, О. Маначинського, Є. Жеребецького. Узагальнюючи підходи згаданих дослідників, зазначимо, що глобалізація — це є комплексне геополітичне, гео економічне і геокультурне явище, яке охоплює і чинить невідворотній вплив на всі сторони життєдіяльності людей, країн, регіонів та світової спільноти загалом.

На наш погляд, сутність глобалізації можна представити таким визначенням: *«Глобалізація — об'єктивний процес все-світньої інтеграції та уніфікації міжнародних відносин в економіці, політиці, соціальній сфері, інформатиці, культурі та в інших сферах суспільного життя. Глобалізаційний процес проявляється в інтернаціоналізації капіталу, людських і виробничих ресурсів, стандартизації законодавства, економічних і технологічних процесів, зближенні культур різних народів світу. Глобалізація посилює взаємну залежність країн світу, які об'єднуються в регіональні та всесвітні організації для розв'язання спільних проблем розвитку».*

У результаті глобалізації сучасні національні держави змушені делегувати все більше повноважень впливовим міжнародним організаціям (ООН, СОТ, ЄС, НАТО, МВФ, Світовий Банк), що призводить до певного обмеження їх національного суверенітету і зростання зобов'язань перед світовим співтовариством. За рахунок скорочення державного втручання в економіку і зниження податків збільшується політичний вплив великих транснаціональних корпорацій. Спрощення міжнародної міграції людей і вільного транснаціонального переміщення капіталів зменшує владу державних інституцій над громадянами країн.

**Нині ми можемо говорити про економічну глобалізацію.** Для неї властива вільна торгівля, створення транснаціональних компаній, вільне переміщення капіталу по всьому світу, вирівнювання економічних показників у країнах, наприклад,

розмір оплати праці, цін на товари. Прискоренню економічної глобалізації посприяли можливості Інтернету. Перетворення Інтернету на світову мережу дозволило надзвичайно швидко розповсюджувати фінансову інформацію усім світом.

**Має місце глобалізація і в гуманітарній сфері.** У цій царині людської діяльності спостерігається розмивання, а то й часткове зникнення бар'єрів між релігіями, цивілізаціями. Відбувається інтеграція та міксування у мистецтві, літературі. Це загалом призводить до поширення елементів національної культури по всьому світу та, як результат цього процесу, відбувається часткова втрата неповторності національних культурних надбань.

Нині глобалізація часто ототожнюється з американізацією, що пов'язано із зростанням впливу США в міжнародному житті в XX і XXI століттях. Таке розуміння процесу викликано на-полегливим просуванням так званого «західного способу життя». Американоцентризм («вестернізація») визначається тут як стержень глобалізації. Ця модель обґрунтована А. Страусом. Основна ідея полягає в тому, що у центрі світоустрою знаходяться США, навколо яких гуртуються країни Європи, Канада, Японія, Австралія та Нова Зеландія.

За словами Г. Киссинджера, *«головним фактором глобалізації є Сполучені Штати, які найбільше виграли від сил, які вони випустили на волю»*. У своїй книзі «Ще один шанс» Зб. Бжезинський характеризує сучасний період глобалізації як «феномен глобального політичного пробудження», що є втіленням «загальної спрямованості до отримання людської гідності». На думку Зб. Бжезинського, «глобальне політичне пробудження історично є антиімперським, політично антизахідним і емоційно все більш антиамериканським. Глобальне політичне протистояння є загрозою не тільки для США як лідера країн Півночі, але і для всієї західної цивілізації». У своїй роботі «Сучасні арабські погляди на глобалізацію» арабський автор Мохаммед Абід аль-Джабрі прирівнює глобалізацію до

американізації або до універсального розповсюдження американських ідей і цінностей. На думку багатьох інших арабських дослідників, вестренізація є небезпечною, оскільки може руйнувати національну та культурну унікальність народів, їхню економіку і навіть державні інституції.

Проте, на нашу думку, провідна роль США у процесі глобалізації визначається передусім їхнім потужним економічним потенціалом. Упродовж останніх десятиліть США є лідером у світовій валютній системі, у продуктивності праці й ефективності економіки. США мають наймогутніший у світі науковий потенціал, який реалізується у виробництві та бізнесових проектах. На США припадає майже 45 % відсотків світових витрат на наукові розробки, що дозволяє їм контролювати 72 % світового ринку інформаційних послуг. США посідають ключові позиції в міжнародних фінансово-економічних та торгівельних організаціях: МВФ, СОТ, Світовому банку, МБРР, ОЕСР та інших структурах. Після Другої світової війни за обсягом ВВП США стабільно посідають перше місце у світі. Американські військові видатки становлять майже 40 % військових витрат на оборону всіх країн світу.

**Негативні сторони глобалізації.** На думку багатьох дослідників глобалізаційних процесів, глобальна економічна система не може вважатися прийнятною, оскільки «багатство лише 225 найбагатших осіб світу складає понад 1 трлн дол. США, що дорівнює річному доходу 47 % країн світу, або більше, ніж 2,8 млрд людей. Частка 20 % найбіднішого населення світу в глобальному доході скоротилась з 2,3 % у 1960 р. до менше, ніж 1,1 % у кінці 90-х рр.». Концентрація капіталу 172 із 200 найбільших корпорацій у світі, які контролюють світовий економічний розвиток, належать всього п'ятьом країнам світу — США, Японії, Франції, Німеччині та Великій Британії. На думку деяких дослідників, ці 5 країн правлять світом, використовуючи глобалізацію як інструмент, у результаті чого глобалізація призводить до поглиблення бідності і збіль-



шення кількості безробітних, оскільки виробництво у високотехнологічних галузях не потребує великої кількості робітників.

Головною проблемою глобалізації є руйнація економіки бідних країн, які не в змозі конкурувати з великими західними корпораціями. У той час, як ринки індустріально розвинених країн залишаються добре захищеними від конкуренції, ситуація в більшості країн, що розвиваються, у тому числі в арабських, значно гірша.

### **Проект демократизації Західної Азії**

Ідея демократизації та «реконструкції» Західної Азії зародилася в Білому домі у 2003 р. у результаті пошуку шляхів почесного виходу Вашингтона з іракської ситуації й прагнення компенсувати непопулярні силові дії США в Іраку конструктивною і привабливою програмою «світлого майбутнього» для цього стратегічно важливого регіону. Американський проект демократизації Західної Азії, зокрема, декларує необхідність запровадження лібералізації в бізнесі та демократичних реформ, які мають допомогти, на їхню думку, побороти бідність, відсталість, а отже і тероризм як наслідок цих явищ.

Автори програми «реконструкції» Західної Азії виходили з того, що західна демократія є універсальною, забезпечує модернізацію, процвітання, справедливість і діалог культур. Відповідно до програми «реконструкції» Західної Азії має бути створене таке співтовариство, яке б повністю відповідало інтересам США в цьому регіоні.

Уперше план «реконструкції» Західної Азії в цілісному вигляді був сформульований президентом Д. Бушем в його виступі 6 листопада 2003 р. в Національному фонді демократії. Перша фаза «реконструкції» Західної Азії полягала у створенні в Багдаді режимної демократії. На другому етапі реалізації програми передбачалося здійснення тиску на Іран і Сирію, щоб примусити їх припинити надання допомоги різ-



ним палестинським і ліванським радикальним угрупованням. Американські стратеги прогнозували, що у разі ослаблення підтримки з боку Сирії та Ірану радикальні палестинські угруповання «Хамас», «Ісламський джихад», «Хизболла» та інші втратять можливість вести ефективну і серйозну боротьбу проти Ізраїлю.

З початком дискусії навколо американського проекту більшість арабських країн кваліфікували його як спробу втручання у внутрішні справи країн регіону. Переважна більшість лідерів арабських країн зайняли негативну позицію щодо американської ініціативи, в один голос відзначаючи, що демократичні реформи мають бути результатом еволюційного розвитку самих арабських суспільств, а не нав'язуватися ззовні. Вони також дорікали американцям тим, що їхній план не містить згадки про необхідність розв'язання арабсько-ізраїльського конфлікту як передумови проведення демократичних реформ в регіоні. На їхню думку, арабські країни готові до змін, але вони мають відбуватися власними зусиллями, а не диктуватися США.

Значний внесок у розробку остаточного варіанту американського плану реформування Західної Азії внесли також європейські держави, які вже мали до цього досвід взаємодії з середземноморськими арабськими країнами в рамках Барселонського процесу, який нещодавно за ініціативою Франції було переформатовано в Середземноморський Союз. Європейські країни вважають, що партнерство між Заходом і арабськими країнами має бути результатом «вільного вибору» і що «країни Західної Азії і Північної Африки не потребують місіонерів для проведення демократизації».

Концепція реформування Західної Азії була затверджена лідерами «Великої вісімки» 8–10 червня 2004 р. під час 30-ї зустрічі в Саванні на острові Сі-айленд (штат Джорджія). У результаті колективних зусиль індустриальних держав на саміті «Великої вісімки» був прийнятий документ, який в остаточній редакції отримав назву «Партнерство ради прогресу і спільного майбут-

нього з регіоном Розширеного Середнього Сходу і Північної Африки».

Проте американська програма демократизації Західної Азії почала давати помітні збої вже на першому етапі її реалізації. Враховуючи особливості політики, економіки і стилю життя на Близькому Сході, видається вельми сумнівним, що американська чи західна модель демократії може там мати майбутнє. Більшість арабських лідерів досить скептично сприймають життєздатність американської моделі демократії на арабському ґрунті.

На думку Зб. Бжезинського, насильницьке «ощасливлення» арабів інструментами «просунутої демократії» не може привести до результатів, на які раніше розраховували США. На його думку, якщо США дійсно хочуть бути лідером політичного оновлення сучасного світу, їм необхідно очолити боротьбу за іслам і відновити деяку міру довіри в їхніх стосунках з ісламським світом, інакше позиції у світі ісламу займуть Китай і Росія.

Також перші ініціативи президента Б. Обама в Західній Азії свідчать саме про спроби поновити довіру між США та ісламським світом. У своїй промові в Каїрському університеті 4-го червня 2009 р. президент Б. Обама практично представив нову концепцію політики США щодо Західної Азії, яка значною мірою відрізняється від політики його попередника Дж. Буша з усіх основних напрямків, — відносин США з ісламським світом та Ізраїлем, врегулювання арабсько-ізраїльського конфлікту, ситуації в Іраку і Афганістані, відносин з Іраном. Що стосується перспектив демократизації Західної Азії, то Б. Обама чітко заявив, що «жодна система правління не може і не повинна бути нав'язана одній нації іншою... кожна країна реалізує цей принцип на свій розсуд, виходячи з традицій свого народу... Америка не претендує на знання того, що краще для решти країн». Ці слова можна розглядати як відхід від реалізації проекту Дж. Буша зі створення «Великого Середнього Сходу».

## Арабський світ і глобалізаційна роль НАТО

Сьогодні формується об'єктивна реальність: стратегічно важливий західноазійський регіон дедалі більше перетворюється на плацдарм для поширення інтересів НАТО в Азії й Африці. Співробітництво НАТО з арабськими країнами реалізується в рамках програм **Середземноморський діалог** і **Стамбульська ініціатива**. Програму Середземноморського діалогу було започатковано в рамках Барселонського процесу у 1994 р. Діалог передбачає обмін інформацією, згідно з умовами Мадридського саміту 1997 р. Мадридський саміт дозволив влаштовувати політичні дискусії з окремими арабськими країнами Середземномор'я у форматі 26+1, або відразу з усіма сімома (Алжиром, Єгиптом, Ізраїлем, Йорданією, Мавританією, Марокко та Тунісом) — у форматі 26+7.

Започаткована у Стамбулі 28 червня 2004 р. на саміті НАТО **Стамбульська ініціатива співпраці (СІС)** має на меті зробити внесок у довгострокову глобальну і регіональну безпеку, запропонувавши країнам регіону Великого Близького Сходу практичну двосторонню співпрацю з НАТО у сфері безпеки. Спочатку Ініціатива була націлена на взаємодію з країнами Ради співпраці арабських держав Перської затоки: Бахрейном, Катаром, Кувейтом, Об'єднаними Арабськими Еміратами, Оманом і Саудівською Аравією. Проте Ініціатива відкрита для всіх зацікавлених країн регіону Великого Близького Сходу. Кожна зацікавлена країна розглядається Північноатлантичною радою на індивідуальній основі. На цей час чотири з шести арабських країн Перської Затоки — Бахрейн, Катар, Кувейт і Об'єднані Арабські Емірати — приєдналися до Ініціативи, при цьому всі шість країн продемонстрували свою зацікавленість у ній.

Активна співпраця НАТО з арабськими країнами дає всі підстави стверджувати, що НАТО сьогодні перебуває у стадії трансформації в глобальну й універсальну організацію безпеки. В умовах активізації процесів євроінтеграції, коли страте-

гічний безпековий інтерес для НАТО в Північноатлантичному регіоні та Західній Європі значною мірою є вичерпаним, з появою нових загроз та джерел нестабільності в різних регіонах світу, дедалі більшого значення в діяльності Альянсу набувають глобальні інтереси. У рамках різних програм НАТО сьогодні безпосередньо задіяно близько 100 країн світу.

### Сприйняття арабами глобалізації

Арабські країни для поняття «глобалізація» мають власний термін «аул яма», від арабського слова «алям» — світ. Уперше термін «аул яма» був запроваджений відомим арабським ученим Саміром Аміном. Раніше використовувалися інші терміни: «каукабийя» («каукаб» — планета), «шаумалья» («шаміль» — всеохопний), «каунийя» («кауна» — всесвіт).

У всіх арабських країнах нині значна увага приділяється питанням глобалізації, часто проводяться круглі столи і конференції. Загалом на таких форумах негативно оцінюють глобалізаційні процеси, особливо в гуманітарних сферах. Разом з тим, частина арабських дослідників вважають, що глобалізація дозволить арабським країнам досягнути прогресу та налагодить співпрацю з міжнародною громадськістю.

Загалом погляди арабських вчених і аналітиків на глобалізацію в арабських країнах варто розділити на три підходи. Автори **першого підходу** стверджують, що частина арабської спільноти відчуває страх до глобалізаційних змін через можливе знищення арабських традицій і втрати державного суверенітету. Прибічники **другого підходу** закликають сприймати глобалізацію, як об'єктивний процес, від якого не можна ізолюватися, а тому потрібно використати всі його технологічні досягнення, а цінності західної ідеології ігнорувати. І нарешті, **третя когорта** інтелектуалів стверджує, що Арабських халіфат свого часу започаткував власне глобалізаційні процеси, а тому її, глобалізації, не потрібно боятися, оскільки згодом країни Арабського світу знову його очолять.

## Іслам і глобалізація

Іслам здійснює визначальний вплив на всі сторони суспільного і приватного життя в арабських країнах. Іслам є основою арабського світогляду, він формує світоглядну картину арабів, визначає політичну, комунікативну, моральну та етичну, психологічну та інші парадигми життя арабської умми. Можна припустити, що активізація ісламського фундаменталізму стала відповіддю на глобальні процеси, які міняють мусульмано-арабські традиції на модернізацію соціально-економічного життя. Досить часто у тих арабських країнах, в яких особливо відчутно проявляється криза державної законності й соціальної справедливості, виникають нові ісламістські рухи.

Загалом, ісламське мислення спрямоване проти проникнення західних цінностей та сіонізму. Поміркові мусульмани борються за встановлення ісламського порядку за допомогою співробітництва у напрямі ісламської консолідації. Разом з тим, панісламісти не можуть запропонувати новаторські програми, практики, проекти, які здатні здійснити прогресивний розвиток. Вкрай радикально налаштовані угруповання ісламістів обрали тактику тероризму та збройного розв'язання існуючих проблем.

Європейський спосіб бачення проблем Західної Азії є більш привабливим для низки східних країн порівняно з американським. Також велика частка населення арабських країн прихильно ставиться до європейських цінностей. Така ситуація склалася через геополітичні чинники, масштаби співробітництва між країнами Європи та арабськими країнами, спільну систему безпеки. Також важливо, що більшість європейських країн, на відміну від США, не позиціонують себе як стратегічний партнер Ізраїлю, що автоматично робить їх прихильними до країн Арабського світу.

## Особливості економічної глобалізації в Арабському світі

Глобалізація в сфері економіки передбачає розвинену економічну співпрацю на міжнародному рівні, економічну відкритість країн, обмеженість протекціоністських заходів держав, долучення до вільної світової торгівлі. Країни Арабського світу наприкінці 90-х рр. XX ст. розпочали успішно реалізовувати ідеї економічної інтеграції на регіональному рівні. Попри це їм не вдалося реалізувати задумані плани. Частина арабських країн, таких, як Ємен, Ірак, Ліван, Сирія, Судан, Сомалі, не змогли активно долучитися до економічних інтеграційних процесів. Лише 5–8 % товарообігу країн Арабського світу припадає на міжарабську торгівлю. Також промислове виробництво в арабських країнах практично повністю залежить від іноземного імпорту. При цьому слід зазначити, що арабський регіон не має власної ефективної сільськогосподарської бази, імпортуючи основні продовольчі продукти з європейських країн, включаючи Україну.

Таким чином, відсталість господарського розвитку частини арабських країн пояснює низький рівень економічної інтеграції. Це в свою чергу породжує залежність слаборозвинених країн від світового ринку економіки. Подолати подібну проблему арабським країнам заважає не завжди здорова конкуренція в середині «Арабського світу». Низка реформ, проведених в арабських країнах, за винятком тих, що експортують нафту і газ, у 70–80-ті рр. XX ст. не принесли бажаних результатів. Сьогодні країни Арабського світу конче потребують дієвих кроків, спрямованих на розвиток регіональної інтеграції, яка має базуватися на реалій довіри в межах міжарабських економічних і політичних об'єднань.

Певні кроки вже робляться. Так, наприклад, Алжир, Марокко, Єгипет, Йорданія, Ліван і Туніс прислухалися до рекомендацій МВФ і ВБ і розпочали низку реформ у своїх країнах

в економічній сфері. Окремі країни, такі, як Бахрейн, Єгипет, Саудівська Аравія та інші зареєстрували свої фондові біржі. Також можемо говорити про регіональну колобарацію, яка почала реалізовуватися з 1945 р., коли було створено Лігу арабських держав, до якої увійшло більшість арабських держав; у 1981 р. заснували Раду співпраці арабських держав Перської затоки та у 1989 р. почав працювати Союз арабського Магрибу.

### **Особливості інформаційної глобалізації в Арабському світі**

Інтеграція в інформаційній сфері в Арабському світі знаходиться на рівень нижче, ніж у країнах Заходу. У той час, як в середньому на планеті на кожних 1000 осіб доводиться 78 комп'ютерів, в арабському світі ця цифра складає 18. Надзвичайно мала кількість населення арабських країн, в яких проживають 419 млн осіб, має доступ до Інтернету (близько 2 %), що є одним з найбільш низьких показників у світі.

До останнього часу більшість західноазійських телекомунікаційних мереж була інстальована та обслуговувалася західними компаніями, телефонний зв'язок та Інтернет-трафік здійснювався за допомогою західних провайдерів й інфраструктури. Проте за останні роки в регіоні зафіксовано відчутний «цифровий прорив». Згідно з доповіддю IDC на Близькому Сході й в Африці видатки у сфері ІКТ у 2008 р. склали до 40 млрд дол., з яких 23 % припадає на країни Затоки. Згідно з дослідженням фірми Rnocs вартість ІКТ промисловості ОАЕ до 2011 р. складе 2,4 млрд дол., аналогічно зростають ІКТ-ринки Катару і Кувейту. Проникнення Інтернету і IP-телефонії в ОАЕ склало 329,5 %, у Бахреїні — 210,4 %, у КСА — 207,9 % порівняно з регіональним показником, а у Ємені становило лише 47,2 %.

Згідно з результатами досліджень компанії TeleGeography кількість Інтернет-користувачів в Західній Азії зросла з 2005 р. більш, ніж у 10 разів, збільшуючись в окремих країнах на 600 % (середньосвітова — до 300 %). Зростання англомовної аудиторії



протягом 2000–2007 рр. становило 31,2 %, у той час, як арабомовної — 940,5 %. У 2006 р. нараховувалось до 19 млн арабських Інтернет-користувачів, або 10 % населення. Проте вже у 2007 р. їхня кількість різко зросла, і згідно з даними InternetWorldStats.com в Ірані становила 23 млн користувачів, Єгипті — 6 млн, ОАЕ — 1,7 млн, Сирії — 1,5 млн, Лівані — 950 тис., Кувейті — 816,7 тис., Ємені — 270 тис., Палестині — 243 тис. Найвище місце в рейтингу мережевої готовності 2008 р. серед арабських країн посідає ОАЕ (29), залишивши позаду Італію (42), Індію (50), Китай (57), Україну (70) чи Росію (72).

Амбіції **Єгипту** на регіональне лідерство, крім політичної сфери, поширюються також на галузь ІКТ. У 2000 р. створено «зону вільних медіа та медіа-інвестицій», що трансформувала Єгипет в інвестиційний центр виробництва контенту ЗМІ. До складу зони належать «Місто ЗМІ», телекомунікаційні мережі Nilesat, кабельні мережі Єгипту. Інтернет у країні запроваджено через університетську мережу Франції (1993 р.). На відміну від інших арабських держав, програма інтернетизації чітко інституалізована на державному рівні. У 2002 р. започатковано програму «Єгипет РС 2010 — Інтернет-нація — ПК для кожної оселі», завдяки якій діє вільний, простий і недорогий доступ до Мережі. Єгипетська стратегія в галузі ІКТ на 2007–2010 рр. базується на п'яти пріоритетних напрямках: ІКТ для всіх, е-контент, е-уряд, експортно орієнтовані ІТ-послуги, ІКТ-інвестиції. Усвідомлюючи необхідність вступу до глобальної інформаційної спільноти, Єгипет ініціював трирічну ініціативу широкосмугового покриття, спрямовану на ріст ADSL, надання WiFi у громадських місцях, розгортання WiMAX і заохочення бездротових локальних мереж у селітебних зонах. З метою перетворення Єгипту в регіональний вузол ІКТ єгипетська агенція інформаційних технологій ITIDA підписала меморандум зі Всесвітнім союзом інформаційних технологій (WITSA).



## Глобалізація у сфері освіти і культури

Упродовж усієї історії в арабо-мусульманській культурі був присутній культ знань і наук. Вже при перших халіфах у VII–VIII століттях у Багдаді й Дамаску з'явилася велика кількість публічних бібліотек, перекладалися праці грецьких і римських філософів, географів, істориків та літераторів. Проте нині влада арабських держав, порівняно з цивілізованим світом, мало виділяє коштів на освіту, науку, підготовку висококваліфікованих кадрів. Загалом, ці витрати в арабських країнах складають 0,2 % від ВВП, тоді як у країнах Заходу — 3 %. Також в Арабському світі мало людей з вищою освітою, приблизно 3 %. Чимало науковців, аби підготувати і захистити дисертацію, змушені виїжджати за кордон, бо в їхніх країнах не розвинена наукова інфраструктура.

Кількість арабських студентів, що проходять навчання за кордоном, складає 250 тис. За період з 1998 по 2008 рр. «витік мізків» у країни розвиненої Півночі склав більше пів мільйона осіб.

Разом з тим, тенденції глобалізація в гуманітарній сфері навіть сприяють об'єднанню арабів і збереженню їхньої культурної ідентифікації. Особливо це виявляється поза межами арабських країн. Араби, які проживають в Європі чи Америці, гуртуються навколо всього арабського — товариств, шкіл, ЗМІ.

На сучасному етапі глобалізація зазвичай сприймається арабами як спроба «поглинання арабської культури», нав'язування західних цінностей, проте багаті арабські країни менше демонструють страх перед «імпортом іноземних ідей». Вони впевнено користуються усіма здобутками цивілізації й активно просувають свої етнічні і релігійні цінності.

Таким чином, стереотипне уявлення про арабо-мусульманську культуру як замкнену, не здатну адекватно реагувати на глобалізаційні процеси, є упередженими і не відповідає дійсності. Візія та цінності класичної арабо-мусульманської культури

є релевантними тим вимогам, які пред'являють сучасні глобалізаційні процеси.

### **Антиглобалізм в Арабському світі**

У 90-ті рр. XX ст. сформувалася концепція антиглобалізму. Першим виступом антиглобалістів була демонстрація в Мексиці у січні 1994 р., спрямована проти угоди про створення Північноамериканської зони вільної торгівлі. Згодом, криза 1997–1998 рр., яка охопила весь світ, посилила виступи антиглобалістів проти глобалізації та її головних рушійних сил — Всесвітню торговельної організації (ВТО), Міжнародний валютний фонд (МВФ) та Світовий банк (СБ). Демонстрації антиглобалістів досягли кульмінації в Генуї у липні 2001 р. на зустрічі лідерів країн великої вісімки «G-8».

На цей час в арабському світі групи антиглобалістів діють легально в таких країнах, як Єгипет, Сирія, Ємен, Палестина, Ліван, Марокко і Туніс. Деякі організації, які виступають за права людини, за надання юридичної допомоги найманим робітникам, також частково виступають проти глобалізації в Арабському світі. Антиглобалістського забарвлення часто набувають страйки робітників в арабських країнах. Під гаслами антиглобалізму виступають деякі профспілкові організації. В університетах Каїру й Алеппо (Халеб, Сирія) діють гуртки студентів-антиглобалістів.

В арабських столицях, зокрема в Каїрі, часто відбуваються демонстрації на підтримку палестинського народу і проти бездіяльності арабських режимів, які часто жорстоко розганяються поліцією. Наприклад, 20 березня 2000 р. на головній площі Каїру зібралося близько 20 тис. демонстрантів, з яких близько тисячі були заарештовані, серед них і депутати Національних зборів. Демонстранти в Єгипті висували політичні вимоги стосовно порядку обрання президента країни, скасування надзвичайного стану, який діє в Єгипті з 1981 р., свободи профспілок тощо.

У кінці 2004 р. деякі помірковані антиглобалістські організації й рухи в арабських країнах, які діють за підтримки різних фондів, здійснили спробу об'єднання в рамках «Арабського громадського форуму». Контакти арабських антиглобалістських рухів з подібними рухами в Європі досить спорадичні й обмежені. Створений Євро-середземноморський форум не користується великою популярністю і сприймається в середземноморських арабських країнах скоріше як інструмент глобалізації.

### 1.3. Глобалізаційні прогнози в Арабському світі

На глобалізаційні процеси в Арабському світі в майбутньому впливатимуть кілька основних чинників: демографічний, соціальний, політичний, економічний, військовий і науково-технічний.

Високі темпи **збільшення кількості населення** надалі будуть мати місце у більшості арабських країн, особливо з низькими економічними показниками. Відповідно, це актуалізує питання працевлаштування, медичного обслуговування, постачання продуктів харчування і особливо питної води тощо. Майбутні **воєнні конфлікти** будуть не тільки за нафту і газ, але й за володіння водними ресурсами. Також зростатиме **роль ісламу**, особливо політичного. **Політичні процеси** активізуються за рахунок зростаючої ролі інформаційних технологій, які забезпечать швидкісне поширення політичної інформації та ідей, особливо екстремістських. В окремих країнах буде зміцнюватися громадянське суспільство. Найбільш очікувано, що це відбуватиметься в ОАЕ, Єгипті, Йорданії, Лівані, Марокко і Тунісі. У тих державах, де функціонує авторитарна влада, перспективи будуть мати модернізовані чи радикальні ісламські режими. Аналітики прогнозують, що на 2030 р. політичне насильство в Західній Азії, включаючи тероризм, переважно буде

спрямоване на власних політків, а також проти постійних опонентів більшості арабських країн — проти Ізраїлю, США і навіть окремих країн Заходу.

Можна прогнозувати посилення ролі Сполучених Штатів у справах близькосхідного врегулювання на основі переформатування східного вектора зовнішньої політики адміністрації президента Сполучених Штатів. США залишаться домінуючою військовою силою в регіоні й продовжать відігравати роль гаранта безпеки більшості арабських режимів, що і далі залишатиметься головною причиною антиамериканізму серед населення арабських держав.

**Нарощування озброєнь** обумовить продовження в регіоні гонки озброєнь шляхом придбання арабськими країнами сучасних видів зброї та військової техніки. Збільшення військових арсеналів держав регіону посилить загрозу виникнення конфліктів між ними. Гонку озброєнь не зупинять навіть можливі мирні угоди між арабами й Ізраїлем, який збереже свій ядерний арсенал, що і надалі впливатиме на прийняття рішень з питань національної безпеки в інших країнах Західної Азії, зокрема арабських. Найбільшими покупцями озброєнь і військової техніки в регіоні залишаться Саудівська Аравія, ОАЕ, Ірак, Єгипет, Лівія, Алжир і Сирія.

#### **1.4. Врахування глобалізаційних процесів в Арабському світі у зовнішній політиці України**

Глобалізаційні процеси змушують провідні країни світової спільноти, а це насамперед Сполучені Штати, країни ЄС, Китай враховувати інтереси Арабського світу, адже держави цього регіону володіють величезними запасами енергоносіїв. І нині, в умовах російської агресії, питання диверсифікації надзвичайно актуалізувалося, а тому попит на арабські нафту і газ різко зріс. Це в свою чергу запустило зміну зовнішньополітич-

них і зовнішньоекономічних векторів усієї міжнародної спільноти.

Україна у даному випадку надзвичайно зацікавлена, аби відбувалося зближення країн арабського світу з країнами ЄС, США та всіма іншими державами демократичного світу, адже це вагомий чинник у блокаді російських енергоносіїв, а отже і нашої перемоги у війні з рашизмом. Україна з великою повагою ставиться до арабських цивілізаційних цінностей і закликає міжнародну громадськість бути толерантними у цьому контексті. Якщо «західні цінності» певною мірою придатні, скажімо, для України як європейської держави, то це не означає, що вони придатні для арабських держав. Співпраця між країнами Сходу і Заходу має лише збагачуватися політично, економічно і, звичайно, духовно.

Варто зазначити, що специфікою політики України у цьому регіоні є необхідність зберігати нормальні відносини з усіма державами, навіть якщо вони перебувають у стані конфронтації між собою, як, наприклад, Ізраїль і деякі арабські країни (Ліван, Сирія). Так, високий рівень відносин України з арабськими країнами може у перспективі сприяти процесу «входження» нашої держави в регіон, отримати доступ до арабських енергоносіїв, здобути постійні ринки збуту для українських товарів. З іншого боку, не менш важливим для України є розвиток стабільних відносин з Ізраїлем, які відкривають шляхи до залучення ізраїльських інвестицій, отримання новітніх технологій тощо.

Проголошений Україною курс на євроінтеграцію обумовлює необхідність встановлення більш тісних та активних контактів між нашою державою та арабськими країнами-партнерами ЄС на двосторонній основі з метою реалізації інтересів України як на південному, так і європейському напрямках її політики. Аналіз співпраці арабських країн Середземномор'я з Європейським Союзом свідчить про те, що вони мають певні здобутки у цій сфері. З цієї точки зору досвід арабських країн щодо співпра-

ці з ЄС являє для України певний інтерес. Прагнення України і переважної більшості арабських держав до європейських цінностей є тим чинником, що зближує наші держави.

Економічні чинники у відносинах України з арабськими державами є визначальними. Ринки Західної Азії є цікавими для України. Наші товари машинобудівної промисловості, металургійної та будівельної галузей затребувані в арабських країнах. Українських спеціалістів запрошують на будівництво транспортної інфраструктури, модерних енергетичних і промислових об'єктів. Україна є великим постачальником та задіяна у спільному виробництві сільськогосподарської продукції. Можливе також розширення співробітництва з арабськими країнами у військово-технічній сфері та у сфері високих технологій.

Відповідні міністерства, служби і структури України мають уважно вивчати й узагальнювати як позитивний, так і негативний досвід співпраці НАТО з арабськими країнами, що сприятиме напрацюванню оптимального формату взаємодії нашої країни з Альянсом не лише у двосторонніх відносинах, а й на території інших країн — в Афганістані, Іраку, Лівії, Косовому тощо. Здійснюючи військово-технічну співпрацю з арабськими країнами, слід враховувати той факт, що збройні сили цих країн мають озброєння і військову техніку переважно західного виробництва і ця тенденція постійно зростає. З огляду на цю обставину, слід передбачити в планах оборонно-промислового комплексу України виробництво таких озброєнь і військової техніки відповідно до стандартів НАТО, що значно полегшить їх поставку в арабські країни.

## 1.5. Позиція країн Арабського світу до російсько-української війни

На четвертий тиждень війни арабський світ продовжує зберігати вдавану нейтральність. Якщо брати до уваги голосування на ГА ООН щодо резолюції, котра засуджує агресію Росії проти України, то картина така: країни Затоки — Саудівська Аравія, ОАЕ, Ємен, Катар, Бахрейн — її підтримали. У Східному Середземномор'ї резолюцію підтримали Йорданія — відданий союзник США, а також Ліван. Останній потерпає від політичної й економічної кризи та диктату «Хезболли» і публічно демонструє ознаки солідарності з Україною, наприклад, підсвічення будинків кольорами українського національного прапора. У Північній Африці за резолюцію проголосували Єгипет, Туніс та Лівія. Результативне голосування Каїра — важливий сигнал, але, припускаю, що головні міркування були пов'язані з проблемою продовольчої безпеки.

Алжир, чий уряд доволі тісно пов'язаний із російськими військовими планами (згадаймо, наприклад, спільні навчання в Північній Осетії восени минулого року), під час голосування утримався. Марокко, що перебуває в конфлікті з Алжиром, не голосувала зовсім. Також утримався під час голосування Ірак. Єдиним відкритим союзником російського агресора серед арабських країн цілком очікувано виявився асадівський режим у Сирії, який висловився за відправлення до України 40 тисяч військових на допомогу російським військам. Щоправда, доки це тільки наміри і невідомо, чи набереться хоча б рота сирійських найманців. Ті, які планують їхати, думають тільки про можливість потрапити на Захід через українські території.

Українська сторона працює у цьому напрямку з багатьма дипломатами у Сирії. А також відважна боротьба ЗСУ демонструє усьому світу, на чиєму боці сила і відвага. Росія слабне з кожним днем. Для арабів це чіткий меседж про те, на чию сторону треба пристати. І пересічні громадяни вже активно почали ре-

агувати. У багатьох сирійських містах зустрічаються українські прапори і навіть написи в містах «Слава Україні».

Загалом, арабські країни вкрай стривожені тим, що внаслідок війни Україна не зможе у цьому році поставити на зовнішній ринок прогнозований раніше обсяг зернових та іншої сільськогосподарської продукції, що призведе до серйозних проблем у них. Від арабських країн Перської затоки очікують узгодженої позиції щодо заміни своїми енергетичними ресурсами російської нафти та газу з метою досягнення ізоляції Росії на зовнішньому ринку енергоносіїв.

www.kubg.edu.ua



### ***Питання для самоконтролю***

1. Розуміння терміну «Арабський світ», коли і чому він з'явився, які основні складники вплинули на формування такої дефініції.
2. Кількісні показники (демографічні, економічні, обсяг території, тощо) арабських країн та їх вплив на суспільно-політичний розвиток країн.
3. Політичні та економічні об'єднання серед арабських країн. Причини їх створення і напрями діяльності.
4. Розуміння регіоном глобалізаційних процесів та реакція на них в різних країнах Арабського світу.

### ***Завдання і вправи для самостійної роботи***

1. Поясніть, які історичні чинники вплинули на, щоб сформувалася дефініція «Арабський світ».
2. Проаналізуйте як кількісні показники (демографічні, економічні, обсяг території, тощо) арабських країн впливають на суспільно-політичний розвиток країн.
3. Дайте оцінку діяльності політичних та економічних об'єднання серед арабських країн.
4. Чим, на вашу думку, обумовлена різна реакція на глобалізацію в тій, чи іншій країні.

### ***Теми рефератів і презентацій***

1. Глобалізація і країни Арабського світу.
2. Участь США у інтеграції країн Арабського світу до вирішення світових проблем.
3. Чинники ізоляції арабських країн від глобалізаційних тенденцій.
4. Позиція арабських країн до розгортання повномасштабного вторгнення Росії в Україну.

## **Тема 2. АРАБСЬКА ВЕСНА: АНАЛІЗ І МОДЕЛЮВАННЯ НАСЛІДКІВ**

### **ПЛАН**

- 2.1. Об'єктивні чинники «Арабської весни» в Західній Азії
- 2.2. Соціальні конфлікти в Арабському світі.
- 2.3. Наслідки «Арабської весни» в політиці країн Західної Азії.

### **2.1. Об'єктивні чинники «Арабської весни» в Західній Азії**

Традиційно Західна Азія (Близький Схід) вважається ареною зіткнення світових держав, але останнім часом вага місцевих гравців (Туреччина, Іран, Катар, Саудівська Аравія) значно зросла в економічному та політичному вимірах. Такі країни, як Туреччина та Іран почали послідовно реалізувати свої імперські амбіції, спираючись на помилки провідних міжнародних гравців та на підтримку менших, але дуже багатих країн регіону. Особливу роль в «Арабській весні» відіграв тандем Катар-Туреччина, який послідовно підтримував та розвивав проект «Братів-мусульман» у регіоні. Президентська партія Ердогана «Справедливість та розвиток» є однією зі складових руху «Братів-мусульман». Не випадково у Тунісі внаслідок «Арабської весни» прийшли «Брати-мусульмани» під назвою «АнНагда», що є також афілійованою структурою «Братів-мусульман», в Єгипті прийшов до влади голова руху «Братів-

мусульман» Мухаммад Мурсі, а головну роль у знищенні лідера Лівійської Джаμμαгирії відіграв катарський спецназ. У Сирії традиційним осередком «Братів-мусульман» було Алеппо, яке ще за часів Хафіза Асада повставало проти світської влади Сирії. Це місто традиційно знаходилося під впливом великого сусіда — Туреччини. Основною проблемою «поміркованої опозиції» у Сирії було протистояння між прокатарськими, протурецькими і просаудівськими угрупованнями. «Арабська весна» на Близькому Сході переросла у глобальний конфлікт на території Сирії. Окрім політичних, ідеологічних, релігійних та інших чинників, у цій роботі нас цікавлять об'єктивні обставини, які зробили можливим «Арабську весну» на Близькому Сході. Ми намагаємось розглянути об'єктивні, математично змодельовані чинники, які уможливили революційні зміни у начебто благополучному регіоні світу.

Останні дослідження та публікації були зосереджені головним чином на історичних, ідеологічних та релігійних ознаках, які вплинули на «Арабську весну». Ми намагаємось зосередитися на об'єктивних кількісних чинниках, які зіграли провідну роль в революційних подіях Близького Сходу.

Одним з головних чинників революційних змін на Близькому Сході став так званий «молодіжний бугор». Демографічний перехід для країн, які розвиваються — це процес, який може бути пов'язаний із соціально-політичною дестабілізацією та кризами різного характеру. На першій його фазі відбувається радикальне зниження смертності, що обумовлено розв'язанням проблем голоду та недоїдання серед більшої частини населення, розвитком та розповсюдженням технологій охорони здоров'я, покращенням санітарних умов тощо. При цьому швидкими темпами скорочується дитяча смертність, і це відбувається на фоні рівня народжуваності, який залишається, як і раніше, високим. Все це веде не тільки до різкого прискорення темпів демографічного зростання, але і до того, що зростає питома вага молоді в загальному населенні. У другій фазі протікання демографічного

процесу відбувається сильне зменшення народжуваності, що призводить до скорочення частки молоді у загальній чисельності населення, але це відбувається зі значним запізненням, в результаті чого, у демографічній історії країни утворюється так званий «молодіжний бугор». Вперше на це явище звернули увагу Х. Молер і Дж. Голдстоун, які показали, що наявність «молодіжного бугра» історично корелювало з часом політичних криз, і що більшість революцій ХХ сторіччя в країнах, що розвиваються, відбулися там, де спостерігались особливо значні «молодіжні бугри».

Підвищена частка молоді в населенні (насамперед в дорослому населенні) корелює з вибухами соціально-політичної дестабілізації. Фактор «молодіжного бугра» та фактор інтенсивної урбанізації діють разом, виробляючи в сукупності особливо потужний вплив навіть в умовах досить стабільного економічного зростання. Дійсно, в багатьох багатих на нафту країнах, що розвиваються, спостерігається відносно стабільне економічне зростання, яке забезпечує високий рівень доходу. Однак нафта сама по собі не створює достатньої кількості кваліфікованих робочих місць. Поряд з цим слід звернути увагу на ту обставину, що в багатьох країнах, які успішно модернізуються, значна частина молоді отримує достатньо високий рівень освіти, що формує високі очікування щодо майбутнього. Але на практиці багато з них не знаходять відповідної роботи, а доступна робота низької кваліфікації їх не влаштовує.

В результаті молодь, яка має освіту, розчарована в своїх очікуваннях, озлоблюється проти чинної влади та стає небезпечною для правлячих режимів. Революції відбуваються не там, де багато бідних, голодних та з поганою освітою людей, а там, де існує багато молоді, яка має гарну освіту, але незадоволена своїм положенням, роботою та перспективами. У молоді в країнах, що розвиваються, високі очікування, які не можуть бути задоволені у найближчі роки. А економічна криза тільки погіршила ситуацію з нестачею роботи майже у всіх країнах Близького

Сходу та півночі Африканського континенту, а саме найбільший відсоток безробітних — серед молодих людей, які мають вищу освіту. Саме вони і стали основною рушійною силою арабських революцій 2011 року.

Арабські революції та їх фактори. Події, які відбулись у арабських країнах, виявились охопленими соціально-політичними потрясіннями, привели до революцій і навіть громадянських війн. Ці процеси отримали назву «Арабська весна». І цікавим є аналіз визначальних чинників «арабських революцій». Події в Тунісі, Єгипті, Лівії, Бахреїні, Марокко, Йемені, Сирії, Йорданії, Алжирі, Іраку, Омані — це соціальний вибух накопиченого протесту упродовж тривалого часу проти відомих соціальних і політичних проблем, які стали основною рушійною силою арабської революції 2011 року. Розглянемо потенційно можливі фактори дестабілізації: несприятлива динаміка ВВП на душу населення, корупція, безробіття та ін. Аналізуючи графіки, можна побачити, що у багатьох арабських країнах, а також в Ірані, економіка протягом останніх 30 років розвивалась достатньо динамічно. Наприклад, в Тунісі ВВП на душу населення зріс за період, що розглядається, у 2 рази з 3,6 тисяч до 7,5 тисяч доларів. Але далеко не всі країни демонстрували таке значне зростання. У низці країн спостерігалось припинення і навіть падіння зростання ВВП. Зокрема, в Алжирі з 1986 по 1995 рр. ВВП на душу населення зменшився з 6,8 тис. дол. до 5,5 тис. дол. Дуже велике відставання Йемена від інших країн, яке зберігається з початку 1990 рр. Причини подібного відставання в Алжирі і в Йемені різні. Негативна динаміка ВВП на душу населення в Алжирі була пов'язана з падінням світових цін на нафту другої половини 1980-х і тісно пов'язана з громадянською війною 1990-х. І тільки після її закінчення Алжиру знову вдалось вийти на траєкторію достатньо швидкого економічного зростання.

Щодо Йемену, то його помітне відставання від інших арабських країн пов'язано з відставанням в процесах демографічного переходу і, відповідно, з більш швидкими темпами зростан-

ня населення. Безумовно, низький ВВП на душу населення та економічна стагнація можуть створювати певну політичну напругу.

Але в Марокко, де ВВП на душу населення майже вдвічі менший, ніж в Тунісі (4 тис. дол. проти 7,5 тис. дол.; а також темпи економічного зростання за останні 20 років були помітно нижчі), політичні потрясіння виявились в значно менше, ніж в Тунісі, де відбулась повномасштабна революція з насильницькою зміною державної влади. Украй гострі та напружені події відбулись якраз у країнах-лідерах за темпами економічного зростання (Туніс, Бахрейн, Іран, Єгипет). І це спонукає шукати причини масової нестабільності в інших факторах.

Деякі дослідники схильні вважати, що Інтернет-технології були причиною революцій. Без сумніву, соціальні фактори зіграли досить важливу роль в організації протестів, але не слід забувати, що соціальні мережі здатні зіграти належну роль лише тоді, коли населення країни готове до революції.

Багато дослідників називають серед причин «Арабської весни» високий рівень корупції. Відповідно до даних Transparency International країни Близького Сходу та Північної Африки знаходяться майже на тому рівні, що і всі інші країни, що розвиваються. Практично у всіх країнах спостерігався високий або дуже високий рівень корупції. Індекс корумпованості обчислений на основі індексу сприйняття корупції (Transparency International, 2010). Наприклад, такі країни як Катар, Оман і Бахрейн є одними з найменш корумпованих країн світу, однак це не можна сказати про більшість інших країн регіону. Але низький рівень корупції не врятував Оман, Йорданію і особливо Бахрейн від найбільш серйозних соціально-політичних потрясінь. Сильні політичні потрясіння відбулись як і в високо корумпованих Лівії та Йемени, так і в країнах з середнім рівнем корупції, таких як Туніс та Єгипет.

Отже, наведений вище аналіз дає можливість стверджувати, що основні причини арабських революцій потрібно шукати не

тут, хоча високий рівень корупції, що характерний для багатьох арабських країн, також має певний внесок в події «Арабської весни».

Розглянемо тепер індикатори рівня безробіття. У більшості країн Близького Сходу рівень безробіття у 2000-ні роки був достатньо високий, але тенденцій до зростання не спостерігалось, за винятком Алжиру, але тут є як раз тенденція до суттєвого зниження рівня безробіття, пов'язаного з відновленням алжирської економіки після періоду громадянської війни. У більшості країн, пов'язаних з подіями, рівень безробіття складав від 8 до 15 %: в Сирії — 8,3 %; в Єгипті — 8,9 %; в Алжирі — 9,9 %; в Йорданії — 13,4 %; в Тунісі — 14 %; в Ірані — 14,6 %; в Омані — 15 %. На тому ж рівні було безробіття в країнах ЄС — 9,5 % (в середньому по країнах); США — 9,7 %; у Туреччині — 12,4 %; в Ірландії — 13,7 %. У середньому по світу рівень безробіття у 2010 р. складав близько 8,8 % (СІА, 2011). Таким чином, рівень безробіття не можна назвати дуже високим в арабських країнах, хоча в цілому він вищий, ніж середньосвітовий. При невисокому загальному рівні безробіття арабські країни мали високий рівень безробіття серед молоді. Так, в Єгипті у 2010 році не мало роботи 43 % молоді віком 20–24 роки, у Тунісі — 30 %, в Омані без роботи залишалась третина випускників ВНЗ. У країнах, які були охоплені протестами та революціями «Арабської весни», високий рівень безробіття мав специфічну природу. Як ми вже зазначали, він був пов'язаний з тим, що більшість з цих країн знаходились на найвищій точці «молодіжного бугра». Оскільки молодь є найбільш схильною до радикалізму частиною суспільства; вона часто відчуває труднощі з працевлаштуванням, і до того ж значна частина молоді осідає у великих містах у результаті модернізації, що створює серйозну загрозу для центральної влади.

Кількісний аналіз хвилі глобальної політичної дестабілізації до і після 2011 року.

## 2.2. Соціальні конфлікти в Арабському світі

У 2011 у світі особливо зросла кількість антиурядових демонстрацій (у 11,5 разів), при цьому спостерігалось менш інтенсивне (приблизно у 6 разів) зростання масових заворушень, кількість терактів зросла тільки у 2 рази. Кількість великих антиурядових демонстрацій у 2011–2013 роках дещо знизилась, тоді як глобальна інтенсивність масових заворушень продовжувала зростати, впритул наближаючись до інтенсивності антиурядових демонстрацій. Глобальна кількість великих терористичних актів зростає по експоненті, перевищуючи у 2014 році й ті, й інші. Загалом наростання масових заворушень було поступовим відносно зростання кількості антиурядових демонстрацій, а збільшення кількості терористичних актів дещо запізнювалось відносно перших і других.

Динаміка глобальної кількості антиурядових демонстрацій і формальний t-тест показують, що у 2011–2015 роках у порівнянні з 2001–2010 роками їх кількість була, безумовно, статистично вищою. У період 2001–2010 років в середньому щорічно спостерігалось 0,33 антиурядових демонстрації на країну, а в період 2011–2016 це значення зросло до 2,26. Зростання більше, ніж у 6,5 разів дозволяє зробити висновок про суттєві антиурядові демонстрації у світі після початку Арабської весни.

Особливо слід відмітити, що вже у 2011 році кількість великих антиурядових демонстрацій побило всі історичні рекорди, багаторазово перевищивши попередні пікові значення 1963, 1970, 1083, і 1992 років. Однак уже в 2014 році було побито рекорд навіть 2011 року, а у 2015 встановлено новий історичний рекорд. Після 2010 року відбувається не менш стрімке зростання глобальної кількості масових заворушень.

У період до 2010 року щорічно спостерігалось в середньому 0,15 масових заворушень на країну, а в період 2011–2016 це значення зросло до 1,22. Зростання більше, ніж у 8 разів до-



зволяє зробити висновок про досить суттєві масові заворушення у світі на глобальному рівні після початку Арабської весни. Формальний t-тест показує, що зміни, які відбулися на глобальному рівні після 2011 року, є статистично значущими.

Отже, після початку Арабської весни у світі спостерігається досить суттєве та статистично значуще зростання інтенсивності великих політичних заворушень і страйків. Також помітно, що у 2011–2015 роках зросла кількість великих політичних страйків, їхня кількість мала досить стійку тенденцію до зниження, починаючи з 80-х років аж до 2000-х, але у 2011 році кількість, зареєстрованих CNTS у світі великих політичних страйків підвищилась більш, ніж у 3 рази, а у 2015 році було побито попередній світовий рекорд 1988 року. У період 2001–2010 років в середньому на одну країну на рік припадало 0,05 страйків, а в наступний період — 0,23 страйки, тобто інтенсивність страйків збільшилася більше ніж в 4 рази.

У період 2010–2014 років також значно зросла у світі кількість репресій, зафіксованого у світі базою даних CNTS. На мал. 7 представлена динаміка загальної кількості репресій, зафіксованих у світі базою даних CNTS, 1920–2015рр. Якщо з 2001 до 2010 року цей показник був 0,01, тобто їх кількість була досить малою, то з 2011 по 2015 рік цей показник збільшився до 0,14, що означає, що в середньому у рік репресії відбувались у кожній сьомій країні.

Стрімке зростання масових заворушень та терористичних актів дає можливість припустити, що події, які ми розглядаємо, повинні супроводжуватися і зростанням репресій за принципом «дія породжує протидію». Крім того, особливо сильне збільшення кількості антиурядових демонстрацій у 2011 році спостерігалось саме в авторитарних режимах, які не могли не відповісти на них репресіями. Дійсно, у 2011–2014 спостерігалось помітне зростання і цього показника.

### 2.3. Наслідки «Арабської весни» в політиці країн Західної Азії

Країни регіону переживали один з найскладніших періодів у сучасній історії. Криза у політиці більшості арабських країн досі негативно відображається на свободах та інтересах місцевого населення. Як результат, довіра народу до влади та політичної еліти зменшується, а на зміну приходить відчуття розчарування та роздратування. Невдоволення народних мас в країнах Західної Азії та Північної Африки виявилось в народних заворушеннях та повстаннях, метою яких стало повалення неефективного уряду та ініціювання процесу проведення реформ. Соціальна нерівність, безробіття, важкі умови життя в цих країнах, ерозія суспільства спричинили появу великих громадських організацій (grassroots organisations), які з часом перетворились на серйозну силу опозиції до правлячих режимів.

Діяльність таких організацій носить переважно політичний характер. Тим не менш, деякі з них перетворилися на активні ідеологічні угруповання/ інституції, які прагнуть усіма можливими засобами взяти під свій контроль великі території з місцевим населенням та стратегічно важливими об'єктами. Прикладом таких угруповань стала організація Ісламська Держава Іраку та Леванту (ІДІЛ).

На сьогодні ІДІЛ представляє серйозну загрозу не лише місцевому населенню таких країн, як Сирія та Ірак, але й є викликом для всієї міжнародної спільноти. Війська коаліції країн Західної Європи разом із США взяли на себе відповідальність протистояти цим загрозам та допомогти місцевому населенню уникнути переслідування та терору. Проте в деяких випадках, наприклад, в Лівії, активні дії європейських держав та американського керівництва по звільненню країни та населення від режиму аль-Каддафі, призвели до порушення внутрішнього балансу в країні. Ситуація не стала кращою, а навпаки, погірши-

лася настільки, що навіть Європа (особливо країни Південної Європи) почала відчувати на собі наслідки внутрішніх конфліктів та гуманітарної кризи в Лівії та Африці в цілому. Якою буде ситуація в країнах регіону в майбутньому та яким чином будуть розвиватися події далі, важко передбачити.

Наразі можливим є визначити загальні тенденції розвитку подій в тому чи іншому регіоні. Зрозумілим є те, що вирішенню цих конфліктів та криз повинні сприяти треті сторони, а саме ті держави, які прагнуть до встановлення миру та демократії.

Результатом революцій в усіх арабських країнах було те, що до влади прийшли проісламські налаштовані сили. Так, в Єгипті перемогу на виборах отримали «Брати-мусульмани» і з їхньої когорти було вибрано президента. Також в Тунісі парламент на 40 % був заповнений ісламістами. У Марокко король проголосив конституційну монархію і були звільнені усі ісламісти, які перебували у в'язниці.

Проте політичні зміни не дали бажаних результатів. Зокрема, не розпочалися суспільно-політичні перетворення в Єгипті і Тунісі. У інших країнах почали робити достатньо результативні реформи, але старі правлячі режими залишилися при владі. Таку картину ми можемо спостерігати в Алжирі, Йорданії, Омані, Кувейті. У Бахреїні та Саудівській Аравії взагалі влада розігнала демонстрації з протестантами. У Сирії «Арабська весна» набула такого розмаху, що перетворилася на зону протистояння регіональних і світових лідерів. На боці діючого президента Сирії Башара Асада в конфлікт втрутилася росія, а опозицію підтримали США. Туреччина, Саудівська Аравія й Катар. Порівняно з тим, яку зброю почала використовувати і які воєнні злочини чинити росія в Україні з 24 лютого 2022 р., повітряна операція у вересні 2015 р. над сирійськими територіями виглядає як «дитячі ігри».

Оскільки «Арабська весна» не принесла очікуваних результатів, її часто називають «Арабською зимою». Нездатність уря-

дів задовольнити ці вимоги викликають нові хвилі протесту і невдоволення. Для всіх стало зрозуміло, що «Арабська весна» аби дати потрібні результати, повинна стати постійним процесом, який має стимулювати владу до демократичних змін.

Реальні підсумки Арабської весни (тобто бажану демократизацію) можна розгледіти лише в Тунісі, де лише шляхом домовленостей і консенсусу між політичними силами дійшли оптимального рішення, яке дозволило країні здійснити низку реформ в економічній і політичних сферах. Інакше розгорталися події у Єгипті. Демократичний лад Могаммеда Мурсі (пов'язаного з рухом «Брати-мусульмани»), що змінив режим Госні Мубарака, протримався близько року, допоки в липні 2013-го до влади не прийшла військова диктатура Абделя Фаттага аль-Сісі Мурсі, який спирався також на гасла «ісламської демократії», на жаль, не знайшов спільної мови ані із Заходом, ані із сусідами; на тлі внутрішніх економічних негараздів («За Мубарака було краще!» — лунало на вулицях), його просто «злили», передусім, Сполучені Штати й сусідні арабські монархічні режими. Від червня 2014 року аль-Сісі, доти армійський генерал і навіть фельдмаршал, став повноцінним президентом Єгипту. Власне, Єгипет сьогодні — це Сирія Башара Асада вчора, спроба зачепитися за омріяну «стабільність».

По-іншому розвивалися події в Лівії: на тлі «недемократичної» Джамахірії часів дивакуватого соціаліста Каддафі. Сучасність цієї країни іще далека від якогось завершеного вигляду. Тут не обійшлося без інтервенції та міжплемінної різанини, сформувалися радикальні сили лівійського відділу «Ісламської держави», триває протистояння між силами Уряду національної єдності (умовно демократичними) та радикальнішими групами. Частину країни, на південному заході, взагалі захопили туареги з «Незалежної держави Азаваду». Головна проблема нині, втім, полягає у значному напруженні між самими сунітами, зокрема, «поміркованими ісламістами», мадхалітами й іншими угрупованнями. Де-факто Лівія поділена на

кілька частин, а окремі міста взагалі перебувають під контролем самоврядних «міліцій» (араб. «мілішіят»). Кордони тут, як і в інших арабських країнах, залишаються умовними. Тут точиться боротьба конкретно за населені пункти, а не за території, бо суттєво укріплюватись і займати оборону посеред цілком відкритого ландшафту просто немає сенсу. Іще гірша, як відомо, ситуація в Сирії, де можна назвати як мінімум із десятків різних угруповань, альянси між якими не завжди стабільні відносини. Від 2011 року, коли в Сирії почалися масові антиурядові протести, маховик війни там тільки набирив обертів, і нині лише висвітлення поточної воєнно-політичної ситуації з переліком усіх сил та їхніх ідеологічних відмінностей зайняло б щонайменше кілька сторінок.

Приблизно те саме бачимо в Ємені. Після відставки у 2011 році з посади президента Алі Абдалли Салега країна опинилась у вирі громадянської війни та іноземної інтервенції: тут повстали шиїти-хусити, які 2015-го фактично захопили владу в країні й нині ведуть боротьбу з Арабською коаліцією, котру очолює Саудівська Аравія. Остання проводить свою «АТО» на кордоні з Єменом, потерпаючи від терористичних атак хуситів. У Ємені також присутній внутрішній чинник, а саме поділ на власне Ємен і Хадрамаут, історично відмінні між собою частини.

Загалом, практично в усіх країнах, якими прокотилася «Арабська весна», відразу вийшли на поверхню внутрішні й зовнішні суперечності. Тим більше в добу гібридних війн, коли сильні світу цього в обличчя посміхаються одне одному, а тим часом вкладають гроші та зброю в руки зацікавлених «народних республік», «релігійних» квазідержав чи ще якихось збройних формувань. Архітекторам сучасних міжнародних відносин хочеться милуватися мирними краєвидами європейських чи американських міст, але заодно й вести війну. Хай краєце власний народ, коштом і начебто на благо якого вона відбувається, бачить її десь там, по той бік телеекрана.

### ***Питання для самоконтролю***

1. Які факти можна вважати об'єктивними чинниками «Арабської весни» в Західній Азії
2. Соціальні конфлікти в Арабському світі, які привели до революційних подій «Арабської весни».
3. Наслідки «Арабської весни» у внутрішній і зовнішній політиці країн Західної Азії.

### ***Завдання і вправи до самостійної роботи***

1. Поясніть, які соціальні причини «Арабської весни».
2. Розгортання подій Арабської весни в Алжирі.
3. Які причини протестів в Єгипті та їх наслідки в період «Арабської весни».
4. Розкрийте особливості «Арабської весни» в Сирії.

### ***Теми рефератів і презентацій***

1. Роль релігійних громад у розгортанні подій «Арабської весни».
2. Особливості розгортання подій «Арабської весни» в Тунісі.
3. Реакція Заходу на подій «Арабської весни».

## Тема 3. АРАБСЬКІ КРАЇНИ АФРИКИ (АЛЖИР, МАРОККО)

### ПЛАН

- 3.1. Алжир
  - 3.1.1. Загальні відомості
  - 3.1.2. Внутрішньополітичний розвиток після здобуття незалежності
  - 3.1.4. Зовнішня політика Алжиру
  - 3.1.5. Українсько-алжирські зв'язки
- 3.2. Марокко
  - 3.2.1. Загальні відомості
  - 3.2.2. Внутрішньополітичний розвиток Марокко
  - 3.2.3. Марокко на міжнародній арені
  - 3.2.4. Українсько-марокканські зв'язки

### 3.1. Алжир

#### 3.1.1. Загальні відомості

**Офіційна назва** — Алжирська Народна Демократична Республіка, (араб. Аль-Джумхурія аль-Джезаїрія Демократія аш-Шаабія). Назва країни «Алжир» суголосна з назвою столиці — містом Алжир, яке є похідним від арабського слова «Аль-Джазаїр» і означає «Острови».

**Столиця** — Алжир (понад 2.4 млн. осіб).

**Населення** — понад 46 млн осіб (33-тє місце, 1,92 % населення планети за оцінкою 2022 р.).

**Державна мова** — арабська та берберська.

**Площа** — 2,381 млн км<sup>2</sup> (10-е місце в світі).

**Адміністративний поділ** — 47 вілая і 1 столичний округ.  
**Грошова одиниця** — алжирський динар (100 сантім).

**Населення Алжиру.** В епоху французького завоювання чисельність населення Алжиру складала близько 3 млн. осіб. У 1966 р. вона досягла вже 11,823 млн. осіб, а в 1997 — 29,476 млн. осіб. У 1996 р. рівень народжуваності становив 28,5 на 1000 осіб, а рівень смертності — 5,9 на 1000 осіб. Дитяча смертність (дітей до 1 року) становила 48,7 осіб на 1000 новонароджених. На середину 1990-х р. близько 68 % населення було молодше 29 років. Станом на 2015 р. в Алжирі проживало 41, 318 142 млн. осіб (34-е місце в світі). Густота населення — 16,6 (на липень 2015 р.). Близько 3/4 населення зосереджено в передгір'ях Телль-Атласа, приблизно 1,5 млн. осіб проживають в районі високогір'я і менше одного мільйона — в пустелі Сахара. Найбільша щільність відзначається поблизу столиці та в регіоні Кабілія. Державною мовою є арабська і берберська, але досі дуже поширена французька.

Алжирську націю сформували етнічні групи арабів і берберів (99 %), а французи та інші народи Європи тут складуть лише 1 %. Щоправда, у колоніальний період присутність європейців була більшою. Найбільше їх було у 1962 році — 15,2 %. Майже всі європейці залишили країну під час або відразу ж після здобуття Алжиром незалежності. Більша частина алжирців (близько 72,7 %) за своїм походженням є берберами, а не арабами. Самоназва берберів в Алжирі — амазігхи. Також тут проживають кабілі (10,3 %) та шауїя (3,5 %). Народи, які ідентифікують себе берберами, сконцентровані в гірських районах Кабілії, що східніше міста Алжир.

**Релігія.** Державною релігією країни є іслам. Більша частина населення Алжиру — мусульмани-суніти — 99 % (маликіти і ханафіти). Певна кількість послідовників секти ібадитів<sup>1</sup>

<sup>1</sup> Ібадити (абадити) — ісламське течія, що відрізняється як від сунізму, так і від шіїзму. Ібадизм часто характеризують як помірну фракцію в русі ха-



проживають в долині Мзаб, Уаргла і Алжирі. Іслам принесли на землі Магрибу араби у другій пол. VII — на поч. VIII ст. До арабського вторгнення більшість берберів сповідували традиційну берберську міфологію.

Нині у конституції Алжиру іслам визначено державною релігією. Усі закони країни прописані відповідно до ісламських догм і підтримують ісламську єдність та принципи. Держава монополізувала будівництво мечетей; Міністерство релігійних питань з середини 1980-х р. контролює та утримує близько 5000 публічних мечетей. Імамам виплачується державна зарплата.

За оцінками 2015 р. в країні також проживає близько 380 тис. осіб, які сповідують християнство, і більшість з них християни-п'ятидесятники. У країні також близько 1 тис. осіб сповідують іудаїзм.

Єврейська громада в Алжирі має давню історію. Перші євреї переселилися на землі Алжиру ще в часи Римської імперії. До Алжирської війни (1954–1962) їхня кількість коливалася близько 140 тис. осіб, але після незалежності в 1962 р. та пізніше вони всі покинули країну. Невелика частка євреїв, що залишилася, налічує близько 1 тис. осіб. Частина з сімнадцяти алжирських синагог після 1962 р. поступово були перетворені у мечеті. На початку 1977 р. було зруйновано останню синагогу в Алжирі.

Також в Алжирі є послідовники Віри Бахаї, яка поширилася тут з 1952 р., та після здобуття незалежності більша частини прибічників Бахаї прийняли ісламську практику. Однак зовсім недавно, у 2005 та 2010 рр. WolframAlpha<sup>2</sup> оцінила кількість бахаїстів в Алжирі від 3.3 до 3.8 тисяч осіб.

---

риджитів, хоча самі ібадити відмовляються визнавати себе хариджитами. Ібадити виникли в VII ст. в Іраку; отримали назву по імені Абдуллаха ібн Ібада. Однак інформація, що міститься в ібадмських джерелах, показує, що Ібн Ібад грав другорядну роль у створенні і керівництві руху ібадитів, у порівнянні з його першим імамом і засновником, яким був Джабір ібн Зейд.

<sup>2</sup> Wolfram|Alpha — база знань і набір обчислювальних алгоритмів. Запущено 15 травня 2009 р.

## Історичний огляд

Перші відомі поселення на території Алжиру виникли у XII ст. до н.е. Їх заснували фінікійці. У III ст. до н.е. землі Алжиру увійшли до держави Нумідія. Упродовж 42–429 н.е. Алжир перебував під владою Риму, 430–534 н.е. — вандалів, потім — візантійців. Під час завоювання арабами Північної Африки у VII ст. Алжир став частиною Арабського Халіфату. Тут почав поширюватися іслам, арабська культура, мова. У XVI ст. Алжир завоювали Османи, а в 1830 р. його почали завойовувати французькі війська. Французька колонізація Алжиру тривала 132 роки.

### 3.1.2. Внутрішньополітичний розвиток після здобуття незалежності

Алжир здобув політичну незалежність після восьмирічної кровопролитної боротьби упродовж 1954–1962 рр. Її очолив Фронт національного визволення (ФНВ), до якого увійшли всі національні партії та організації країни. 18 травня 1962 р. в французькому місті Евіан-ле-Бен було підписано угоду, за якою було припинено вогонь і дозволено населенню Алжиру визначити долю країни. 5 липня 1962 р. відбувся референдум, на якому 99 % алжирців проголосували за незалежність. Алжир став незалежною державою. Після завоювання незалежності в країні розгорнулася гостра боротьба за владу між історичними вождями. У вересні 1962 р. в країні почали формуватися державні органи влади. Насамперед провели перші вибори до законодавчого органу, парламенту. На його першому засіданні 26 вересня 1962 р. проголосили створення Алжирської Народно-Демократичної Республіки. Згодом було створено уряд, який очолив А. Бен Белла. Інший лідер боротьби за алжирську незалежність Х. Бумед'єн став міністром оборони. Наступного року Алжир вже мав свою першу конституцію. В основному законі було прописано норму, яка запровадила

однопартійну систему. Цією партією став Фронт національно-го визволення. У конституції зазначалося, що завданням влади є побудова соціалізму. Також у конституції було прописано норму, за якою посаду голови уряду і президента обіймала одна особа. Нею став лідер ФНВ А. Бен Белла.

У країні почалися радикальні зміни соціально-економічного розвитку, які мали на меті побудувати так званий «алжирський соціалізм» як різновид арабського і мусульманського соціалізму. Основним натхненником реформ, звичайно, був Радянський Союз. За це радянське керівництво високо оцінило діяльність Президента А. Бен Белла і нагородила його у 1964 році званням Героя Радянського Союзу.

У 1965 р. в Алжирі за сприяння міністра оборони Х. Бумед'єна відбувся військовий переворот. А. Бен Белла усунули від влади. У країні створили Револьюційну раду під керівництвом Х. Бумед'єна, проте кардинальних змін у подальшому розвитку країни не відбулося. Нова влада лише націоналізувала банки, транспорт, нафтогазову промисловість, страхові компанії, енергетику, також запровадили державну монополію на зовнішню торгівлю. Національний приватний капітал залишався у внутрішній торгівлі, легкій промисловості, будівництві, сфері послуг, ремеслі. Соціалістичні країни надалі продовжували надавати допомогу для індустріалізації Алжиру. Так, країна отримала найбільші позики від СРСР (550 млн. дол.), Китаю (250 млн. дол.) та Югославії (100 млн. дол.).

Нова влада також здійснила низку змін у сільському господарстві. Було проведено націоналізацію земельних володінь колишніх колонізаторів, на яких створювалися колективні ферми. У 1971 р. набрав чинності закон про аграрну реформу. Зміни гарантували викуп за землю власникам і багатим селянам. Також залишалося право власності на землю дрібним і середнім господарствам. Загалом, після реформ у приватній власності 1,3 млн. селян залишилося 60 % оброблюваних земель. Проте проведені реформи не дали бажаних результатів. Країна змог-

ла лише на 30 % задовольнити потреби населення у продовольстві, це тоді, коли в колоніальну добу, Алжир міг себе повністю прогодувати.

Паралельно з економічними перетвореннями формувалася політична система. На виборах різного рівня зі списку кандидатів виключалися особи, які критикували діяльність влади. З огляду на це, в Алжирі офіційно було заборонено діяльність опозиції. У 1976 р. в країні прийняли Національну хартію — документ, що засвідчував соціалістичну орієнтацію Алжиру. Хартія стала підставою для введення в дію нової конституції. В основному законі зміни стосувалися насамперед принципів формування влади. Зокрема, за новою конституцією президент був главою держави і очільником виконавчої влади за пропозицією правлячої і єдиної партії Алжиру — Фронту національного визволення. Президент обирався на 6 років. Законодавча влада залишалася в компетенції парламенту Національних народних зборів (обиралися на 5 років). У січня 1979 р. після смерті Президента Х. Бумед'єна вищі державні і партійні посади в Алжирі зайняв Ш. Бенджедід.

Тотальний контроль економіки, обмеження приватного підприємства на початку 80-х років призвели до низки труднощів. Також суттєво зменшувалися прибутки від експорту нафти, оскільки впали ціни на світовому ринку майже в 4 рази. За таких умов влада почала міняти економічну політику. Державним підприємствам надали чималу господарську самостійність і відновили свободу приватного підприємництва. На початку 80-х років приватний сектор отримав пільги у податковій сфері, кредитуванні, зовнішній торгівлі, купівлі обладнання і виробничих приміщень. Загалом у результаті проведених реформ в Алжирі на середину 80-х років відновилася рівність усіх форм власності, включаючи приватну.

**Кризові явища у суспільно-політичній сфері у другій половині 80-х років ХХ ст.** Попри прийняті міри, суспільно-полі-

тична ситуація в Алжирі не призвела до суттєвих покращень. Рівень життя основних верств населення стрімко падав.

Владу почали активно критикувати підпільні опозиціонери. Упродовж 1987–1988 рр. країною прокотилися масові протести. Для наведення порядку і придушення страйків залучили армію. Усі ці події змусили Президента Ш. Бенджедіда розпочати демократичні зміни. Цьому сприяла міжнародна ситуація — крах соціалістичної системи, перебудова в СРСР та інше. У 1989 р. в Алжирі відбувся всенародний референдум, на якому прийняли нову конституцію. З неї скрізь вилучили термін «соціалізм». Оголошувалися всі рівні свобод: совісті, виборів, протестів, декларувалося право на приватну власність. Результатом змін стала легалізація і створення нових політичних партій (30), у т.ч. ісламістських. У результаті запеклої політичної боротьби в 1999 р. Президент А.А. Бутафліка проголосив курс на діалог з ісламською опозицією. У 1999 р. в країні відбувся національний референдум, який підтримав програму Президента за відновлення громадянського миру.

### **Державний устрій і сучасні суспільно-політичні процеси**

Алжир за формою правління — суперпрезидентська республіка. Державний устрій — унітарна держава. Глава держави — президент, що обирається населенням на 5-річний термін. З 19 грудня 2019 року Президентом Алжиру є Абдельмаджід Теббун (17 листопада 1945). До цього він обіймав посаду міністра з житлового будівництва, а у 2017 році був призначений на посаду прем'єр-міністра країни. На президентських виборах 2019 р. Абдельмаджід Теббуна підтримало майже 5 млн. громадян, що склало 58,15 % голосів виборців. Це дозволило йому здобути перемогу у першому турі виборів. Разом з тим, правління Теббуна постійно супроводжується тривалими масовими протестами, оскільки його алжирці ототожнювали з попередньою владою.

У країні діє конституція, прийнята 1989 р. З того часу не раз вносилися зміни та доповнення. Так, у 1996 р. в ході національного референдуму в чинну конституцію внесені суттєві зміни, які перетворили Алжир на суперпрезидентську республіку. Зокрема, президент має такі повноваження: є верховним головнокомандувачем усіх Збройних Сил Республіки; є міністром оборони; визначає та проводить зовнішню політику країни; головує у Раді міністрів; призначає главу уряду та припиняє його повноваження; призначає на всі головні посади у державі та інше. Також, за змінами 1996 р. було створено другу палату законодавчого органу — Раду нації. Суттєві корекції було внесено у партійну систему Алжиру. Зокрема, заборонили формувати партії за релігійним, мовним, расовим, статевим, корпоративним або регіональним принципами.

Чергові і на сьогодні останні зміни до Конституції було прийнято 1 листопада 2020 року на загальнонаціональному референдумі. За них проголосувало 66,8 % громадян. Прийняті поправки скоротили повноваження президента і передбачали його перебування при владі не більше двох термінів.

У Конституції важливе місце займає ісламський чинник, що виявилось в закріпленні повноважень нового органу Вищої Ісламської Рада — спеціального консультативно-погоджувального органу, що діє при главі держави і сформований виключно на традиційних принципах ісламу. Уже з самої назви органу помітно, що він визначається як «ісламський». У ст. 171 конституції зазначено, що Рада повинна сприяти і заохочувати розвиток іджтихада<sup>3</sup>; висловлювати свою думку з питань, переданих їй на розгляд президентом, з точки зору їх відповідності релігійному

<sup>3</sup> Іджтихад (араб. боротися, докладати зусиль) — поняття відноситься до сфери ісламської юриспруденції і означає здатність і право компетентного факіха (вчений-богослов) виносити рішення з важливих питань суспільного і релігійного життя, ґрунтуючись на знанні текстів Корану і Сунни і умінні їх коментувати і інтерпретувати. Факіх, чий висновок визнаються всі мусульманською громадою або значною групою мусульман, називається муджтахід.

вченню; представляти президенту республіки регулярний звіт про свою діяльність. Важливою особливістю нової конституції Алжиру стало закріплення кардинальних внутрішньополітичних змін. Так, наприклад, вперше за весь період свого незалежного розвитку поряд з арабізмом та ісламом конституція проголошує берберизм<sup>4</sup> однією з основ алжирського суспільства, що стало результатом політизації етнічного чинника в сучасному Алжирі і загострення «берберського питання» з початком громадянської війни у 1992 р.

**Законодавчий орган** з 1996 р. — двопалатний парламент. Рада нації — верхня палата алжирського парламенту і налічує 144 мандати. 48 членів Ради нації призначаються президентом Алжиру, а інша частина, тобто 96 — обирається голосуванням на загальнодержавних виборах. Рада оновлюється кожні 1,5 років. Термін повноважень — 6 років. Національне народне зібрання — це нижня палата парламенту Алжиру і складається з 462 членів, 8 з яких є алжирцями, які проживають за кордоном. Члени зборів обираються безпосередньо населенням. Термін повноважень — 5 років.

Останні вибори до парламенту відбулися 2 червня 2021 року. Це були позачергові вибори. Вони відбувалися в умовах масового протесту та невдоволення з боку громадян з нестабільною політичною та економічною ситуацією в країні. На по-

---

<sup>4</sup> Берберизм — сповідування цінностей берберів. Бербери — корінна етнічна група Північної Африки, яка мешкає від Атлантичного океану до Оази Сива, що в Єгипті, від Середземного моря до річки Нігер. Вони розмовляють берберськими мовами, що є гілкою сім'ї афразійських мов. Берберська самобутність зазвичай ширша, ніж мова та етнос, і охоплює всю історію та географію Північної Африки. Бербери не є цілісним етносом, і це поняття охоплює цілий спектр фенотипів, спільнот та походжень. Силою, що їх об'єднує є їхня мова, колективна самоідентифікація та самоасоціація з берберським спадком та історією. У Північній Африці проживає від 25 до 30 млн. людей, що розмовляють берберськими мовами. Більшість мешканців Північної Африки вважаються корінними берберами, хоча внаслідок арабізації більшість етнічних берберів ідентифікують себе як Арабізовані Бербери.



передній парламентських виборах (2017) лідером була партія Фронт національного визволення Алжиру (164 місць). На другому місці — партія «Демократичний національний мітинг» (100 місць) і ще 58 партій отримали від 1 до 33 місць у парламенті.

Чергові парламентські вибори мали відбутися у 2022 році, але через політичну кризу оголосили дострокові у червні 2021 р. Протести, що розпочалися навесні 2019 року, відомі як «Хірак», були викликані наміром тодішнього Президента Абдеазіза Бутефліка вп'яте балотуватися на посаду президента вже після того, як він 20 років очолював Алжир.

Вибори 2021 року мали найнижчу явку в історії країни — менше 23 %. Вперше більшість кандидатів були непартійними та незалежними, велику частину також представляли жінки. Вкотре перемогу здобула правляча партія «Фронт національного визволення» і отримала 98 місць з 407 у нижній палаті парламенту. Незалежні кандидати отримали 84 місця, помірні ісламісти з руху «Суспільство за мир» — 65 місць, Національний демократичний союз — 58 місць, партія Аль-Мустакбал — 48, а рух Аль-Біна — 39. Іншим партіям вдалося отримати від одного до трьох місць в парламенті.

**Виконавчу владу** під керівництвом президента здійснює уряд. Рада міністрів складається з прем'єр-міністра і міністрів, які призначаються і звільняються президентом. Президент головує в Раді міністрів, причому це повноваження не може бути ним передано прем'єр-міністру, пост якого має адміністративний, а не політичний характер. З 30 червня 2021 року прем'єр-міністром є Айман Бенабдеррахман. Свою політичну кар'єру він розпочав з 1991 року, коли працював у Генеральній фінансовій інспекції Міністерства фінансів Алжиру, з 2006 року став головним фінансовим інспектором. Перед прем'єрською посадою з червня 2020 року був міністром фінансів Алжиру. Загалом уряд Бенабдеррахмана, сформований 7 липня 2021 року, нараховує 34 міністрів.



**Правова система** Алжиру носить змішаний характер, значна частина законодавства базується на французькій правовій традиції, а питання приватного життя регулюються мусульманським правом. Основним джерелом права в Алжирі є законодавчі та інші нормативні правові акти. Ієрархія актів включає конституцію, звичайні закони парламенту, декрети президента, виконавчі декрети уряду, підзаконні акти інших органів влади. В Алжирі існує інститут надзвичайного законодавства. Під час канікул Національних народних зборів або в період між сесіями парламенту президент може видавати закони (ордонанси), які повинні бути представлені для затвердження обома палатами парламенту на найближчій сесії. Президент має право видавати такі закони на засіданнях Ради міністрів у період надзвичайного стану. На відміну від більшості арабських країн в Алжирі відсутні спеціальні шаріатські суди, які були скасовані в 1963 р., але мусульманське право може застосовуватися місцевими судами.

Згідно з кримінальним кодексом Алжиру в країні діє смертна кара, яка передбачає покарання більше, ніж за 30 злочинів. Це низка порушень, здійснених проти державної безпеки, таких як зрада і шпигунство; розкрадання, які заподіюють істотну шкоду інтересам нації; деякі злочини проти особи і майна, наприклад, навмисне вбивство; насильство при вчиненні іншого злочину; озброєний грабіж і підпал, а також за різні військові злочини і за злочини, вчинені військовослужбовцями у воєнний час.

### **Економіка Алжиру**

На сьогодні Алжир залишається аграрною країною з розвинутою гірничодобувною промисловістю. Основні галузі промисловості: нафтова та газова, легка промисловість, гірнична, електроенергетична, нафтохімічна, харчова. Найбільші морські порти розташовані в містах: Беджаїя, Арзев, Алжир, Аннаба, Оран, Скікда. У країні діє 66 летовищ, найбільші

в Дар-ель-Бейді, Орані, Константіні й Аннабі. Сьогодні приблизно 80 % всього промислового потенціалу країни перебуває в державній власності, а 20 % представлені малим та середнім бізнесом.

Валовий внутрішній продукт (ВВП) Алжиру станом на 2020 р. складає 491,46 млрд. дол. США. Державний борг — 53,1 %. Безробіття охоплює 14,2 % (2020).

### 3.1.4. Зовнішня політика Алжиру

Алжир традиційно практикував активну зовнішню політику. У 1960–1970-ті рр. він підтримував ідею країн Третього світу, які були згуртовані в Рух неприєднання. Алжирська дипломатія сприяла звільненню заручників з Ірану у 1981 р. У 1999 р. на посаду глави держави прийшов нині діючий Президент Бутефлік, який активно почав працювати над відновленням міжнародної репутації Алжиру. У липні 2001 р. він став першим Президентом Алжиру, який за останні 16 років відвідав Білий дім. Також Бутефлік офіційно побував у Франції, Південній Африці, Італії, Іспанії, Німеччині, Китаї, Японії, Португалії, Росії, Великобританії та країнах Латинської Америки.

Алжир відіграє провідну роль у роботі над питаннями, що стосуються інтеграції африканського континенту. Приймаючи Конференцію Організації африканської єдності (ОАЄ) в 2000 р. У 2001 р. на 37-му саміті ОАЄ було офіційно прийняте Нове партнерство для розвитку Африки і вирішення проблем, які виникають на континенті.

У 2006 р. Алжир забезпечив проведення переговорів та підписання Алжирських угод між урядом Малі та повстанськими групами в Туареджі.

У серпні 2009 р. Алжир розпочав регіональну боротьбу з тероризмом разом з Малі, Нігером та Мавританією, намагаючись посилити співпрацю в галузі безпеки та вирішення першопричин нестабільності в регіоні.

З 1976 року Алжир підтримує фронт Полісаріо, який стверджує, що він представляє корінне населення Західної Сахари. Будучи постійним захисником сахарського права на самовизначення в рамках Статуту ООН, Алжир надавав Полісаріо підтримку та притулок в таборах біженців в південно-західній Алжирській провінції Тиндуф.

Підтримання Алжиром самовизначення Західної Сахари суперечить вимозі Марокко щодо невизнання суверенітету Західної Сахари. Суперечка залишається основною перешкодою для розгортання двостороннього та регіонального співробітництва. Сухопутний кордон між Марокко та Алжиром був закритий після теракту в Марракеші у 1994 р. і лише у липні 2004 р. Марокко скасувало візові вимоги до алжирців. Алжир відповідне рішення щодо марокканців прийняв 2 квітня 2005 р.

Алжир має дружні відносини зі своїми сусідами — Тунісом, Лівією, Малі та Нігером. Він пильно стежить за розвитком ситуації на Близькому Сході і є прихильником захисту прав палестинського народу, а також демократичних перетворень Іраку.

Алжир має дипломатичні відносини з більш, ніж 100 зарубіжними країнами, і понад 90 країн мають дипломатичні представництва в Алжирі. 22–23 березня 2005 р. в Алжирі відбувся Саміт Ліги арабських держав, на якому зібрались 13 лідерів арабських країн.

Алжир взяв на себе провідну роль у відродженні Союзу арабського Магрибу зі своїми регіональними сусідами. Під час громадянської війни в Лівії у 2011 р. Алжир зайняв нейтральну позицію, надав притулок багатьом з членів сім'ї Каддафі.

### 3.1.5. Українсько-алжирські зв'язки

Алжир визнав незалежність України 27 грудня 1991 р. Дипломатичні відносини між Україною та Алжирською Народною Демократичною Республікою було встановлено 20 серпня 1992 р.

16 листопада 1992 р. вірчі грамоти Президенту України вручив перший посол Алжиру в нашій країні Бельрамуль Камерзерман. **На сьогодні між Україною та Алжиром підписано близько двадцяти угод. Останні з них:** «Меморандум про взаєморозуміння між Дипломатичною академією України ім. Геннадія Удовенка», що працює при МЗС України та «Інститутом дипломатії та міжнародних відносин» (ІДМВ) Міністерства закордонних справ Алжирської Народної Демократичної Республіки (підписано у м. Алжир 21 січня 2020 р.); «Угода про науково-технічне співробітництво між Військово-Політехнічною школою Міністерства національної оборони АНДР та Національним університетом оборони України імені Івана Черняховського» (вересень 2020 р.); «Меморандум про співпрацю між Національною бібліотекою Алжиру (НБА) та Національною історичною бібліотекою України (НІБУ)» (підписано у м. Алжир 01 квітня 2021 р.); «Меморандум про створення Українсько-Алжирської Ділової ради між ТПП України та ТПП Алжиру» (підписано у м. Алжир 28 квітня 2021 р.); «Меморандум про взаєморозуміння між Радою експортерів та інвесторів при МЗС України та Арабо-Африканським центром з інвестицій та розвитку «СААІД»» (підписано у м. Алжир 24 травня 2021 року).

### **Культурно-гуманітарне співробітництво між Україною та Алжиром**

Завдяки тому, що в Алжирі проживає чимала українська громада, Посольство спільно з алжирськими українцями регулярно організовує низку заходів з відзначення пам'ятних подій: Дня соборності та Свободи України, Дня кримськотатарського прапора, Дня пам'яті жертв політичних репресій, пам'яті жертв Голодомору 1932–1933 рр. в Україні, Дня Конституції, Дня Державного прапора та Дня Незалежності України та інше.

Чимало заходів мають просвітницький характер. Так, лютому 2021 р. представники української громади Алжиру взяли участь в онлайн-відеопроєкті Міжнародного інституту освіти, культури та зв'язків з діаспорою Національного університе-

ту «Львівська Політехніка» (МІОК) «Леся — Українка. І ми — Українці». 21 березня 2021 р. відбувся прямий ефір алжирського телеканалу «Аль-Шурук». Гостем програми «Coffee time» був Посол України в Алжирі. В прямому ефірі говорили про історію, культуру і традиції України, а також йшлося про туристичну привабливість України. І таких заходів з популяризації України в Алжирі за останні роки проводилося чимало.

Детальніше читайте на офіційному сайті МЗС України:  
<https://algeria.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo>

## 3.2. Марокко

### 3.2.1. Загальні відомості

**Офіційна назва** — повне назва al-Mamlaka al-Maġribiyya перекладається як «Західне Королівство», але часто використовують скорочений варіант al-Maġrib, що перекладається як Захід. Походження назви «Марокко» йде від іспанського слова «Marruecos» чи португальського «Marrocos», яке пішло від назви тодішньої столиці Marrakesh (Марракеша). Назва «Маракеш» має берберське походження і цією мовою дослівно означає «Земля Бога».

**Столиця** — Рабат (понад 1,7 млн. осіб).

**Населення** — понад 38 млн осіб (40-те місце).

**Державна мова** — арабська, берберська. 60 % громадян країни використовують французьку мову, 30 % — арабську та 5 % — іспанську.

**Площа** — 446,550 млн км<sup>2</sup> (57-е місце в світі).

**Адміністративний поділ** — з 2015 року територія Марокко поділяється на 12 регіонів, ті в свою чергу діляться на префектури та провінції. На третьому рівні адміністративно-го поділу знаходяться арондісмани, комуни, міські комуни

та сільські комуни. Три регіони Марокко частково чи повністю знаходяться на спірній території Західної Сахари.

**Грошова одиниця** — Марокканський дирхам (MAD).

**Населення Марокко.** На 2022 рік населення країни становило 38 216 647 осіб (40-ве місце в світі). Починаючи з 30-х років ХХ ст. населення Марокко почало суттєво зростати. Так, у 1926 році в країні проживало 4,2 млн осіб; у 1960 році — 11,6 млн осіб; у 1980 році — 20,3 млн осіб. За густотою населення (74,84 осіб/км<sup>2</sup>) Марокко посідає 135-те місце в світі. Етнічна карта країни має такий вигляд: араби — 65 %, бербери — 33 %. Також існує численна марокканська діаспора. Найбільша закордонна спільнота марокканців проживає у Франції (близько мільйона осіб). Багато марокканських общин є і в Іспанії (близько 700 000 осіб), Нідерландах (360 000 осіб) та Бельгії (300 000 осіб), а в Ізраїлі марокканські євреї складають другу за кількістю етнічну підгрупу країни.

**Релігія Марокко.** В країні домінує іслам сунітського спрямування, який сповідують 99 % населення.

**Історичний огляд.** Історичні артефакти, отримані у результаті археологічних розкопок свідчать про те, що на землях сучасного Марокко людські цивілізація розпочалася ще в добу неоліту (8 тисячоріччя до н.е.). Араби почали розвідувати цю територію з VII сторіччя н.е., а їхні перші поселення з'являються у другій половині VIII ст., коли було засновані ісламські міста Сіджильмаса (757 р.) і Фес (788 р.). Тут, у віддаленому регіоні від Аравійського півострова, араби розбудовували державу, яка розірвала зв'язки з метрополією і проводила незалежне політичне та економічне життя. За династії Ідрісідів столицею країни став легендарний Фес. Марокко було центром навчання та найпотужнішою державною в регіоні. У XV ст. розпочалося вторгнення європейських країн на простори Марокко. Почергово тут панувала Португальська колоніальна імперія, Французька колоніальна імперія та Іспанська.

Незалежність країна Марокко отримала в 1956 році від Франції і, на відміну від сусідніх Алжиру та Єгипту, у цій країні ніколи не були популярними націоналістичні сили, що боролися з колоніалізмом. Нині це стабільна конституційна монархія з багатопартійною системою, де влада належить поміркованим ісламістам.

### 3.2.2. Внутрішньополітичний розвиток Марокко

За формою державного правління Марокко є королівством на чолі з королем. За формою державного устрою — унітарна держава. Повноваження короля є необмеженими, до того ж він є релігійним главою держави. В країні заборонено критикувати будь-які дії монарха, членів королівської родини, майнові статки короля, а також обговорювати право Марокко на території Західної Сахари. У конституції записано, що король Марокко є «вищим представником нації, символом її спільності, гарантом міцності держави». У липні 1999 року короля Хасана II змінив його син Мохаммед VI ібн Гасан.

«Арабська весна», що розпочалася у регіоні Північної Африки в 2011 р., не стала чинником політичної нестабільності лише у двох його країнах — в Алжирі та Марокко. Причини в кожній з країн були свої і досить різні. Так, Алжир скористався своїми запасами нафти, доходи від якої використовував для збереження субсидій і соціальних пільг, а країна Марокко ще до подій Арабської весни розпочала модернізацію економіки і нині вважається однією з найпрогресивніших країн на континенті. Вивчення марокканського досвіду може виявитися корисним для інших країн Африки, які так і не зуміли долучитися до процесів глобалізації та потерпають через «голландську хворобу» — залежність від одного чи двох експортних товарів.

Революційні події в сусідніх арабських країнах все ж спровокували в Марокко порушення питання про повноваження

монарха, що мало супроводжуватися конституційною реформою. Власне, сам король Могамед VI виступив з пропозицією внесення зміни до конституції. Попри те, що опозиція була не задоволена запропонованим проектом, населення підтримало пропозиції короля на референдумі 1 липня 2011 року.

Поміж прогресивних економічних проектів Марокко, що був ініційований у 2008 р. королем Мухаммед VI, мав назву «Зелене Марокко». Проект передбачав інвестиції з відновлення оаз у пустелі за рахунок висадження мільйонів саджанців фінікових пальм, що зупинять наступ пісків; збільшення площ під оливкові і арганові дерева; зменшення посівних площ під пшеницею, що потребує багато води і займає ліву частку продуктивних земель; допомогу малим фермерам для постачання пестицидів і фосфатних добрив, а також сприяння збуту їхньої продукції у містах; будівництва дамб і резервуарів для зберігання дощової води. У результаті такої програми Марокко разом з Чилі є двома країнами, які активно використовують сітки у пустелі для осідання на них вологи з туманів. Індустріалізація Марокко породила попит на модернізацію портової інфраструктури на узбережжі Середземного моря. Порт Мухаммедія у регіоні Касабланка — Сеттат — спеціалізується на обслуговуванні танкерів і має найбільший у Марокко нафтопереробний завод. Він знаходиться за 23 км від Касабланки, а був збудований ще у 1913 р.

У 2013 р. король Мухаммед VI урочисто відкрив будівництво найбільшої у світі сонячної електростанції під назвою «Noor» (арабською «Світло») у місті Уарзат на території Сахари. Вона матиме 500 тис. сонячних батарей на площі 450 га. Заплановано, що країна побудує ще три подібні об'єкти з більшою потужністю, які разом із «Noor» вироблятимуть понад 500 мегават струму для 2 млн будинків. Загалом, у 2030 р. Марокко має забезпечити 52 % своїх потреб. У 2014 р. на південному узбережжі Атлантики була відкрита ферма з вітряними млинами «Tarfaya» кошторисом 1,4 млрд доларів.



Модернізація відчувається і в сфері масових комунікацій. На відміну від більшості арабських сусідів королівська влада не обмежує доступ до інтернету, бо населення так має нагоду «випускати пару» на виборах. У кожного марокканця є мобільний телефон, а «світовою павутиною» постійно користуються 10 млн осіб.

### 3.2.3. Марокко на міжнародній арені

**Відносити зі США.** Марокко — найстаріший союзник США на Африканському континенті. Якщо Алжир після проголошення незалежності від Франції став активним членом Руху неприєднання і неодноразово закуповував радянські озброєння великими партіями, а Єгипет офіційний Вашингтон схилив до миру з Державою Ізраїль значною фінансовою допомогою лише в 1979 р., то Марокко послідовно орієнтувалося на США. Зокрема в 1777 р. це королівство стало першою країною світу, що визнала незалежність Сполучених Штатів.

У 1990–1991 рр. 6 тис. марокканських військових перебували у Саудівській Аравії у складі багатонаціональної коаліції, що мала захистити цю країну від потенційного наступу військ Саддама Хусейна. Після терактів «11/9» 2001 р. королівство активно підтримало глобальну антитерористичну кампанію США.

2004 р. президент Дж. Буш-молодший домогся надання офіційному Рабату статусу головного ненатівського союзника США, а також укладання з ним угоди про створення зони вільної торгівлі. У такий спосіб Марокко була однією з першим країн регіону, яка започаткувала ліберальні торговельні відносини зі Сполученими Штатами, а також поруч із Єгиптом і Тунісом стала провідним військовим партнером США.

**Співпраця з ЄС.** ЄС зацікавлений у розвитку відносин з Марокко. По-перше, королівство слугує «воротами» до Південної Європи для африканських емігрантів. По-друге, це

найближча до Європи країна, у водах якої наявні значні запаси океанічної біомаси. По-третє, завдяки стратегічному розташуванню і низькій мінімальній зарплаті (близько 1000 дірхамів або 100 американських доларів) тут вигідно відкривати заводи європейським корпораціям. Офіційний Брюссель стурбований проблемою розповсюдження гашишу, сировину для якого вирощують місцеві фермери у горах Ріф.

У 2000 р. вступила у дію Угода про асоціацію між Марокко та ЄС. Король вважає європейський ринок головним для збуту текстильних виробів, а також автомобілів, які збирають у країні західні корпорації. Королівство експортує цитрусові та овочі до країн-членів ЄС у зимовий період, послуговуючись різницею у температурах. У 2015 р. товарообіг між Марокко і ЄС оцінювався в 30,6 млрд євро. За кордоном (переважно у країнах ЄС) живе 5 млн марокканців, які у тому ж році переказали на батьківщину близько 6,4 млрд доларів.

**Марокко-Франція.** Одним із головних партнерів Марокко залишається колишня метрополія — Франція. У цій країні мешкає 1,3 млн марокканців, тоді як 80 тис. французів працюють у Марокко переважно як фермери, котрі доглядають за виноградниками та оливковими деревами. Головною заслугою французьких корпорацій вважається перетворення королівства на одного з трьох найбільших в Африці виробників автомобілів поруч із Єгиптом і ПАР. У 2005 р. компанія «Renault» придбала завод у Касабланці, нині випускаючи там 62 тис. автомобілів. У 2019 р. корпорація «Peugeot-Citroen» побудувала завод біля портового міста Кенітра за 40 км на північ від Рабата. Він випускає 90 тис. автомобілів і двигунів до них. Марокко — перший африканський приклад створення галузі виготовлення запчастин для літаків у регіоні, де ніколи не було традицій авіабудування. Вільна зона «Aeropol» на відстані 30 км від Касабланки біля її міжнародного аеропорту сьогодні об'єднує 100 компаній, забезпечуючи прибуток у розмірі 1 млрд доларів на рік. Власники виробництв привозять із со-

бою інструкторів для тренування місцевої робочої сили, адже вона є значно дешевшою, ніж у країнах Європи.

**Марокко і Західна Азія.** Йорданія і Марокко — дві арабські монархії за межами Перської затоки, які пережили «Арабську весну» і зберегли старий державний лад. Марокко викликає інтерес з боку консервативних нафтовидобувних монархічних держав як можливий ідеологічний та військовий союзник. У 2012 р. чотири країни регіону — Саудівська Аравія, Катар, Кувейт і ОАЕ — зобов'язалися виділити Марокко 5 млрд доларів (або 1,25 млрд кожна) у період до 2017 р. Фактично щороку країна отримує 1 млрд із Перської затоки, а такий самий пакет допомоги поширюється і на Йорданію.

#### 3.2.4. Українсько-марокканські зв'язки

Співпраця між нашими країнами розпочалася з часу визнання Королівством Марокко України, яке відбулося 30 грудня 1991 року. Згодом, 22 червня 1992 року, були налагоджені дипломатичні відносини між нашими країнами. Посольство України в Марокко розпочало роботу в листопаді 2000 року, а Посольство Марокко в Україні — у липні 2000 р. З цього часу розпочався раунд двосторонніх політичних та міжгалузевих контактів. Загалом, на сьогодні їх було десять. Так, 2001 р. відбувся візит в Марокко Міністра закордонних справ України Анатолія Зленка. У 2002 і 2003 рр. мали бесіди Президент України і Король Марокко в рамках міжнародних багатосторонніх заходів. У 2007 р. до України прибув Міністр закордонних справ та співробітництва Марокко М.Бенаїсси. У 2009 р. делегація Верховної Ради України здійснила візит до Марокко, а також відбулася низка інших візитів та консультацій, які визначили напрями та зміст співпраці між країнами в освіті, економіці та інших сферах.

**Детальніше читайте на офіційному сайті МЗС України:**

<https://morocco.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/3234-diplomacy>

### ***Питання для самоконтролю***

1. Соціально-економічні перетворення в дусі «алжирського соціалізму» як різновиду арабського і мусульманського соціалізму.
2. Особливості «Арабської весни» в Алжирі.
3. Конституційна реформа в Марокко після «Арабської весни».
4. Основні досягнення в економіці Алжиру у XXI ст.
5. Економічні проекти короля Марокко Мухамед VI.
6. Вектори зовнішньої політики Марокко на сучасному етапі.

### ***Завдання і вправи до самостійної роботи***

1. Проаналізуйте роль політичних лідерів Алжиру в нинішніх суспільно-політичних процесах країни.
2. Спрогнозуйте політичний розвиток Алжиру у найближчий час.
3. Визначте роль політичних лідерів Марокко в нинішніх суспільно-політичних процесах країни.
4. Як ви оцінюєте економічні перспективи Марокко у ближньому майбутньому.

### ***Тематика рефератів і презентацій***

1. Провідні політичні партії Алжиру.
2. Політичний портрет керівника (на ваш вибір) Алжиру.
3. Особливості політичної системи в Марокко.
4. Політичний портрет короля Марокко Мохамеда VI.

## Тема 4. АРАБСЬКІ КРАЇНИ АФРИКИ (МАВРИТАНІЯ, ТУНІС, ЛІВІЯ)

### ПЛАН

- 4.1. Мавританія
  - 4.1.1. Загальні відомості
  - 4.1.2. Внутрішньополітичний та економічний розвиток
  - 4.1.3. Україно-мавританські зв'язки
- 4.2. Туніс
  - 4.2.1. Загальні відомості
  - 4.2.2. Внутрішньополітичний та економічний розвиток
  - 4.2.3. Співпраця Тунісу з Україною
- 4.3. Лівія
  - 4.3.1. Загальні відомості
  - 4.3.2. Внутрішньополітичний та економічний розвиток
  - 4.3.3. Співпраця Лівії з Україною

### 4.1. Мавританія

#### 4.1.1. Загальні відомості

**Офіційно назва** — Ісламська Республіка Мавританія.

**Столиця** — Нуакшот (понад 894 тис. осіб).

**Населення** — понад 4, 7 млн осіб (127-те місце).

**Державна мова** — арабська та французька.

**Площа** — 1,030,700 км<sup>2</sup> (29-е місце в світі).

**Адміністративний поділ** — 12 регіонів і 1 столичний округ.

**Грошова одиниця** — Мавританська угія (MRO).

**Населення Мавританії.** Основні етноси, які формують мавританську націю: маври (араби, бербери і туареги) — 70 %, чорношкірі народи (волоф, тукулер і сонінке) — 30 %. Бербери в свою чергу поділяються на «білих» і «чорних». 30 % з них — це так звані «білі бербери» (історично — рабовласники, хоча багато сучасних берберів живуть бідно, чоловіки зазвичай носять характерний синій одяг). 40 % — «чорні бербери» (історично — раби, наразі лише близько третини з них знаходяться в рабстві, інші — нащадки вільновідпущеників — займають проміжну сходинку між ними і чорними, які не були рабами). 30 % — чорні; на відміну від арабізованих «чорних берберів» розмовляють африканськими мовами і не були рабами; проживають в долині річки Сенегал і складають народності, що живуть в сусідній державі Сенегал.

Бербери заселяли Північну і Північно-Західну Африку ще до нашої ери. У VII–VIII ст. ці землі завоювали араби і витіснили місцеві народи у пустельні райони. Деякі берберські племена змішалися з арабами. Майже всі вони прийняли іслам, хоча доісламські культури продовжують відігравати велику роль у етнокультурному комплексі народів Мавританії. Більша частина берберських племен нині розмовляють арабською мовою. Проте досі збереглися анклави берберомовного населення. Вже традиційно бербери мають напівкочовий спосіб життя. Туареги, тобто бербери, які до ісламізації сповідували християнство, надалі продовжують кочувати, займаються розведенням верблюдів і живуть у шатрах червоного кольору. У туарегів прийнято розрізняти два види власності: набуту власною працею і захоплену силою. Остання перебуває у спільному користуванні. На відміну від арабок туарезькі жінки не носять чадру (туареги-чоловіки закривають обличчя), володіють нерухомою власністю. У долині річки Сенегал живуть тукулери, сонінке, волоф і займаються переважно землеробством. Як правило, розмовляють своїми мовами і з побоюванням ставляться до арабомовної більшості населення країни.

**Релігія.** Головною релігією країни є іслам, його сповідує 99,5 % населення. У VIII столітті на території Мавританії почав поширюватися іслам і на початок XI ст. ця релігія стала домінуючою релігією регіону. Тут іслам почав поєднувати у собі низку рис традиційних африканських вірувань. Так, мусульмани Мавританії поклоняються духам і надприроднім істотам та визнають Аллаха єдиним Богом. Більшість мусульман країни є сунітами Малікетського масхабу. Також є представники суфійських орденів, і навіть ахмадити. У країні налічується 8000 мечетей.

**Історичний огляд.** Територія Мавританії в давнину входила до Лівії. З III ст. сюди почали проникати бербери. Коли араби просувалися вглиб Магрибу у VII–VIII століттях, до мавританських земель вони не дійшли. Але іслам поступово поширювався на володіння Мавританії і десь з XI століття території країни зазнали ісламізації. Заціквленість європейських держав до земель Мавританії стала виявлятися в XIX ст. Зокрема, французи зацікавилися цими територіями зі стратегічних причин. Мавританія стала частиною Французької Західної Африки в 1904 році. Незалежність від Франції Республіка Мавританія здобула у 1960 році. У 1976 році визрів конфлікт за територію Західної Сахари, колишньої іспанської колонії. У результаті в 1979 році південну частину Західної Сахари анексувала Мавританія, а північну частину окупувало Марокко. Нині Мавританія є останньою державою в світі, де влада не переслідує рабовласників. Незважаючи на офіційне скасування рабства спочатку в 1980 р., а потім в 2007 р., де-факто близько 20 % населення Мавританії (600 тис. осіб у 2011 р.) є рабами. Основна маса рабів є чорношкірими, що належать панівному класу берберів. Раби не мають ніяких особистих, економічних і політичних прав, їхні діти стають власністю рабовласників.

#### 4.1.2. Внутрішньополітичний та економічний розвиток

За формою державного правління Мавританія є ісламською президентською республікою. Очолює країну президент. За формою державного устрою Мавританія є унітарною державою. Законодавчий орган — двопалатний Парламент. Верхня палата — Сенат (56 місць) обирається на 6-річний термін (треїтина сенаторів повинна оновлюватися кожні 2 роки), нижня — Національні збори (95 депутатів) — обирається на 5-річний термін.

З 1978 р. до 2019 року в країні не раз відбувались перевороти і до влади приходили військові. Ситуація стабілізувалася у 2019 році, коли президентом став Мухаммед ульд аш-Шейх аль-Газуані, який і сьогодні є главою держави.

**Основи економічного розвитку.** Головними сферами господарства Мавританії з давніх часів залишається рибальство, тваринництво і гірничодобувна промисловість. З 1960 року, коли країна стала незалежною, влада намагалася модернізувати провідні галузі економіки, але нестача кваліфікованих робітників стримала цей процес. Прорив вдалося зробити у сфері послуг, частка якої у структурі ВВП посідає перше місце — 48 %, на промисловість припадає 32 %, а на сільське господарство — 20 %.

#### 4.1.3. Україно-мавританські зв'язки

Дипломатичні відносини між Україною та Мавританією встановлено 30 вересня 1992. Інтереси країн представляють Посольство України в Алжирі та Посольство Мавританії в Німеччині.

Почесним консулом України в Нуакшоті є пані Хаді Фал Н'Бейрік (з липня 2006 р.). Україна і Мавританія уклали міжурядову Угоду про співробітництво в галузі рибальства та морського господарства. У результаті за 2014–2018 рр. товарообіг



між країнами збільшився у 2,5 рази завдяки зростанню українського експорту зернових культур та чорних металів, а також імпорту риби і рибопродуктів. У 2018 р. товарообіг сягнув 68,1 млн. дол. США при позитивному сальдо 62,9 млн. дол. США. У 2018 р. відбулося також зростання експорту послуг втричі — 121,8 тис. дол. США. У 2020 р. через пандемію відбулося скорочення експорту до Мавританії. Так, Державний комітет статистики України прозвітував, що обсяг торгівлі з Мавританією за 2020 р. склав 48,74 млн. дол. США.

На початок 2022 р. в Мавританії перебувало близько 100 громадян України, які створили родини з громадянами цієї країни, або працюють у складі екіпажів риболовецьких суден, що здійснюють вилов риби в межах мавританської економічної зони. У різних галузях мавританської економіки, наукових і освітніх закладах працює немало випускників українських закладів вищої освіти.

## 4.2. Туніс

### 4.2.1. Загальні відомості

**Офіційно назва** — Туніська Республіка. Тунісці вважають символом країни вагітну жінку, яка нібито повторює обриси Тунісу на географічній карті.

**Столиця** — Туніс (понад 700 тис. осіб).

**Населення** — понад 11,9 млн осіб (79-те місце).

**Державна мова** — арабська.

**Площа** — 163,610 км<sup>2</sup> (92-е місце в світі).

**Адміністративний поділ** — поділяється на 24 вілаєти (*говернорати*).

**Грошова одиниця** — Туніський динар.

**Населення Тунісу.** 98 % населення — араби (мусульмани), 1 % — європейці, 1 % — євреї, що проживають на острові

Джерба. Чисельність населення становить 11 млн осіб. В останні роки в Тунісі різко падає народжуваність. У 2010 р. сумарний коефіцієнт народжуваності склав 1,71 на 1 жінку. Це найнижчий показник серед арабських країн.

**Історичний огляд.** Давня грецька легенда розповідає, що принцеса Тіра у IX столітті до нашої ери оселилася на землях, які зараз займає Туніс і заснувала місто Карфаген. З часом Карфаген набрав сили, зміцнювався і перетворився на одне з найбільших міст античності. Карфаген став великою метрополією, яка володіла колоніями по всьому західному середземноморському регіону. Головним опонентом Карфагену був Рим, з яким він вів регулярно війни. В середині II століття до нашої ери Риму вдалося зруйнувати Карфаген. На п'ять століть колишні володіння Карфагену стали римською провінцією Африки. Наступним володарем регіону з 1534 року стала Османська імперія.

У 1883 року Туніс став протекторатом Французької республіки. Незалежною монархією Туніс став у 1956 року, Хабіб Бургіба очолив уряд країни, а в 1957 р. Туніс став республікою. Його очолив президент Бургіба, який з 1975 року став довічним президентом. Конституція, прийнята при першому президенті (1959 рік), ввела багатопартійну систему, світські суди і цивільні норми сімейних відносин (скасувала права чоловіків мати кілька жінок), жінкам були надані виборчі права. Юридично ці норми діють і донині. За доведений факт наявності другої дружини передбачено кримінальне покарання.

Жасминова революція (2011 рік). Через погіршення фінансового стану населення Тунісу у грудні 2010 року країну охопили масові протести. Саме з них в арабському світі почалася так звана «Арабська весна». Приводом до початку протестів стало самоспалення вуличного торговця Мухаммеда Буазізі. Масові страйки в країні розпочалися 18 грудня 2010 р., а вже 14 січня 2011 р. Президент країни Зін аль-Абідін бен Алі утік до Саудівської Аравії, передавши повноваження президента спі-

керу парламенту. До цього він встиг ввести надзвичайний стан в країні, розпустити уряд і оголосити про швидкі дострокові вибори до парламенту. Повітряний простір Тунісу було закрито протягом доби, на наступний день практично всі іноземні туристи були вивезені з країни в терміновому порядку.

#### 4.2.2. Внутрішньополітичний та економічний розвиток

**Політичні партії Тунісу.** Нині в країні існує багатопартійна система. До подій «Арабської весни» Партія Демократичне конституційне об'єднання (ДКО, до 1988 р — Соціалістична дустуровська партія, а ще раніше — Новий дустур) була єдиною легальною партією упродовж 25 років існування Тунісу як самостійної держави. У 2011 році на хвилі протестів партія була заборонена. Найбільші партії в тимчасових Установчих зборах: поміркована ісламістська Партія відродження, світський Конгрес за республіку і Народна петиція за свободу, Справедливість і розвиток (Аль-Аріді).

**Парламент.** У Тунісі однапалатний парламент (Асамблея народних представників Тунісу), в якому налічується 217 місця. Депутати обираються на 5 років за пропорційно-обліковою системою в одномандатних округах, 42 місця заброньовані для опозиційних партій і розподіляються між ними також за пропорційною системою. Перші парламентські вибори за участю опозиції були проведені в 1989 році. Голова палати представників — Фуад Мебаза (ДКО).

У 2014 р. в Тунісі прийняли нову Конституцію, яка встановила змішану парламентсько-президентську республіку. Проте фактично першою особою в країні залишався прем'єр-міністр.

Останні парламентські вибори відбулися в жовні 2019 року, а згодом також президентські, на яких перемогу здобув 61-річний професор права Каїс Саїд. З кожним роком у Тунісі опозиція починає набирати все більшої ваги в обговоренні і формуванні державної внутрішньої і зовнішньої політики, однак

вкрай рідко висуває власні законопроекти. Крім того, опозиція практично ніколи не блокує пропозиції правлячої партії, президента і уряду, вносячи лише незначні поправки.

**Економічний розвиток Тунісу.** На початку XXI ст. почав обмежуватися державний контроль над економікою Тунісу. Економіка почала показувати позитивні результати насамперед завдяки значному обсягу експорту, туризму та збільшення сільськогосподарського виробництва.

Обробна промисловість, яка в основному виробляє продукцію на експорт, є основним джерелом доходів у іноземній валюті. Частка промислового виробництва становить приблизно 28 % ВВП і включає в себе, перш за все, переробку нафтопродуктів, гірничодобувну промисловість (зокрема, видобування фосфатів), текстильну промисловість, виробництво взуття, харчову промисловість, та виробництво електричного та механічного обладнання. Текстильна продукція, 90 % якої екпортується, є основним джерелом доходів у іноземній валюті. Із завершенням дії «Угоди про торгівлю текстильними товарами» в 2005-му році конкурентоздатність Тунісу на традиційних для нього європейських ринках текстилю дещо знизилася. У відповідь туніські виробники успішно вдосконалюють виробничі лінії та експортують дорожчі товари меншими партіями.

Країни-члени Євросоюзу також забезпечують велику кількість прямих іноземних інвестицій, більшість з яких приходить у межах програми приватизації Уряду Туніської Республіки, яка розпочалась у 1987-му році. У травні 2006-го року уряд Тунісу оголосив, що загалом його програма приватизації принесла 1,9 мільярда доларів, з яких 1,4 мільярда — іноземний капітал. Цей показник не включає 2,25 мільярда доларів, які уряд Тунісу отримав за продаж компанії Dubai Holding 35 % акцій національної телекомунікаційної компанії Tunisie Telecom. Ще одним важливим джерелом прямих іноземних інвестицій у телекомунікації, нерухомість та енергетичний сектор є надходження із Перської затоки.

У 2020 р. через пандемію економічна ситуація у країні погіршилася. ВВП Тунісу у 2020 р. знизився на 7,0 %, а у 2021 р. поступово почав зменшувати темпи падіння і зупинився на рівні 4,0 %.

#### 4.2.3. Співпраця Тунісу з Україною

Дипломатичні відносин між Україною і Туніською Республікою були встановлені 24 червня 1992 р. З цього часу між країнами укладено 24 двосторонні угоди. Посольство України в Туніській Республіці почало працювати з вересня 1996 р. На той час вже майже три роки, а саме з жовтня 1993 року, працювало Посольство Туніської Республіки в Україні. Проте у червні 1997 року уряд Тунісу прийняв рішення закрити Посольство у Києві з фінансових міркувань. Наразі Україна знаходиться у зони відповідальності Посольства Туніської Республіки в Республіці Польща.

Що стосується останніх подій, викликаних агресією Росії проти України 24 лютого 2022 р., то під час голосування за резолюцію на ГА ООН Туніс підтримав резолюцію.

**Економічні контакти України та Тунісу.** Якщо проаналізувати останні події розвитку співпраці у цій сфері, то варто зазначити, що навесні 2019 р. у Тунісі відбулося третє засідання Міжурядової українсько-туніської комісії з питань торговельно-економічної та технічної співпраці. На цій зустрічі країни домовилися про основні аспекти торгівельних відносини. Також сторони зобов'язалися захищати торгівельні інтереси один одного, позиціонуючи Туніс як «платформу» для входження до ринків країн Африки та Арабського світу, а Україну — до ринків країн СЦЄ.

Звіти Державної служби статистики України свідчать про успішну реалізацію домовленостей між країнами упродовж 2019–2020 років. Так, у 2019 р. товарообіг між

Україною та Тунісом склав — 381,5 млн дол. США, у 2020 р. — 427,7 млн дол. США.

Детальніше читайте на офіційному сайті МЗС України:

<https://tunis.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo>

## 4.3. Лівія

### 4.3.1. Загальні відомості

**Офіційно назва** — Держава Лівія.

**Столиця** — Триполі (понад 1 682 000 осіб).

**Населення** — понад 6,9 млн осіб (108-те місце).

**Державна мова** — арабська.

**Площа** — 1,759,540 км<sup>2</sup> (17-е місце в світі).

**Адміністративний поділ** — 22 муніципалітети.

**Грошова одиниця** — Лівійський динар (LYD).

**Населення Лівії** відносно однорідне, більшість становлять лівійські араби. Також у країні мешкають автохтонні етноси: бербери, туареги, тубу і невеликі громади греків, турків, італійців та мальтійців. У певних регіонах (Кіренаїки, Феццана та в районі Західних гір Триполітанії) досі збереглися родоплемінні структури.

**Релігія.** Іслам є домінуючою релігією у Лівії. Крім переважної більшості мусульман-сунітів, існують також невеликі християнські громади. Коптське православ'я, християнська церква Єгипту, є найбільшою і найстарішою християнською конфесією в Лівії. У Лівії налічується понад 60 000 коптів, оскільки вони становлять понад 1 % населення. У Лівії налічується близько 40 000 католиків, у яких служать два єпископи: один у Триполі (служить в італійській громаді) і один у Бенгазі (служить у мальтійській громаді). Існує також невелика англіканська громада, що складається переважно з африканських робітників-іммігрантів у Триполі; вона є частиною Англіканської

епархії Єгипту. Лівія донедавна була доміvkю однієї з найстаріших єврейських громад у світі, що датується щонайменше 300 роком до нашої ери. Серія погромів, що розпочалися листопаді 1945 року, тривали майже три роки, різко скоротивши єврейське населення Лівії. У 1948 року у країні залишалося близько 38 000 євреїв. Коли почався арабо-ізраїльський конфлікт, єврейське населення Лівії було або змушене залишити країну, або переслідувалося. Після здобуття Лівією незалежності 1951 року більшість єврейської громади емігрувала.

**Історичний огляд.** Появі цивілізації на землях сучасної Лівії треба завдячувати Карфагену, який V ст. до н. е. почав панувати в районі Північної Африки, створивши тут Пунічну цивілізацію. Тоді в регіоні виникли поселення Еа, Лабдах і Сабрата. Ці три міста отримали назву «Триполі» (буквально — три міста), і на цьому місці сьогодні знаходиться столиця Лівії. У V ст. н. е. Триполітанію захопили вандала, а вже у наступному столітті Лівія стала частиною Візантії. У 642–643 рр. її завоювали араби. Дев'ять століть лівійські території були частиною Арабського халіфату. Проте в середині XVI ст. і до 1911 р. Лівія вже перебувала під владою Османською імперією. В 1911 р. на лівійські землі прийшли італійці і правили до 1942 рр. Свою незалежність Лівія проголосила 24 грудня 1951 року. Тоді це була монархія — Сполучене Королівство Лівія на чолі з королем Ідрісом I.

#### 4.3.2. Внутрішньополітичний та економічний розвиток

**Королівство Лівія.** Лівійська Арабська Республіка у часи правління короля Ідріса I була однією з найбідніших арабських країн Сходу, у якій проживало понад 5 млн осіб. Проте 1 вересня 1969 року владу короля повалила група офіцерів лівійської армії, що входили до організації «Рух вільних офіцерів юніоністів-соціалістів» на чолі з капітаном Муаммаром Каддафі. Монархія була повалена і країною стала правити Рада революційного командування, яку очолив Муаммар Каддафі.

Каддафі почав проводити низку реформ. Також поступово з країни було виведено іноземні військові бази: у березні 1970 р. відбулася евакуація англійських військових баз з країни, у червні 1970 р. — американських баз, 7 жовтня 1970 р. — вигнали італійських поселенців. 2 березня 1977 р. — ЛАР перейменували на Соціалістичну Народну Лівійську Арабську Джамахірію.

**Джамахірія** — форма державного правління, яку вигидав сам Каддафі, вона відрізнялася і від монархії, і від республіки. Роз'яснення про облаштування влади і розвиток держави за такої форми управління Муаммара Каддафі виклав у так званій третій всесвітній теорії своєї праці «Зелена книга». Слово «джамахірія» — неологізм, утворений шляхом заміни в корені слова «джумхурія» (республіка) однини «джумхур» (народ) на множину «джамахір», що означає «маси».

Лівія офіційно була джамахірією з 2 березня 1977 р. до 2011 року. Основна суть джамахірії полягала в тому, що до державного управління країною долучалося усе доросле населення країни, об'єднане в первинні народні конгреси. Народні конгреси у свою чергу вибирали виконавчі органи (народні комітети), члени яких автоматично ставали делегатами народних конгресів провінцій. На верхівці влади стояв законодавчий орган джамахірії Загальний народний конгрес, який міг розглядати лише ті питання, які були обговорені первинними народними конгресами. Муаммара Каддафі, який не займав ніяких офіційних постів у державі, йменували Лідером лівійської революції. У 1986 році до назви «Соціалістична Народна Лівійська Арабська Джамахірія» додалося слово «Велика», і повна назва держави звучала як «Велика Соціалістична Народна Лівійська Арабська Джамахірія».

**Держава Лівія.** На самому початку громадянської війни супротивниками Муаммара Каддафі 27 лютого 2011 року було створено тимчасовий орган влади — Перехідну національну раду (ПНР). 7 серпня 2012 року вперше за 40 років в країні пройшли вибори до установчої асамблеї — Загального на-



ціонального конгресу. Комісар виборчкому Нурі аль-Аббара зазначив, що 101 з 1554 виборчих дільниць по всій країні не змогли відкритися для голосування. 8 серпня 2012 року відбулася передача влади ПНР Загальному національному конгресу. Головою Загального Національного конгресу обрали Мухаммед аль-Макріфа, який став главою держави.

20 лютого 2014 року пройшли вибори до Конституційної асамблеї Лівії. На виборах було обрано 60 членів Асамблеї з 650 кандидатів, які протягом 120 днів повинні були підготувати проект Конституції країни, який мав визначити основні принципи управління, системи органів влади, статус племен, а також місце законів шариату. Потім документ мали винести на референдум.

16 травня 2014 року в Лівії добровольці-військовослужбовці Лівійської національної армії на чолі з генерал-майором Халіфою Хафтаром атакували бази ісламістського угруповання «Бригада мучеників 17 лютого» в Бенгазі, що на сході Лівії, чим започаткували збройний конфлікт. Тимчасовий прем'єр-міністр Абдуррахман Абдалла Лівії АТ-Тані описав атаку Хафтара як «дії поза легітимністю держави і переворот», наказавши регулярним силовим структурам взяти ситуацію під контроль.

22 травня Халіфа Хафтар в інтерв'ю єгипетській газеті «Аль-Ватан» сказав, що його прихильники «не зупиняться доти, доки не буде повалено уряд, що втратив будь-яку легітимність, а Загальний національний конгрес і лівійський народ заживе спокійно». Хафтар висловив упевненість у тому, що збройні підрозділи міліції, «як тільки будуть обезголовлені, довго не протягнуть. Нас підтримали МВС, ППО, спецназ, одне за іншим приєднуються племена, а ці угруповання ще поки існують лише в Тріполі і кількох районах країни».

25 серпня 2014 року Загальний національний конгрес призначив прем'єр-міністром Омара аль-Хаси, паралельно діючому прем'єр-міністру Абдаллі Абдуррахман АТ-Тані. 29 серпня

2014 року ат-Тані пішов у відставку з усім кабінетом міністрів. 6 листопада 2014 року Конституційний суд Лівії, перебуваючи під впливом ісламістів, заявив про розпуск парламенту. Пізніше парламент відмовився визнавати рішення Конституційного Суду, мотивуючи це тим, що рішення було прийнято під загрозою зброї.

До кінця 2015 року в країні працювали два кабінети міністрів. Визнаний на міжнародному рівні уряд перебував у Тобруке. А в Тріполі базувався кабінет міністрів, створений ісламістським Загальним Національним конгресом. 17 грудня 2015 року в марокканському м. Схірат ворогуючі політичні сили підписали документ про створення уряду єдності.

**Політичний устрій.** Після громадянської війни керівництво країною перейшло до Національної перехідної ради, яка складалася з 31 представника найбільших лівійських міст. Їй підпорядковувалися бойові формування, які вели в Лівії громадянську війну. У липні 2012 року рада провела вільні вибори. Після повалення Каддафі у серпні 2012 року перехідна рада передала владу законно обраному парламенту — Загальному національному конгресу.

Фактично Лівія в той час являє собою конгломерат з декількох квазідержав. Кожен з регіонів Лівії має власну специфіку: рівень життя, безпека на вулицях, розвиток інфраструктури тощо. Центральний уряд фактично керує лише Тріполі і околицями. У результаті Лівію спіткала доля держави, що не відбулася, адже влада держави там розпалася. Незабаром у країні виникло два уряди: один у Тріполі, а інший — на східному кордоні, у місті Тобрук. Тим часом, намагаючись захистити чи просунути власні інтереси, у громадянську війну в Лівії втручалося дедалі більше зарубіжних країн — зокрема Росія, Туреччина, Єгипет та ОАЕ.

В країні сьогодні існує безліч невирішених проблем. Одна з найважливіших — неясність щодо того, хто контролює збройні сили. З іншого боку, у Лівії діють кілька озброєних груп, які

можуть відмовитися визнавати результати виборів. У подібній ситуації демократія, політична стабільність та незалежність від зовнішніх сил і через десять років після смерті Муамара Каддафі залишаються для Лівії скоріше мрією, а не майже досягнутою метою.

**Розвиток економіки Лівії.** До початку громадянської війни великі суми грошей Каддафі витрачав на соціальні виплати. Ці кошти бралися з продажу видобутої нафти в Лівії. На нафтову промисловість працювали усі інші сфери. Лівії навіть не вистачало своїх спеціалістів, аби обслуговувати цю галузь, тому країна активно залучала іноземних працівників. Багато кваліфікованих робітників було з Туреччини, арабських країн, з Південної Кореї.

Будь-які кризи світового рівня в нафтовій сфері спричиняли економічні проблеми в Лівії. Зокрема, такі проблеми мала країна на початку 1980-х рр. Також значні фінансові внески Каддафі витрачав на будівництво військових об'єктів, виготовлення зброї тощо. Лівія мала потужну, добре підготовлену і озброєну армію.

З початком краху в соціалістичному таборі на початку 1986 р. Лівія частково запровадила в себе лібералізацію економіки, яка проходила під гаслом «зелена перебудова». Але це дозволило лише на 30 % забезпечити свої потреби в сільськогосподарських продуктах. Майже вся промисловість (90 %) була власністю держави.

Арабську весну Лівія зустріла з тотальним несприйняттям влади Каддафі. ВВП на душу населення був одним з найнижчих серед арабських країн і становив 14,6 тис. дол. США.

**Громадянська війна в Лівії.** У 2011 році в Лівії почалися народні повстання, які пізніше перейшли в громадянську війну. Центром повстання став портове місто Бенгазі. Над містом вперше після революції 1969 був піднятий триколірний прапор з півмісяцем і зіркою, колишній державний прапор в 1951–1969 рр.

5 лютого 2011 року в Бенгазі відбулися зіткнення поліції з протестуючими через арешт одного з «релігійних активістів». 500–600 осіб вийшли до будівлі міської адміністрації з вимогою звільнити активіста, після чого попрямували до центральної площі, де і сталася сутичка. У місті Ель-Бейда учасники антиурядових протестів схопили і повісили двох неозброєних поліцейських, які намагалися розігнати маніфестантів.

Лівійська влада заарештували десятки вихідців з інших арабських країн за звинуваченням у приналежності до «іноземної мережі», створеної для дестабілізації ситуації в країні. Протестуючі в Бенгазі скандували антиурядові гасла, закликаючи до відставки прем'єр-міністра Лівії Багдаді Алі Махмуді. Прозвучали заклики до повалення лідера Лівійської революції Муаммара Каддафі, який перебував при владі з 1969 року.

18 березня 2011 Рада Безпеки ООН прийняла резолюцію за номером 1973 про оголошення заборони польотів над територією Лівії і захист її громадян. 19 березня розпочався обстріл лівійської столиці Тріполі військово-повітряними силами європейських держав. Пізніше французькими військовими літаками були обстріляні цивільні об'єкти в приморських містах Місурата, Зувара і Бенгазі. Сам Каддафі виступив на лівійському телебаченні із заявою про те, що він має намір озброїти населення країни з метою протистояти агресії західних держав.

До 15 травня повстанці встановили контроль над більшою частиною міста Місурата, зайняли населений пункт Дафнія і підійшли до міста Злитен на заході, на південному напрямку просунулися до населеного пункту Таварга. Наприкінці серпня сили повстанців за підтримки авіації НАТО і сил спеціального призначення деяких країн Заходу і Перської затоки (Катар, Саудівська Аравія) зуміли взяти столицю Тріполі. Перехідна національна рада (ПНР) Лівії була визнана єдиним легітимним органом влади більшістю країн світу.

20 жовтня 2011 року під час штурму Сирта Муаммар Каддафі був убитий. Також були вбиті його сини Муттазім і Абу Бакр

Юніс Джабер, глава народного комітету оборони Джамахірії. Через три дні ПНР оголосив про закінчення громадянської війни. У результаті громадянської війни та іноземної інтервенції владу над більшою частиною території країни отримала Перехідна національна рада, визнана на той момент країнами Заходу. 3 серпня 2011 року ПНР офіційно перейменував країну в Лівію, повернувши державі колишній прапор, який в 1951–1969 роках використовувала лівійська монархія на чолі з королем Ідрісом.

**Ядерна програма Лівії.** З 2009 р. на токамаці ТМ-4А роботи не ведуться через відсутність фахівців. Програма будівництва АЕС (за допомогою радянських фахівців) була законсервована в 1980-х у зв'язку з міжнародними санкціями проти Лівії.

Лівія прагнула отримати ядерну зброю ще в 70-ті роки ХХ століття. Оскільки Лівія підписала Договір про нерозповсюдження ядерної зброї, їй була надана допомога в розвитку ядерних програм іншими країнами (зокрема, СРСР і Францією). Тоді ж був створений Центр ядерних досліджень в передмісті Тріполі Таджура (Таджура). У 1981 р. був пущений дослідний реактор потужністю 10 МВт виробництва СРСР (легководний, басейнового типу, ІРТ-1, 20 кг урану, збагачення 80 %). Роботи зі створення уранової і плутонієвої бомб в Лівії почалися в 80-і роки ХХ століття. Було закуплено в 70-ті роки 1200 тон уранового концентрату, а до 2004 його кількість досягла 2263 т. Лівія придбала завод з переробки уранової руди (ймовірно, в Бельгії) в 1984 р, а в 1985 р. (у Китаї або СРСР) 39 кг гексафториду урану. Крім радянських фахівців, в Таджикиї працювали німецькі експерти зі збагачення урану. У цей час були зроблені кілька спроб придбати (або побудувати) більш потужний реактор, але введені в 1988 р. економічні санкції не дали здійснитися цим планам. Рішення прискорити створення ядерної зброї були прийняті в 1995 р, а вже в 1997 р. були закуплені в Пакистані перші 200 центрифуг для збагачення урану.

На заводі в Джанзурі, що знаходиться на відстані 12 кілометрів на захід від Тріполі, тоді ж почалася підготовка до випуску центрифуг власного виробництва. Установка центрифуг почалася в АлХасану (Al Hasan) в 2000 році. Дві тони гексафториду урану (достатньо для виробництва одного ядерного вибухового пристрою) були отримані через Пакистан з Північної Кореї в 2001 р., тоді ж були отримані китайські технологічні схеми виробництва ядерної бомби з Пакистану. 10 000 центрифуг було закуплено в 2002 р. в Пакистані. У жовтні 2003 р. в Середземному морі затримали судно, що перевозило частини центрифуг з Малайзії до Лівії. У 2004 р. роботи, пов'язані з ядерною програмою, велися в Лівії більш, ніж в 10 місцях. У 2004 р. Лівія визнала порушення режиму нерозповсюдження і заявила про припинення секретних програм (в яких брали участь також компанії ПАР, Швейцарії, Сінгапуру, Південної Кореї, ОАЕ, Туреччини), однак через три місяці стало відомо про отримання Лівією нової партії центрифуг.

#### 4.2.3. Співпраця Лівії з Україною

Договірні-правова база між країнами нараховує 34 двосторонні документи (конвенції, угоди, меморандуми), більшість з яких має економічний характер.

Навіть у роки пандемії між країнами розвивалися двосторонні торгівельні послуги. У 2019 р. їх обсяг сягав 4,53 млн дол. США, з яких український експорт становив 4,32 млн дол. США (+139,7%), імпорт із Лівії — 0,21 млн дол. США. А вже на початку січня 2020 р. товарообмін складався виключно із українського експорту і його обсяг був у межах 21,5 млн дол. США.

Також в Україні навчалося чимало лівійських студентів, зокрема у 2019–2020 навчальному році в Україні було 742 лівійські студенти. Користувалася попитом і українська медицина. У 2019 р. лівійським хворим видали 1152 візи (1079 візи у 2018 р.; у 2017 р. — 963 візи).

До територіальних проблем України через російську агресію Лівія поставилася нейтрально. При голосуванні на засіданнях ГА ООН, як правило, утримувалася.

18 квітня 2022 р. у бою під Попасною (Луганська область) захисники України знищили 10 ворожих солдатів, які виявилися арабськими бойовиками з Лівії. Про це з фотодоказами оперативно повідомили журналісти Анатолій Штірліц та Юрій Бутусов. Вони припустили, що участь на боці Росії лівійців прямо пов'язана з домовленостями, досягнутими під час візиту до Москви Халіфі Хафтара 20 березня 2022 р. Фельдмаршал Хафтар був одним із ключових учасників Громадянської війни у Лівії (2014–2020), у яку росіяни активно втручалися на його боці.

**Детальніше читайте на офіційному сайті МЗС України:**

<https://libya.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo>

### ***Питання для самоконтролю***

1. Соціально-економічні перетворення в Лівії після «Арабської весни».
2. Особливості «Арабської весни» в Тунісі.
3. Конституційна реформа в Мавританії.
4. Основні досягнення в економіці Тунісу у ХХІ ст.
5. Риси економічного розвитку Лівії при Джамахірії.

### ***Завдання і вправи до самостійної роботи***

1. Проаналізуйте роль політичних лідерів Лівії в нинішніх суспільно-політичних процесах країни.
2. Спрогнозуйте політичний розвиток Тунісу у найближчий час.
3. Визначте роль політичних лідерів Мавританії в нинішніх суспільно-політичних процесах країни.
4. Як ви оцінюєте економічні перспективи Лівії у найближньому майбутньому?

### ***Теми рефератів і презентацій***

1. Політичний портрет Муамара Каддафі.
2. Політичний портрет керівника Тунісу.
3. Особливості політичної системи в Мавританії.
4. Рабовласництво в Мавританії.
5. Демографічні зміни в Тунісі та їхній вплив на суспільно-політичний розвиток країни.



# Тема 5. СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ РОЗВИТОК КРАЇН СХІДНОГО СЕРЕДЗЕМНОМОР'Я (СИРІЯ, ЛІВАН, ЙОРДАНІЯ)

## ПЛАН

- 5.1. Сирія
  - 5.1.1. Загальні відомості
  - 5.1.2. Внутрішньополітичний та економічний розвиток Сирії
  - 5.1.3. Сирія і зовнішній світ
- 5.2. Ліван
  - 5.2.1. Загальні відомості
  - 5.2.2. Внутрішньополітичний та економічний розвиток Лівану
  - 5.2.3. Ліван і світова спільнота
- 5.3. Йорданія
  - 5.3.1. Загальні відомості
  - 5.3.2. Внутрішньополітичний та економічний розвиток Йорданії
  - 5.3.3. Йорданія на міжнародній арені

## 5.1. Сирія

### 5.1.1. Загальні відомості

**Офіційна назва** — Сирійська Арабська Республіка.

**Столиця** — Дамаск (близько 1, 7 млн. осіб).

**Населення** — понад 17, 5 млн осіб (68-те місце в світі).

**Державна мова** — арабська.

**Площа** — 185,180 км<sup>2</sup> (88-е місце в світі).

**Адміністративний поділ** — 14 провінцій.

**Грошова одиниця** — Сирійський фунт (SYP)

**Населення Сирії.** Чисельність населення Сирії упродовж останніх років постійно коливається. Наприклад, у 2006 р. в країні проживало понад 18,8 млн. осіб, у 2009 р. — понад 20,1 млн. осіб, у 2012 р. — понад 22, 5 млн. осіб, а в подальші роки чисельність населення почало суттєво скорочуватися і у 2015 р. становило близько 17, 07 млн. осіб, у 2020 р. — близько 17,5 млн. осіб. Таке зменшення чисельності населення можна пояснити політичною ситуацією, воєнними конфліктами в країні, які призвели до масової еміграції населення з Сирії. Що стосується етнічних груп, які населяють країну, то їхнє співвідношення таке: араби — 88 %, курди — 9,15 %, асирійці — 2,2 %, вірмени — 0,5–0,7 %, черкеси — 0,2–0,5 %.

**Релігія.** Домінуючою релігією в Сирії є іслам сунітського спрямування, його сповідує 74 % громадян країни, 13 % припадає на представників інших напрямів ісламу (шиїти, ісмаїліти, алавіти), також 10 % — це християни і 3 % — друзи.

**Історичний огляд.** Давня історія Сирії — це історія низки регіонів, на теренах яких нині існує Сирійська Арабська Республіка. Ці землі століттями входили до складу різних держав, не раз власне сирійці очолювали ці славетні давні держави. У 333 до н.е. Сирію завоював Олександр Македонський, а після падіння його імперії на сирійських землях почали правити Селевкίδи (з 301 до н.е.). Коли сирійські території стали частиною Римської імперії, про їхніх торговців, вчених, правознавців, воєначальників, жреців і чиновників знали в усій імперії. Упродовж 193–235 років Римською імперією правила династія Северів, що походила з Сирії. За часів правління Северів країна стала одним із центрів поширення християнства, а місто Антиохія у ті часи було резиденцією патріарха Сходу. Очікувано, що після розпаду Римської імперії в 395 році Сирія опинилася у складі Візантії, а Антиохія стала другим за значенням (після Константинополя) її центром. З 661 р. і до 750 р., коли правитель Сирії Муавія оголосив себе халіфом, Дамаск був резиденцією правителів династії Омейядів і сто-

лицею Арабського халіфату. А вже з 1250 р. сирійськими землями та Єгиптом стали правити Мамлюки. На початку XVI ст. у 1516 р. султан Османської імперії розгромив мамлюцьку армію і захопив Сирію. Упродовж наступних чотирьох століть Сирія входила до складу Османської імперії. Чергові епохальні зміни історії сирійських земель сталися після Першої світової війни. На той час Сирія — ц величезний регіон (так звана Велика Сирія), який складався з територій сучасної Сирії, Лівану, Палестини, Трансйорданії та з невеликих районів на півдні сучасної Туреччині і на північному заході Іраку. Після війни Ліга націй розподілила контроль за землями тогочасної Сирії. Так, Франція отримала мандат на управління Сирією і Ліваном, а Велика Британія — Палестиною і Трансйорданією. Таким чином, історія сучасної Сирії починається з 1919. У цьому році на Паризькій мирній конференції Емір Фейсал<sup>5</sup> представляв арабів і задекларував їхнє право на самоуправління в рамках Великої Сирії. Власне, Національний конгрес 1920 р. визнав Еміра Фейсала королем Великої Сирії. Проте незалежна Сирія не входила у плани Франції, тому європейська спільнота погодилася на те, що Сирія та Ліван переходять під французьке підданство. Останні французькі війська залишили Сирію аж після Другої світової війни, і лише тоді проголосили незалежність країни. Та у 1958 р. Сирія і Єгипет об'єдналися в Об'єднану Арабську Республіку (ОАР), а Президент Єгипту Гамаль Абдель Насер став очолювати нову державу. Єгипетське панування не влаштовувало сирійську еліту, тому у 1961–1963 рр. група сирійських офіцерів захопили владу в Дамаску, таким чином задекларувавши вихід Сирії з союзної держави. Тоді до влади приходить уряд баасистів і Амін аль-Хафез стає президентом. Наступною подією у ці часи стає так звана Шестиденна війна у 1967 р. Тоді ізраїльські війська на Голанських висотах знищи-

<sup>5</sup> Емір Фейсал — державний діяч, командувач Північної армії Арабського повстання проти Османської імперії, перший і останній король Сирії, перший король Іраку. Третій син Хусейна бін Алі, короля Хіджаза і шаріфа Меккі.

ли більшу частину ВПС Сирії, Єгипту, Йорданії. Аж у 1973 р. Сирія разом з Єгипет здійснили спробу повернути Голанські висоти, вступивши у війну з Ізраїлем. Але спроба була не вда-ла, тому 1974 р. Сирія та Ізраїль підписали угоду про перемир'я. Вже у 1980 році почалася Ірано-іракська війна. Сирія підтри-мала Іран згідно з традиційним суперництвом між лідерами партій Баас в Іраку та Сирії. Згодом Сирія взяла участь у вій-ні в Перській затоці проти Іраку (1991 р.). Початок ХХІ століт-тя був не менш тривожним для Сирії. У 2003 р. відбувся по-вітряний удар Ізраїлю по табору палестинських бойовиків під Дамаском. Під час Арабської весни в країні розпочалася гро-мадянська війна, яка триває донині. У внутрішній конфлікт втрутилися зовнішні сили. Так, режим Башара Асада, який під-тримується Росією та Іраном, не отримує достатнього тиску міжнародного співтовариства і не несе відповідальності за кри-вавi злочини проти власного народу.

Війна наповнена жадливими фактами. Насамперед варто відзначити, що Захід усі ці роки не здійснив на режим Асада та його союзників потужного і спільного тиск, у порівнянні з реакцією Заходу на дії широкомасштабного вторгнення Росії в Україну. Злочинний режим Асада застосував проти власного мирного населення багато різних видів зброї. У результаті дов-готривало військового протистояння в Сирійській Арабській Республіці чисельність населення з 22,33 млн. осіб скоротила-ся на 6,6 млн. сирійців. Найбільша кількість біженців (3,5 млн.) знайшли притулок у Туреччині. Також за даними ООН в кра-їні за роки війни загинули близько 350 тис. осіб, але є припу-щення експертів, що реальні цифри набагато більші. Також у Сирії міжнародна правозахисна організація SNHR зафіксува-ла тисячі правопорушень проти громадян країни. Зокрема, за 11 років незаконно затримали сотні тисяч сирійців, не менше 14 449 з яких зазнали тортур і були вбиті. Також опозиція пові-домляє, що силові структури режиму Асада утримують в тюр-мах близько 400 тис. осіб. За роки конфлікту медичні установи

в Сирії зазнали обстрілу сторін конфлікту не менше 869 разів, майже 900 медиків загинули, обстрілам піддавалося щонайменше 1597 шкіл, було вбито не менше 711 співробітників ЗМІ. Режим Асада з початку війни здійснив 217 хімічних атак на підконтрольні опозиції населені пункти.

### 5.1.2. Внутрішньополітичний та економічний розвиток Сирії

Будучи частиною передового Леванту у XIX ст., Сирія стала незалежною республікою у 1941 р. З 60-х років XX ст. до влади прийшла Партія арабського соціалістичного відродження (БААС), яка сповідувала принципи національної єдності арабів. Її представники хотіли створити спільну державу з Єгиптом і Іраком. Але згодом до влади прийшла націоналістична фракція, яка почала розбудовувати тоталітарний соціалізм, близький до радянсько-марксистської моделі. В економічному плані вони об'єднали націоналізацію підприємств і дрібну приватну власність та підприємницьку ініціативу. Згодом соціалістична складова в економіці була зменшена, особливо після військово перевороту у 1966 р., коли до влади прийшли радикали.

У 1969 р. в Сирії була прийнята нова конституція, яка визначила країну як демократичну, народну і соціалістичну республіку з плановою економікою та незначною часткою приватної власності. Чергові зміни відбулися за конституцією 1973 р., схваленою всенародним референдумом. Того разу основний закон задекларував ліквідацію всіх форм експлуатації.

На початок XXI ст. Сирія сформувалася як унітарна напів-президентська республіка. Главою держави з 2000 року є Башар аль-Асад, який успадкував цю посаду від свого батька Хафеза аль-Асада і є представником партії БААС. Аби Башар міг балотуватися у президенти, сирійський парламент терміново провів би конституційну реформу і змінив мінімальний вік кандидата в президенти з 40 до 34 років. На виборах 97,3 % сирійців висловилися за нового президента Башара аль-Асада.

Політика Башара Асада почала відрізнятися більшою м'якістю і гнучкістю порівняно з політикою його батька. В країні стали відновлюватися політичні свободи, з тюрм випускали опозиціонерів. У Дамаску почали збиратися політичні «салони», а діалог влади і суспільства посприяв прийняттю «Маніфесту 99», який запровадив нові демократичні зміни в країні. Політичні експерти зазначають, що більшість демократичних змін відбулися завдяки дружині Башара — Асмі, яка мала європейську освіту та виховання. Проте політичне оточення Башара не прийняло ці зміни, а через шість місяців Башара змусили згорнути демократичні перетворення, а Асмі було рекомендовано на деякий час виїхати з країни.

**Війна, яка триває в Сирії вже понад 11 років**, суттєво змінила економічну ситуацію в країні. Сирія опинилася в умовах складної гуманітарної кризи небувалого масштабу. Майже півмільйона людей загинули, більше половини населення — понад 12 мільйонів — вимушені були покинути свої домівки. Серед них 6,6 млн виїхали з Сирії, інші 6 млн знайшли притулок усередині країни. Близько 5,5 млн знайшли притулок у сусідніх країнах: Туреччині, Лівані, Йорданії та Іраку, близько мільйона людей виїхало до Європи. Це найбільше число біженців з часів Другої світової війни.

Більше половини населення, що залишилося у Сирії, а це 12,4 млн., знаходяться на межі голоду (за даними Всесвітньої продовольчої програми ООН). Середній клас за час війни зник, багато людей зuboжіло. Ціна мінімального набору продуктів на місяць (хліб, рис, сочевиця, олія та цукор) перевищує середній розмір зарплати. Щоб вистачало на гідне життя, сирієць має заробляти 700 тисяч сирійських лір (300 доларів) за підрахунками сирійської газети Qassoun, що базується в Туреччині. Насправді ж середня зарплата держслужбовця не перевищує 55 тисяч сирійських лір (24 долари).

Постає питання, що буде з Сирією за 5–10 років. Експерти стверджують, що у законсервованому вигляді конфлікт може

протриматися довгі роки. «Перспективи похмурі, економічна ситуація гіршає з кожним днем, навряд чи щось зміниться на міжнародному рівні, а тільки міжнародні гравці можуть щось вирішити», — зауважує автор виданого у Бейруті економічного бюлетеня Syria Report Джихад Язігі. Західні та європейські санкції унеможливають повоєнну відбудову Сирії без політичних реформ, на які Асад добровільно не піде. «Нормалізації відносин з режимом Асада не буде. При цьому сам він, можливо, буде залишатися при владі ще довго і перетворитися на вигнанця на кшталт Кім Чен Іна», — зазначає колишній американський посол у Сирії Роберт Форд.

### 5.1.3. Сирія і зовнішній світ

18 березня 2022 р. Президент Сирії Башар Асад вперше з початку громадянської війни в Сирії у 2011 році відвідав іншу арабську країну. Цей візит було здійснено до Об'єднаних Арабських Еміратів (ОАЕ). Асад провів переговори з наступним принцом Абу-Дабі та фактичним правителем — шейхом Халіфою бен Заїдом Аль Нахайяном та еміром Дубаї — шейхом Мухаммедом бен Рашидом Аль Мактумом. Поміж інших питань, на переговорах обговорювалося виведення іноземних військ із Сирії та надання «політичної та гуманітарної підтримки Сирії та її народу. Візит Башара Асада до ОАЕ став ознакою того, що ізоляція сирійського режиму в арабському світі закінчується, і Сирія може невдовзі повернутися до Ліги арабських держав (ЛАД). Членство Сирії у ЛАД було припинено у 2011 році на тлі жорстокого придушення антиурядових протестів у Сирії, які переросли у громадянську війну. У 2012 році ОАЕ розірвали відносини із Сирією, проте вже давно сподіваються на зближення з нею. У листопаді 2021 року глава МЗС ОАЕ відвідав Асада у Дамаску.

Після ОАЕ Башар Асад 9 травня 2022 р. здійснив другий зарубіжний візит. Цього разу до Ірану. Башар Асад у Тегерані

провів зустрічі з верховним лідером Ірану аятолою Алі Хаменеї та президентом Ісламської Республіки Ебрахімом Раїсі. На переговорах А. Хаменеї висловив сподівання, що Сирія досягне ще більших успіхів у повоєнному відновленні країни, і закликав сирійський уряд зміцнити двосторонні відносини з Іраном. Е. Раїсі в ході зустрічі з Б. Асадом зазначив, що всі країни мають поважати територіальну цілісність та суверенітет Сирії, наголосивши на необхідності звільнення всіх окупованих зовнішніми силами сирійських районів. Б. Асад висловив подяку іранському народу та уряду за підтримку його країни. За його словами, Сирія має намір проводити співпрацю з Іраном у політичній та економічній сферах, а також у сфері безпеки.

10 травня 2022 р. у Брюсселі відбулася благодійна конференція з надання допомоги Сирії. Цьогоріч на заході була відсутня російська федерація, оскільки ця країна здійснила повномасштабне вторгнення в Україну. Конференція зібрала міністрів закордонних справ та представників 55 країн світу та 22 міжнародних організацій. Представник ЄС зауважив, що після 11 років кривавого та руйнівного конфлікту 90 % сирійців живуть у бідності, при цьому 60 % громадян Сирії страждають від продовольчої небезпеки. Мільйони сирійців опинилися у статусі переміщених осіб у самій Сирії, мільйони були змушені шукати притулку у сусідніх країнах.

**Детальніше читайте на офіційному сайті МЗС України:**

<https://mfa.gov.ua/news/zayava-mzs-ukrayini-shchodo-rozrivu-diplomatichnih-vidnosin-iz-sirijskoyu-arabskoyu-respublikoyu>



## 5.2. Ліван

### 5.2.1. Загальні відомості

**Офіційна назва** — Ліванська Республіка.

**Столиця** — Бейрут (близько 1,5 млн. осіб).

**Населення** — понад 6 825 445 млн осіб (109-те місце в світі).

**Державна мова** — арабська.

**Площа** — 10 452 км<sup>2</sup> (166-е місце в світі).

**Адміністративний поділ** — 6 провінцій.

**Грошова одиниця** — Ліванський фунт (LBP).

**Населення Лівану.** Ліванці належать до семітських народів — нащадків стародавніх фінікійців та арамеїв. Ще в давнину вони змішалися з семітськими та несемітськими народами, які їх завоювали. Давні народи в цьому регіоні говорили фінікійською мовою до 4 ст. до н. е., потім її витіснила арамейська, а з вторгненням у регіон арабів у VII ст. за п'ять століть арабська мова стала панівною. Сьогодні сирійська мова використовується лише для релігійних потреб у маронітів, грецька мова — для богослужінь у православних та греко-католиків, найпоширеніша мова — арабська, а близько 6 % населення говорить вірменською. У країні проживають такі етнічні групи: араби (95 %), вірмени (4 %) та інші (1 %).

**Релігія.** Ліван є світською державою. 40 % населення країни сповідує християнство, 60 % — іслам, третина — мусульмани-суніти, десята частина населення — друзи. Також в Лівані є невелика юдейська громада, що налічує декілька сотень осіб.

**Історичний огляд.** У 3 тис до н.е. на землі сучасного Лівану прийшли фінікійські племена, і з того часу ці території отримали назву Фінікія. Згодом, у VI–IV ст., територія Лівану увійшла до складу Перської держави, потім — до імперії Олександра Македонського, Селевкідів, а з I ст. до н. е. — до Римської імперії. У VII ст. територію Лівану завоювали араби. У 1261 році Ліван увійшов до Єгипетської держави. З 1517 року Ліван пе-

рейшов до складу Османської імперії. З 1918 р. Ліван підпадає під протекторат Франції і у 1943 р. отримує незалежність від Франції.

### 5.2.2. Внутрішньополітичний та економічний розвиток Лівану

**Державний устрій.** Діюча конституція в Лівані була прийнята в 1926 році, створена в часи французького мандата. Ліван за формою державного устрою є республікою. Палата депутатів (парламент) — законодавчий орган. Виконавча влада належить президенту республіки.

Президент Лівану обирається парламентом строком на 6 років і не може бути переобраний на другий термін. Проте на практиці відбувається інакше, і президент Еміль Лахуд і його попередник після завершення їхнього терміну подовжували перебувати на президентській посаді через внутрішньополітичні обставини і зовнішній тиск.

Політичний устрій Лівану базується на конфесійному принципі, тому під час призначень на вищі державні пости дотримуються балансу між представниками різних релігійних громад. Ця норма зазначена в Національному пакті. Відповідно до цього документу президентом Лівану завжди є християнин, головою уряду — суніт, а керівником парламенту — шиїт. Такого ж принципу дотримуються при розподілі посад в парламенті, уряді, в окремих міністерствах і відомствах.

**Економічний розвиток.** Ліван вважається найбільш розвиненою частиною Леванту, до якого ще входить Йорданія. У 1991 р. Ліван підписав з Сирією договір, який мав гарантувати безпеку Лівану. У 2005 р. з Лівану були виведені сирійські війська, що дозволило ліванцям діяти по відношенню до Хезболли з позиції сили. Проте незабаром ситуація почала змінюватися, а Хезболла знову почала набирати політичної ваги в країні.

Попри всі складнощі, Ліван залишався одним з важливих центрів фінансово-банківської справи. У країні на належному рівні розвивалися промисловість, сільське господарство, ту-

ризм і сфера послуг. Зберігалися порівняно високі життєві стандарти населення. Як і Йорданія, Ліван страждав від нестачі води.

Великим позитивом економіки Лівану є те, що країна належить до нечисленної групи держав світу, в яких у сфері обслуговування і торгівлі базується більше половини річного національного доходу. В країні не вистачає виробів з металопрокату, цементу та інших будівельних товарів, які країна імпортує, сільськогосподарська продукція теж активно завозиться на внутрішні ринки. Україна виступає тут важливим партнером і постачає до Лівану зернові, олію, борошно та добрива. Чимало ліванських компаній спеціалізується на реекспорті товарів з України до сусідніх країн регіону, Африки та Азії. Щорічні обсяги такої торгівлі до 2022 р. були в межах 1 млрд. дол.

### 5.2.3. Ліван і світова спільнота

У липні 2021 р. влада Лівану почала активно застерігати світову спільноту про «соціальний вибух» в цій країні й закликала негайно виділити Лівану допомогу. Економічні проблеми, які спостерігаються в країні з 2019 р., породили велике невдоволення щодо правлячої еліти. Вже кілька десятиліть при владі в Лівані перебувають ті самі сім'ї та діячі. Навіть скандал у серпні 2020 р., викликаний вибухом на військових складах у порту Бейрута, не змінив ситуації. В країні не проводяться реформи, які вимагає міжнародна спільнота, а це стримує будь-яку фінансову допомогу від світових організацій.

**Українсько-ліванські відносини.** Між нашими країнами на сьогодні сформувалася потужна договірна база (22 чинних документи), на яких ґрунтується українсько-ліванська співпраця. Це торгівельні зв'язки, взаємний захист інвестицій, повітряне сполучення, співпраця в галузі освіти та культури.

Ліван — перша арабська країна, яка рішуче засудила 24 лютого 2022 р. повномасштабне військове вторгнення Росії в Україну. Це стало ударом для Кремля, адже Путін сподівав-

ся на підтримку арабських країн Західної Азії, ймовірно вважаючи, що ця ніша геополітичного простору успішно захоплена проросійською пропагандою. Але його очікування не виправдалися, як і в усьому іншому. І тут йдеться не лише про підтримку Ліваном України під час голосування на Генеральній Асамблеї ООН, а й про те, що завдяки зусиллям української дипломатії саме ця арабська країна спіралью запустила процес підтримки України серед арабських країн.

**Детальніше читайте на офіційному сайті МЗС України:**

<https://lebanon.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo>

## 5.3. Йорданія

### 5.3.1. Загальні відомості

**Офіційна назва** — Йорданське Хашимітське Королівство.

**Столиця** — Амман (понад 4 млн. осіб).

**Населення** — понад 10, 2 млн осіб (88-е місце в світі).

**Державна мова** — арабська.

**Площа** — 92,342 км<sup>2</sup> (112-те місце у світі).

**Адміністративний поділ** — Йорданія поділяється на 12 провінцій (мухафаз). Провінції розділені на 52 райони.

**Грошова одиниця** — Йорданський динар (JOD).

**Населення Йорданії.** Чисельність йорданців стабільно збільшується. Якщо у 2015 році кількість населення країн становила 8,117 млн осіб і за цим показником Йорданія посідала 98-ме місце у світі, то у 2020 році вона опинилася на 88 місці з чисельністю населення понад 10,2 млн осіб. За етнічним складом в Йорданії домінують араби — 98 %, також є черкеси — 1 % і вірмени — 1 %.

**Релігія.** В країні домінує іслам сунітського спрямування (державна релігія) — 97,2 %, християн в країні 2,2 %, також є незначна кількість буддистів, індуїстів, юдеїв та інших.

**Історичний екскурс.** Основними етапами історії Йорданії є період існування емірату Трансйорданії під британським протекторатом, а також загальна історія регіону Трансйорданії.

Сліди людської цивілізації в регіоні сягають доби палеоліту. Тут селилися різні кочові племена, які об'єднувалися в маленькі царства, а деякі території регіону контролювалися ізраїльтянами. Подальша історія свідчить про те, що землі Трансйорданії опинилися під грецьким і пізніше римським впливом. У ті часи Йорданію називали візантійською Аравією. Велику історико-археологічну спадщину залишило по собі царство Набатея римської епохи, столицею якого було славетне місто Петра. Історія Трансйорданії тісно пов'язана з мусульманськими імперіями, починаючи з VII-го століття. У добу середньовіччя вона частково контролювалася хрестоносцями, з XIII століття потрапила під контроль Мамлюкського Султанау (Каїр), а з XVI-го століття і аж до Першої світової війни була під владою Османської імперії.

У роки Першої світової війни, а саме після Великого арабського повстання в 1916 році, на територію Трансйорданії відбулося вторгнення Британії, у результаті якого країна стала британською підмандатною територією на початку 1920-х років. З того часу на території проголосили утворення емірату Трансйорданії під управлінням Еміра Хашиміта. У 1946 році було створено незалежне Хашимітське Королівство Трансйорданія, яке незабаром прийняли в Організацію Об'єднаних Націй та Лігу арабської держави.

### **5.3.2. Внутрішньополітичний та економічний розвиток Йорданії**

З 1946 р. Йорданія вважається незалежною конституційною монархією, де функціонують усі демократичні інститути, включаючи багатопартійність і громадянські свободи. Вплив ісламістів у Йорданії дуже обмежений, швидше помітне

толерування цінностям Заходу. У 1950 р. до Йорданії приєднали західно-йорданські території, що тоді були частиною Палестини. Ці територіальні зміни покращили ситуацію в країні, оскільки приєднані райони були економічно багатшими і густонаселеними. Проте після арабо-ізраїльської війни у 1967 р. західно-йорданські території були окуповані Ізраїлем. Король Йорданії Хусейн I аж до 1988 р. фінансово підтримував населення окупованих земель, посадовці отримували зарплатню, а населенню надавали певні соціальні виплати. За сусідство і постійну причетність до палестинського питання Йорданія стала отримувати регулярну допомогу від багатих аравійських монархій.

Під час Кувейтської кризи (2 серпня 1990 р. — 28 лютого 1991 р.). Йорданія разом з Палестиною підтримали агресора, тобто Ірак. Така позиція засвідчила більшу значимість ролі економічних зав'язків Йорданії з Іраком у порівнянні з допомогою багатих аравійських монархій, які надавали їй допомогу.

На межі століть померлого батька замінив король Абдалла II. За активної підтримки країн Заходу молодий король почав проводити економічні реформи, які підштовхнули країну до значних успіхів.

Під час Арабської весни в столиці Йорданії почалися протести. Король дуже швидко відреагував на ці події, аби не загострювати ситуацію і погодився на оновлення уряду та вирішення інших вимог населення.

У XXI ст. економічна політика Йорданського Хашимітського Королівства спрямована на пошуки нових постачальників енергоносіїв, оскільки країна володіє обмеженими природними ресурсами. З цією метою у 2017 році в Акабі відкрився новий термінал для зберігання скрапленого газу та нафти. Цей термінал заповнюють ресурсами, які надходять із Катару. У 2019 році Йорданія домовилася з Іраном про постачання нафти за спеціальними цінами та будівництво нафтопроводу Басра-Акаба. Також у 2020 році після нових домовленостей з Ізраїлем до

Йорданії став надходити ізраїльський газ. Великі економічні дивіденди отримує країна, виконуючи роль успішного торгівельного коридору між країнами регіону.

### 5.3.3. Йорданія на міжнародній арені

Зовнішні вектори Йорданії завжди були прозахідними. Йорданія мала тісні стосунки зі Сполученими Штатами Америки та Великобританією. Ці відносини були зіпсовані, коли Йорданія проголосила свій нейтралітет під час війни в Перській затоці та підтримала відносини з Іраком. Публічно Йорданія продовжувала закликати до зняття санкцій ООН проти Іраку в контексті виконання резолюцій UNIC. Після закінчення війни Йорданія значною мірою відновила свої відносини із західними країнами завдяки участі у військовому процесі на Близькому Сході та застосуванні санкцій ООН проти Іраку. Йорданія 25 липня 1994 року підписала пакт (Вашингтонську декларацію), про ненапад з Ізраїлем у Вашингтоні. З Ізраїлем був підписаний історичний мирний договір 26 жовтня 1994 року. Разом з США та Ізраїлем Йорданія брала участь у тристоронніх дискусіях щодо розвитку, під час яких ключовими питаннями були спільне використання води та безпека; співробітництво щодо розвитку Йорданської рифтової долини; інфраструктурні проекти; питання торгівлі, фінансів та банківської справи.

У 2013 році Сполучені Штати схвалили таємну операцію ЦРУ Timber Sycamore, яка базується в Йорданії, для підготовки та озброєння сирійських повстанців. Йорданія також бере участь у багатосторонніх військових переговорах, а нещодавно Йорданія підписала угоду про вільну торгівлю зі Сполученими Штатами. Йорданія є активним членом ООН та кількох її спеціалізованих та пов'язаних агенцій, включаючи Продовольчу та сільськогосподарську організацію (ФАО), Міжнародне агентство з атомної енергії (МАГАТЕ) та Всесвітню організацію охорони здоров'я (ВООЗ). Йорданія є членом Світового бан-

ку, Міжнародного валютного фонду (МВФ), Організації ісламського співробітництва (ОІК), Руху неприєднання та Ліги арабських держав. У контексті Європейської політики сусідства ЄС та Йорданія спільно ухвалили план дій для зміцнення їхньої політичної та економічної взаємозалежності та подальшої реалізації їхньої поточної Угоди про асоціацію. Цей план дій охоплює період від трьох до п'яти років і заохочуватиме та підтримуватиме цілі національної реформи Йорданії та її подальшу інтеграцію в європейські економічні та соціальні структури.

**Українсько-йорданські контакти.** Йорданське Хашимітське Королівство дипломатичні відносини з Україною налагодило у квітні 1992 р. шляхом обміну дипломатичними нотами. Проте довгий час країни не мали своїх представництв одна в одній. Так, Консульство України в Аммані почало працювати з січня 2002 р., а в лютому 2003 р. воно вже було перетворене на Посольство України в Йорданії. Дипломатична місія, Почесне консульство Йорданії в Києві з'явилася у грудні 2000 р.

За весь період дипломатичних відносин між країнами відбулося понад 60 двосторонніх офіційних візитів, поміж яких домінували візити українських делегацій до Йорданії. Позитивній динаміці розгортанню двосторонніх відносин надав перший офіційний візит Президента України Леоніда Кучми до Йорданії у квітні 2002 р. Король Йорданії Абдалли II вперше відвідав Україну 22 червня 2011 р. Тоді в Києві було підписано низку двосторонніх документів про співпрацю у військовій сфері, медицині та інших важливих сферах.

Пандемія і російська агресія в Україні, звичайно, призупинили активну двосторонню співпрацю між Україною та Йорданією. Зараз країни взаємодіють в межах міжнародних організацій та здійснюють заходи для розвитку політичного діалогу.

**Детальніше читайте на офіційному сайті МЗС України:**

<https://jordan.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo>



### ***Питання для самоконтролю***

1. Соціально-економічні перетворення в Лівані після Арабської весни.
2. Арабська весни та громадянська війна в Сирії.
3. Конституційна реформа в Йорданії.
4. Основні досягнення в економіці Лівану у XXI ст.
5. Риси економічного розвитку сучасної Йорданії.

### ***Завдання і вправи для самостійної роботи***

1. Проаналізуйте роль політичних лідерів Лівану в нинішніх суспільно-політичних процесах країни.
2. Спрогнозуйте політичний розвиток Сирії найближчим часом.
3. Визначте роль політичних лідерів Йорданії в нинішніх суспільно-політичних процесах країни.
4. Як Ви оцінюєте економічні перспективи Лівану у ближньому майбутньому?

### ***Теми рефератів і презентацій***

1. Провідні політичні партії Лівану.
2. Політичний портрет короля Йорданії.
3. Особливості політичної системи в Сирії.
4. Роль міжнародної спільноти в урегулюванні воєнного конфлікту в Сирії.
5. Демографічні зміни в Йорданії та їхній вплив на суспільно-політичний розвиток країни.

# Тема 6. СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ РОЗВИТОК ІРАКУ ТА ЄГИПТУ

## ПЛАН

### 6.1. Ірак

#### 6.1.1. Загальні відомості

#### 6.1.2. Внутрішньополітичний та економічний розвиток Іраку

#### 6.1.3. Ірак і зовнішній світ

### 6.2. Єгипет

#### 6.2.1. Загальні відомості

#### 6.2.2. Внутрішньополітичний та економічний розвиток Єгипту

#### 6.2.3. Єгипет і зовнішній світ

## 6.1. Ірак

### 6.1.1. Загальні відомості

**Офіційна назва** — Республіка Ірак.

**Столиця** — Багдад (близько 6,5 млн. осіб).

**Населення** — понад 40,3 млн осіб (36-те місце у світі).

**Державна мова** — арабська.

**Площа** — 437,072 км<sup>2</sup> (59-е місце в світі).

**Адміністративний поділ** — 18 провінцій (мухафаз).

**Грошова одиниця** — Іракський динар (IQD).

**Населення Іраку.** У ХХІ ст. чисельність населення країни постійно збільшується. Так, у 2015 році в Іраці мешкало

37,056 млн осіб (37-ме місце у світі), а в 2020 році — вже понад 40,3 млн осіб (36-те місце). Головні етноси країни: араби — 75 %–80 %, курди — 15 %–20 %, туркомани, асирійці та інші — 5 % населення.

**Релігія.** Іслам в країні має статус державної релігії. 99 % мусульман Іраку є шиїтами і вони складають 60–65 % населення, суніти — 32–37 %, християнство сповідує 0,8 %, індуїзм — 0,1 %, буддизм — 0,1 %, юдаїзм — 0,1 %, місцеві вірування — 0,1 %, інші — 0,1 %. Після падіння режиму Саддама Хусейна чисельність християнської громади зменшилася вдвічі, велика кількість переселилася на північ країни, а більшість виїхали до Сирії, Йорданії, Лівану.

**Історичний еккурс.** Територія сучасного Ірану входила до складу давньої Месопотамії, яка була однією з основних колисок східних цивілізацій. На землях сучасного Іраку в давнину існували держави Шумер, Аккад, Ассирія, Вавилонське царство. Також до нашої ери територія Іраку була частиною Перської імперії, імперії Олександра Великого, Парфії та Персії. Подальша славетна історія територій, на якій зараз розташована Республіка Ірак, наповнена складними фактами боротьби за свою ідентичність і незалежність. Основи сучасної державності стали закладатися на початку ХХ ст. У роки Першої світової війни, у 1914 році, британські війська зайшли на південь Іраку і до 1918 року взяли під контроль майже весь Ірак. У 1921 році було проголошено Королівство Ірак, але ще до 1932 року діяв мандат Ліги Націй, згідно з яким Великобританія мала контроль за Королівством. Таким чином, незалежність Іраку була проголошена у 1932 році. Проте за Великобританією ще залишалося багато прав. Майже всі нафтові родовища знаходилися в концесії консорціуму Turkish Petroleum. Також Великобританія нав'язувала один за іншим політичні договори Іраку і до 1961 р. в країні знаходилися англійські військові бази.

8 лютого 1963 року в Іраку в результаті перевороту до влади прийшла Партія арабського соціалістичного відродження

(БААС). Колишній прем'єр Касем був страчений, розпочалися масові репресії проти комуністів. Саддам Хусейн повернувся з еміграції з Каїра і засудив тодішнє керівництво БААС за їхні репресії. З 18 листопада 1963 року влада в країні перейшла до військової хунти на чолі з Абдель Салямом Арефом. Низку лідерів БААС стратили чи заарештували. У в'язниці опинився також Саддам Хусейн. 17 липня 1968 року партія БААС знову прийшла до влади. Країну очолив генерал Ахмед Хасан аль-Бакр, який був кузенком Саддама Хусейна. Для посилення свого впливу БААС вступає в союз з компартією Іраку. Аби врегулювати курдське питання у березні 1970 року політичні сили уклали курдсько-іракський договір про утворення автономного іракського Курдистану, межі якого мали бути визначені в 4-річний термін на підставі перепису населення (фактично так і не проведеного). У березні 1974 року Багдад без узгодження з курдами опублікував свій варіант закону про автономію. У відповідь Барзані підняв нове повстання. Аби остаточно вирішити курдську проблему, Саддам Хусейн з шахом Ірану у березні 1975 в місті Алжирі укладають договір, який задовольнив претензії шаха на кордон по річці Шатт-ель-Араб. Після цього шах припинив підтримку Барзані і повстання курдів зазнало поразки, а Вільний Курдистан був ліквідований.

Саддам Хусейн не зупиняється на цьому і 16 липня 1979 року влаштовує палацовий переворот в Багдаді, у результат якого відбулася відставка Президента аль-Бакра, а новим керівником Іраку на десятки років (1979–2003) стає Саддам Хусейн.

У 1980 році Ірак розпочинає війну проти Ірану, що тривала вісім років. Цілями вторгнення були контроль над водним шляхом Шатт-аль-Араб; придбання трьох островів Абу-Муса і Великий і Малий Томб від імені ОАЕ; анексія Хузестану на користь Іраку; запобігання розповсюдженню ісламської революції в регіоні.

На боці Іраку виступили країни НАТО і країни соціалістичного табору, оскільки Саддама Хусейна сприйняли як за-

сіб стримування ісламської революції в регіоні. Із Заходу головним постачальником зброї була Франція. Проте найбільше озброєння надходило з Радянського Союзу, який розраховував на Саддама як союзника в боротьбі з капіталістичним табором. Подібна позиція міжнародної спільноти дозволила Саддаму Хусейну будь-які жорстокі дії щодо власних громадян, тому навіть газова атака проти іракських курдів не викликала широкого обурення у світі. Так, упродовж 1987–1989 років іракська армія на півночі країни проводила військову операцію «Анфаль», спрямовану проти партизанських загонів курдів та іракських комуністів. Під час операції було застосовано хімічну зброю. За різними оцінками в ході операції загинуло від 100 до 180 тис. мирних жителів. Також 16 березня 1988 року 5 тис. курдів міста Халабджа загинуло від газової атаки. Іранці та курди вину за злочини поклали на Саддама Хусейна. Іракська сторона за підтримки Держдепартаменту США висунула версію, що удар по цивільному населенню було завдано Іраном в ході наступу (проте така атака була проведена вже після того, як Халабджу зайняли з'єднані сили іранців і курдських повстанців). Згодом розслідування міжнародних правозахисних організацій підтвердило провину Саддама Хусейна, якого в січні 2010 р. іракським судом було визнано винним в організації газової атаки.

Наслідки виснажливої і руйнівної війни були невтішними. Ірано-іракська війна завершилася без переконливої перемоги жодної зі сторін. Для Іраку найбільшою проблемою стало те, що за роки війни зростає заборгованість перед низкою арабських країн. Зокрема, борг Іраку перед Кувейтом перевищив 14 млрд доларів і цей борг Саддам Хусейн вирішив ліквідувати шляхом вторгнення в Кувейт у 1990 році. Окупацію іракська армія розпочала 2 серпня 1990 р. Звільнили Кувейт об'єднаними силами міжнародної коаліції на чолі з США упродовж п'яти тижнів повітряних бомбардувань і чотирьох днів наземної війни, які тривали 17 січня — 28 лютого 1991 р.

Чергові загострення в середині країни спостерігались в березні 1991 року, коли розпочалося повстання курдів на півночі і менш масштабні заворушення шиїтів на півдні Іраку (Басра). Іракська армія все це жорстоко придушила. Ці події викликали гуманітарну катастрофу — більше 1 млн. біженців (в основному курдів) прибули до Туреччини та Ірану. Для надання гуманітарної допомоги в північні райони Іраку були введені міжнародні війська (операція «Відновлення комфорту»). Операція тривала упродовж літа-осені 1991 р., у результаті якої іракські війська та іракська влада були виведені з трьох провінцій Курдистану (Ербиль, Сулейманія, Дохук). У цих провінціях відновилася курдська влада і фактично виникло напівнезалежне утворення, що отримало назву «Вільний Курдистан».

У подальші роки країна також не знала спокою. У 1994–1998 роках розгорнулася громадянська війна у Вільному Курдистані між Демократичною партією Курдистану (ДПК) і Патріотичним Союзом Курдистану (ПСК). У цьому конфлікті Іран виступив на боці ПСК, а Саддам Хусейн на стороні ДПК. Владнати конфлікт вдалося після активного втручання американців, які примирили обидві партії (Вашингтонський договір 1998 року). У 1998 р. відбулася американська операція «Лисиця в пустелі» (авіа нальоти на Багдад). Після подій в Нью-Йорку 11 вересня 2001 року президент США Джордж Буш (молодший) звинуватив Ірак у підтримці міжнародного тероризму і спробах розробки зброї масового ураження.

Ці та інші звинувачення навесні (20 березня — 1 травня) 2003 р. викликали вторгнення військ міжнародної коаліції (основні учасники — США і Великобританія) до Іраку без мандата Ради безпеки ООН. Метою вторгнення оголошувалося повалення режиму Саддама Хусейна, а також знищення зброї масового ураження, яку так і не було виявлено. 1 травня Джордж Буш на борту авіаносця «Авраам Лінкольн» проголосив: «Тиран пав, Ірак вільний!». Також оголосили, що війну виграли. На чолі тимчасової адміністрації Іраку призначили американця Джея

Гарнера. Та спокою в країну це не принесло. В Іраку розгорнулася громадянська війна, у результаті якої територія Іраку стала приводом для експансії т.зв. «Ісламської держави», яка на сьогодні контролює значну частину як самого Іраку, так і Сирії.

### 6.1.2. Внутрішньополітичний та економічний розвиток Іраку

За конституцією 2005 року Ірак — це федеративна парламентська республіка, заснована на консенсусі трьох основних етнорелігійних общин іракського народу: арабів-шиїтів, арабів-сунітів і курдів. Під час режиму Саддама Хусейна суніти значною мірою керували країною, а після його повалення опинилися в опозиції. На виборах до парламенту (Установчі збори), що відбулися в січні 2005 року, брали участь практично самі араби-шиїти і курди. Араби-суніти вибори бойкотували і в Установчих зборах виявилися представлені тільки шиїти і курди, тоді як суніти практично виявилися виключені з політичного життя країни. Восени 2005 р. сунітські партії закликали своїх прихильників відкинути заснований проект Нової конституції, що виносився на референдум 15 жовтня. Суніти заявляли, що нова конституція була нав'язана їм шиїтами і курдами і що цей документ підриває державну і територіальну єдність країни. На їхню думку, федералізація Іраку, закріплена в проекті, надає можливість курдам на півночі і шиїтам на півдні монополювати розпоряджатися доходами від видобутку нафти. І лише завдяки втручанням Ліги арабських держав (ЛАГ) найбільше сунітське об'єднання — Ісламська партія Іраку — погодилася підтримати проект конституції. Зі свого боку шиїти і курди пообіцяли створити парламентську комісію для доопрацювання спірних пунктів документа.

На чергових виборах до парламенту 15 грудня 2005 р. перемогу здобув шиїтський Об'єднаний іракський альянс (140 депутатських мандатів у 275-місцевому парламенті). Шиїти змогли стати фракцією більшості, тоді як найбільші сунітські

партії отримали 18 місць, а Альянс курдських партій — 75 мандатів. Інші місця розподілилися між дрібнішими партіями різної етнічної та релігійної приналежності.

**Парламент Іраку.** Національна асамблея Іраку (парламент Іраку) складається з двох палат. Перша палата — Рада представників (325-місць) обирається за партійними списками. Друга палата — Рада Союзу (кількість змінюється залежно від кількості виборців).

**Уряд** (кабінет міністрів) формується найбільшою парламентською фракцією і очолюється прем'єр-міністром. У 2005 році шиїти вважали, що їм вдасться сформувати уряд без урахування думки інших груп населення, проте США зажадали сформувати уряд національної єдності, дотримуючись такої схеми поділу посад: прем'єр-міністром країни (ключова посада за конституцією Іраку) має бути шиїт, президентом — курд, а головою парламенту — суніт. Два заступники цих посадових осіб повинні доповнювати свого керівника. Це означає, наприклад, що по одній віце-президентській посаді завжди буде закріплено за шиїтами і сунітами.

Американська вимога викликала невдоволення у шиїтів, особливо у прем'єр-міністра Ібрагіма аль-Джаафарі, але американцям вдалося переконати їх у необхідності такого підходу. А Ібрагіму аль-Джаафарі у квітні 2006 року довелося поступитися своєю посадою Джаваду (Нурі) аль-Малікі, який користувався підтримкою Муктади ас-Садра і духовного лідера Іраку, великого аятоли Алі аль-Сістані.

**Конституція Іраку** — основний закон, прийнятий на всенародному референдумі 15 жовтня 2005 року. Конституція складається з 5 розділів, деякі з них поділяються на глави, а глави — на тематичні частини. Конституція містить постійні та тимчасові положення, термін дії останніх вказано в самому Основному Законі. Всього з урахуванням тимчасових положень, Конституція Іраку налічує 144 статті.



### 6.1.3. Ірак і зовнішній світ

Міжнародний авторитет Іраку упродовж останніх трьох десятиліть падав через конфлікти, які розпалював Ірак зі своїми сусідами. Характерно, що таку ж ворожу політику уряд вів і в середині країни щодо власного народу. Особливо жорстока політика проводилася за часів Саддама Хусейна.

Після повалення режиму Саддама Хусейна влада країни почала докладати великих зусиль, аби відновити міжнародну співпрацю з сусідами та всією міжнародною спільнотою. Над цими завданнями працює насамперед МЗС Іраку.

Нині Ірак намагається дотримуватися усіх положень міжнародного права, принципів демократії та заперечує наявність зброї масового знищення.

Дипломати Іраку і влада країни розбудовують міжнародну політику таким чином, аби стати потужним фактором забезпечення стабільності в регіоні. На території Іраку знаходиться чимало пам'яток культури, ісламських святинь, тому влада створює всі умови для здійснення паломництва до святих місць та зміцнення культурного обміну в межах ісламського світу.

**Українсько-іракська співпраця.** 16 грудня 1992 року між Україною та Іраком були налагоджені дипломатичні відносини. Проте співпраця між країнами активізувалася на початку XXI ст., коли були відкриті посольства. Так, у травні 2001 року розпочало роботу Посольство України в Республіці Ірак, а з 2007 року функціонує Посольство Республіки Ірак в Україні.

З 2020 року почала працювати Група міжпарламентської співпраці. Також між країнами відбулися офіційні візити на вищому рівні і було досягнуто домовленостей у військовій сфері, торгівлі. Згідно з оприлюдненими даними Державної служби статистики України експорт товарів до Республіки Ірак за період січень-жовтень 2020 року складав 517,1 млн. доларів США. Товарними групами, частка яких у структурі експорту за період січень-жовтень 2020 року є найбільшою: жири та олії

тваринного або рослинного походження (57,5 %), чорні метали (24,9 %), зернові культури (3,5 %), м'ясо та їстівні субпродукти (4,1 %), вироби з чорних металів (1,3 %), фармацевтична продукція (1,3 %), готові продукти із зерна (1,3 %), цукор і кондитерські вироби (0,7 %) тощо.

Детальніше читайте на офіційному сайті МЗС України:

<https://iraq.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo>

## 6.2. Єгипет

### 6.2.1. Загальні відомості

**Офіційна назва** — Арабська Республіка Єгипет.

**Столиця** — Каїр (араб. «переможець»). Єгиптяни часто використовують давню назву міста «Маср» (тобто «Єгипет»), (понад 8 млн. осіб).

**Населення** — понад 102,3 млн осіб (14-те місце у світі).

**Державна мова** — арабська.

**Площа** — 1 001 450 км<sup>2</sup> (30-е місце в світі).

**Адміністративний поділ** — країна поділяється 27 мухафаз, а ті в свою чергу — на нахії. Також в Єгипті є 4 міста-мухафаз: Александрія, Каїр, Порт-Саїд і Суец.

**Грошова одиниця** — Єгипетський фунт (EGP).

**Населення Єгипту.** У країні беззаперечно домінує арабський етнос (98 %), а 2 % — це автохтонні негроїдні народи Африки і європейці. Поміж етнічних меншин, які проживають в Єгипті, є нубійці, бербери, бедуїни. З колоніальних часів в Єгипті мешкають нащадки європейців: греків, італійців, вірменів та інших.

**Історичний огляд.** Єгипет — країна з найдавнішою історією, яка починається з VI–IV тис. до нашої ери. Стародавній Єгипет беззаперечно вважається колискою людської цивілі-

зації, де зародилася писемність, землеробство, де будувалися перші міста, створювалися перші уряди. Також у давнину Єгипет був центром християнства, а у VII ст. араби його ісламізували. Нині це мусульманська країна, в якій є потужна християнська меншина (Коптська православна церква). У добу колонізації Єгипет перебував під контролем іноземних імперій: Османської та Британської.

Історію сучасного Єгипту прийнято починати з 1922 року, коли він отримав номінальну незалежність від Британської імперії. Проте ще до 1952 року в Єгипті перебували окупаційні британські війська. У 1952 році в країні відбулися революційні зміни. З Єгипту було вислано британських військових і чиновників, позбавлено контролю Великобританію над Суецьким каналом, короля Фарука та його родину вигнано з країни і проголошено Єгипет республікою. У 1958 році країна об'єдналася із Сирією, утворивши Об'єднану Арабську Республіку, яка згодом розпалася в 1961 році. Протягом другої половини XX століття Єгипет переживає соціальні та релігійні чвари та політичну нестабільність.

### **6.2.2. Внутрішньополітичний та економічний розвиток Єгипту**

З 1922 року Єгипет почав розвиватися як конституційна монархія, але залишався частково залежним від Великобританії. Тоді кабінету міністрів належала виконавча влада, працював законодавчий орган двопалатний парламент. Керівником держави був король, який володів широкими повноваженнями і не раз упродовж 1924–1952 років їх використовував.

23 липня 1952 року в країні відбувся державний переворот, який здійснила організація «Вільні офіцери» на чолі з підполковником Гамаль Абдель Насером. А вже за рік, 18 червня 1953 року, Єгипет було проголошено республікою.

Сучасна політична система Єгипту мало змінилася з тих часів. Чимало підвалин державного розвитку свого часу ініцію-

вав президент Єгипту Гамаль Абдель Насер, а саме так звану доктрину «арабського соціалізму». Також у 1962 році видали декрет про створення Арабського соціалістичного союзу (АСС), як єдиної політичної організації в країні. У 1970 році, коли помер Насер, президентом країни і головою АСС став Анвар Садат.

**Анвар Садатт (1918–1981 р.ж.)** перебував на посаді президента упродовж 1970–1981 рр. Його правління відзначилося змінами окремих векторів внутрішньої та зовнішньої політики держави. Так, Садат відмовився від арабського націоналізму й арабського соціалізму.

У зовнішній політиці Садатт почав віддалятися від СРСР, а у 1976 році взагалі денонсував угоду про дружбу з Радянським Союзом. Натомість розпочав зближення зі Сполученими Штатами і мирне врегулювання конфлікту з Ізраїлем. Згодом світова спільнота високо оцінила ці наміри Садатта. За підписання мирної угоди у вересні 1978 року з Ізраїлем, Анвар Садатт і Менахем Бегін отримали Нобелівську премію миру. Нобелівський комітет, зокрема, відзначив: «Історичний візит Садатта до Ізраїлю в листопаді 1977 року зруйнував психологічний бар'єр, що стояв на заваді цілому поколінню мешканців Західної Азії досягти порозуміння і взаємолюдських контактів».

Також за Садатта у 1971 році було прийнято нову конституцію, яка суттєво збільшила повноваження президента. Тепер президент ставав очільником держави і головою виконавчої влади, обирався на шестирічний термін, отримував право призначати віце-президентів і весь кабінет міністрів, мав право законодавчої ініціативи тощо. Згодом цих змін для Садатта виявилось замало, тому 1980 року до конституції була внесена поправка, яка дозволяла балотуватися на пост президента не обмежену кількість разів. Проте скористатися цією нормою закону Садатт не встиг. А от його наступник Мубарак тричі переобирався.

**Реформи Мубарака.** Хосні Мубарак реформи розпочав, які були спрямовані на подолання корупції. Боротьба виявилася реальною, оскільки у в'язницях опинилися політики з оточення Мубарака, високопосадовці, родичі колишнього президента Садатта. Відзначився Мубарак і ставленням до опозиції. Велика кількість опозиційних організацій були звільнені з тюрм, їм дозволили проводити активну політичну діяльність, видавати власні друковані органи. Також Мубарак вів жорстку боротьбу із проявами ісламського фундаменталізму.

Нинішній Президент А. Аль Сісі, у якого з 2018 року розпочався другий термін, розпочав в країні масштабне реформування економічної системи і стратегії Єгипту. Проте пандемія COVID-19 призупинила плани А. Аль Сісі.

Сьогодні Єгипет залишається одним із найсильніших фінансових гравців, який зміцнює свою інвестиційну привабливість навіть в умовах тиску на економіку усіх негативних наслідків пандемії коронавірусу.

### 6.2.3. Єгипет і зовнішній світ

Геополітика неминуче сформувала зовнішню політику Єгипту. Єгипет займає стратегічну позицію як сухопутний міст між двома континентами та сполучний шлях між двома основними водними шляхами, Середземним морем та Індійським океаном. Тому Єгипет має бути достатньо сильним, щоб домінувати у своєму середовищі або ж ризикує стати жертвою зовнішніх сил. Його безпека також пов'язана з контролем над Нілом, від вод якого залежить його виживання. Таким чином він мав історичні зв'язки з Суданом і прагнув до задовільних відносин із державами на південних кордонах Судану, Угандою та Заїром. Сухопутний міст до Азії, шлях потенційних завоювань, також мав бути забезпечений, і єгипетські правителі традиційно намагалися спрямувати свою владу на Сирію та Аравію, часто в боротьбі з іншими державами в Анатолії (су-

часна Туреччина) або в долині річки Євфрат. (сучасний Ірак). У наш час Ізраїль, який користується підтримкою наддержави, розташований на кордоні з Єгиптом, блокує йому доступ на Схід, сприймається як найбільша загроза безпеці Єгипту.

Свого часу Насер справедливо бачив Єгипет центром трьох «кіл» — африканського, арабського та ісламського. Єгипет відіграв важливу роль в Африці, крім того, довгий час був провідним рушієм у ширшому таборі Третього світу і основним прихильником нейтралізму та неприєднання. Це геополітичне значення зробило країну об'єктом інтересу великих держав, і коли Єгипет був достатньо сильним, як за часів Насера, дозволив йому зіграти з великими державами одна проти одної та отримати політичну, економічну та військову допомогу з усіх боків. Навіть ослаблений Єгипет Мубарака зміг використати своє стратегічне значення в арабо-ізраїльському конфлікті як оплот проти ісламської політичної активності на отримати політичну та економічну допомогу як із Заходу, так і з арабського світу.

Другою константою, яка формувала зовнішню політику Єгипту, був його арабо-ісламський характер. Звичайно, Єгипет мав довгу доісламську спадщину, яка надавала йому чіткої ідентичності, і в такі періоди, як британська окупація, він розвивався окремо від арабського світу. Національна ідентичність Єгипту ніколи не була злита в недиференційований арабізм, єгиптяни сформували власну географію, історію, діалект і звичаї. Але зміст єгипетської ідентичності був безперечно арабо-ісламським. Єгипет був невід'ємною частиною арабського світу. Це була найбільша арабомовна країна та інтелектуальний і політичний центр, на який рівнявся весь арабський світ. Він також був центром ісламської цивілізації, його університет Аль-Азхар був одним з головних релігійних установ ісламу, а його популярна культура була глибоко ісламською. Хоча частина найзахіднішого вищого класу часом вважала Єгипет середземноморським або фараонівським, для переважна більшість ідентичності Єгипту була арабсько-ісламською. Насправді Єгипет

вважав себе лідером арабського світу, який має право на перевагу пропорційно тяжкому тягарю, який він ніс у захисті арабської справи. Ця арабо-ісламська ідентичність була великою перевагою для єгипетських лідерів. Оскільки лідерство Єгипту було визнано в арабському світі, цей престиж зміцнив становище правителя вдома, надав Єгипту право на частину арабських нафтових багатств і надав віри в здатність Єгипту визначити спільну арабську політику, збільшуючи цим стратегічну вагу країни у світових справах. Ця лідерська позиція також означала, що Єгипет був природною частиною міжарабського балансу сил, як правило, втягненим у суперництво, яке розколювало арабський світ, і мало частину солідарності, яка його об'єднувала. У 1950-х роках націоналістичними конкурентами Єгипту, що модернізувався, були традиційні прозахідні Ірак і Саудівська Аравія, а його головним союзником була Сирія. У 1970-х роках союз Єгипту, Сирії та Саудівської Аравії очолив арабський світ у його пошуку миру з честю; коли Садатт уклав сепаратний мир, головним суперником Єгипту стала Сирія. Арабсько-ісламська ідентичність країни також накладає певні обмеження на осіб, які приймають рішення у зовнішньополітичній сфері: порушити її ризикує легітимність усього режиму.

У період після Арабської весни зовнішня політика Єгипту значною мірою була сформована станом справ на Близькому Сході та у Східному Середземномор'ї. Громадянські війни та заворушення поширилися в регіоні, створюючи ефект відчуттів спочатку в Іраку, а потім у Сирії, Лівані та Лівії. Конфлікти в сусідніх країнах, які часто ведуться через довірених осіб, вплинули на внутрішні політичні інтереси, інтереси безпеки Каїра та на зовнішню політику Єгипту. Один із таких конфліктів, пов'язаний із збереженням ісламських терористичних мереж, таких як Ансар Бейт аль-Макдіс (ПРА), на півночі Синаю, інший — між палестинськими угрупованнями та між ХАМАС та Ізраїлем, в обох з яких Єгипет був посередником. Боротьба проти таких груп, як Єгипетський Ісламський Джихад та Ісламська



Держава Іраку та Леванту (ІДІЛ) — провінція Синай, була основною причиною зацікавленості Єгипту у зміцненні союзів з Ізраїлем, арабськими країнами Перської затоки, Сполученими Штатами, Росією та Європейським Союзом. Після переобрання президента Єгипту Абдель Фаттаха ас-Сісі на другий термін у 2018 році конкуренція з регіональними гравцями, такими як Туреччина, і роль політичного ісламу стали домінуючими та перепліталися з геополітичними та економічними інтересами Єгипту. У 2020–2021 роках Єгипет успішно пом'якшив вплив пандемії коронавірусу на свою економіку і був єдиною країною Близького Сходу та Північної Африки (MENA) з позитивним зростанням ВВП (3,6 %). Незважаючи на зниження доходів у деяких галузях, таких як туризм, рейтингові агентства прогнозують, що країна й надалі матиме найвищі показники зростання ВВП у регіоні MENA у 2021–2024 роках. Пожвавлений Єгипет, схоже, шукає більшого стратегічного впливу та сили. Країна прагне продовжити партнерство з ЄС у сферах, що мають стратегічне значення, і, ймовірно, відіграватиме вирішальну роль у Лівії та Східному Середземномор'ї. Деякі ініціативи, такі як посередництво в громадянській війні в Лівії, участь у Східно-середземноморському газовому форумі та спільні військово-морські навчання з державами-членами ЄС свідчать про основні прерогативи зовнішньої політики Єгипту та її поступове узгодження з інтересами ЄС. Європейський парламент підтримує посилену співпрацю між ЄС та Єгиптом, але підняв червоні прапори щодо ситуації з правами людини в країні.

**Українсько-єгипетські зв'язки.** Єгипет визнав незалежність України 3 січня 1992 р. Згодом (25 січня 1992 р.) було встановлено дипломатичні відносини між країнами. Так, 1 вересня 1993 р. у Каїрі було відкрито Посольство України в Єгипті, а Посольство Єгипту в Україні — у 1993 р. Політичні контакти між країнами стали вибудовуватися через взаємні візити між керівниками держав, парламентарями, урядовцями. Так, у грудні 1992 р. відбувся перший візит до Єгипту Президента



України Л. Кравчука, у квітні 2008 р. — візит до Єгипту Президента України В. Ющенка, 15 лютого 2019 р. у рамках Мюнхенської безпекової конференції мали зустріч Президент України П. Порошенко з Президентом Єгипту А. Аль Сісі, 25 вересня 2019 р. у рамках участі у 74-й сесії ГА ООН — зустріч Президента України В. Зеленського з Президентом Єгипту А. Аль Сісі.

Візити на рівні уряду за останні роки: 15–17 липня 2020 р. в Україні перебувала делегація Єгипту на чолі з міністром туризму та старожитностей Х.Анані. 26–29 жовтня 2020 р. відбувся візит до Єгипту української делегації на чолі із Заступником Керівника ОПУ І.І.Жовкви (Заступник МЗС Є. Єнін, Торговий представник Т. Качка тощо). Міжпарламентське співробітництво: У травні 2018 р. в єгипетському парламенті було створено групу дружби з міжпарламентських зв'язків з Україною. 18–21 грудня 2018 р. відбувся візит членів Єгипетської групи дружби в Україні. У червні 2020 р. створено Депутатську групу Верховної Ради України з міжпарламентських зв'язків з Арабською Республікою Єгипет.

На сьогодні договірно-правова база між країнами нараховує 31 документи (конвенції, угоди, меморандуми), які мають економічний характер. Україна також має успішне торговельно-економічне співробітництво з Єгиптом. Єгипет — наш найбільший економічний партнер серед країн Африки та арабського світу.

Детальніше читайте на офіційному сайті МЗС України:

<https://egypt.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo>

### ***Питання для самоконтролю***

1. Соціально-економічні перетворення в Єгипті після Арабської весни.
2. Особливості політичної системи Іраку.
3. Конституційна реформа в Єгипті у 2007 році.
4. Основні досягнення в економіці Єгипту у XXI ст.
5. Риси економічного розвитку сучасного Іраку.

### ***Завдання і вправи до самостійної роботи***

1. Проаналізуйте роль політичних лідерів Іраку в нинішніх суспільно-політичних процесах країни.
2. Спрогнозуйте політичний розвиток Єгипті найближчим часом.
3. Визначте роль політичних лідерів Єгипту в нинішніх суспільно-політичних процесах країни.
4. Як Ви оцінюєте економічні перспективи Іраку у ближньому майбутньому?

### ***Теми рефератів і презентацій***

1. Політичний портрет Саддама Хусейна.
2. Політичний портрет Садатта — президента Єгипту.
3. Особливості політичної системи в Іраку.
4. Роль міжнародної спільноти в урегулюванні воєнного конфлікту в Іраку на початку XXI ст.
5. Демографічні зміни в Єгипті за президента Мубарака та їх вплив на суспільно-політичний розвиток країни.

# Тема 7. ОСОБЛИВОСТІ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО РОЗВИТКУ АРАВІЙСЬКИХ МОНАРХІЙ (САУДІВСЬКА АРАВІЯ, КУВЕЙТ)

## ПЛАН

- 7.1. Саудівська Аравія
  - 7.1.1. Загальні відомості
  - 7.1.2. Внутрішньополітичний розвиток Саудівської Аравії
  - 7.1.3. Саудівська Аравія та зовнішній світ
- 7.2. Кувейт
  - 7.2.1. Загальні відомості
  - 7.2.2. Внутрішньополітичний розвиток Кувейту
  - 7.2.3. Кувейт і зовнішній світ

## 7.1. Саудівська Аравія

### 7.1.1. Загальні відомості

**Офіційна назва** — Королівство Саудівська Аравія.

**Столиця** — Ер-Ріяд (близько 6,5 млн. осіб).

**Населення** — понад 34,8 млн осіб (41-те місце у світі).

**Державна мова** — арабська.

**Площа** — 2,149,690 км<sup>2</sup> (13-та у світі).

**Адміністративний поділ** — 13 провінцій (мінтакат).

**Грошова одиниця** — Саудівський ріал (SAR).

**Населення Саудівської Аравії.** Переважна більшість населення Саудівської Аравії — араби, поміж яких виокремлюють саудівських арабів — 74,2 %, бедуїнів — 3,9 % і арабів Перської

затоки — 3 %. Усі вони здебільшого зберегли свою племінну організацію. Нині в країні понад 100 племінних об'єднань і племен. Поміж них племена аназа, авазів, авамірів, кахтанів тощо.

**Історичний огляд.** У давні часи на землях сучасної Саудівської Аравії жили племена, які займалися скотарством, сільським господарством та полюванням. Також ці території зазнавали впливу різних цивілізацій, які рухалися територією Аравійського півострова, який у свою чергу знаходився на перетині активних торговельних шляхів. У VII ст. територія Саудівської Аравії стала батьківщиною світової релігії ісламу, яка згодом об'єднала усіх мусульман в одній великій державі — Арабському халіфаті, а арабів перетворила на «панів світу». Проте їх панування протривало кілька століть і в XII ст. халіфат розпався на низку самостійних держав. Територію ж Саудівської Аравії у 1264 завоював Єгипет, у 1517 році вона увійшла до складу Османської імперії. У XVIII ст. клан саудитів разом з Мухаммадом ібн Абдель Ваххаба почав рух до об'єднання Саудівської Аравії, яке завершилося 1902 р. встановленням панування саудитів над Ер-Ріяд — нинішньою столицею Саудівської Аравії. У 1932 р. процес об'єднання країни завершився і було проголошено Королівство Саудівська Аравія, а 1952 р. в країні було скасовано рабство.

### 7.1.2. Внутрішньополітичний розвиток Саудівської Аравії

**Саудівська Аравія** за площею є найбільшою країною з-поміж аравійських монархій. **За формою державного устрою** — це абсолютна монархія, для якої роль конституції виконує Коран — священна книга мусульман. Правова система Саудівської Аравії базується на нормах ісламського шариату. Король Салман ібн Абдул-Азіз Аль Сауд — глава держави, який є хранителем двох святинь і глава династії Аль Саудів. Салман ібн Абдул-Азіз Аль Сауд став королем 23 січня 2015 року після смерті свого зведеного брата, короля Абдалли.

Також король акумулює в собі виконавчу, законодавчу і судову влади і є Верховним головнокомандуючим збройними силами Саудівської Аравії. Таким чином, король очолює уряд країни, формує весь Кабінет Міністрів, призначає керівників інших органів державної влади, а за поданням Вищої судової ради — суддів.

29 лютого 1992 р. король видав декрет, за яким з серпня 1993 р. в Саудівській Аравії почала працювати Консультативна рада — вищий державний дорадчий орган. Консультативна рада складається зі 120 членів, очолює її голова, якого на чотирирічний термін призначає Король. Основна функція Ради полягає в тому, аби консультивати та надавати рекомендації уряду з питань міжнародного та внутрішнього розвитку країни.

В Саудівській Аравії розбудований великий чиновницький апарат. Окрім міністерств, в країні є понад 50 інших державних інституцій. Загалом діяльність Кабінету міністрів є конфіденційною, до громадян доносяться тільки вже прийняті рішення Кабінету міністрів.

Демократичні зміни в країні відбуваються повільно, але все ж існують. Так, вибори, що відбулися у вересні 2011 р., були другими в історії країни. Вибори 2011 р. також стали останніми «суто чоловічими» виборами, тому що в наступних, що відбулися в 2015 році, вперше взяли участь жінки. Для цього були створені спеціальні виборчі дільниці, куди могли приходити жінки і висловлювати своє волевиявлення. Саудівська Аравія до недавнього часу була єдиною державою в світі, де жінкам заборонялося брати участь у виборах.

**Економічний розвиток.** Саудівська Аравія належить до тих країн світу, яка володіє великими нафтовими ресурсами, а відповідно, тут видобувають одні з найбільших обсягів нафти. З дозволу уряду в країні у нафтовій сфері успішно розвивається приватний сектор та активно залучається іноземний капітал у змішані компанії. Окрім нафтової і нафтопереробної галузей, в країні успішно розвивається виробництво цементу

і конструкційних металів. Від нафтового сектору державний бюджет отримує 80 %, а частка експорту від цієї сфери складає понад 95 %.

Обсяги економіки Саудівської Аравії є найбільшими в усьому Арабському світі. Королівство має третю найвищу загальну оцінку вартості природних ресурсів, яка оцінюється в 34,4 трлн. дол. США. Транспорт країни представлений такими видами: залізничним, автомобільним, трубопровідним, морським, авіаційним. Мережі комунікації в Саудівській Аравії вважаються найпередовішими в усьому регіоні.

Уже кілька років у країні проводяться реформи з соціально-економічного розвитку, презентовані в стратегічному плані «Vision 2030». Основні пріоритети плану передбачають диверсифікацію економіки з метою зменшення залежності доходів від нафти, створення додаткових робочих місць, сприяння розвитку приватного сектора, збільшення конкурентоспроможності країни, розвиток системи соціального захисту, збільшення обсягів іноземних інвестицій.

Також у плані «Vision 2030» передбачалося завдання збільшити кількість паломників під час хаджу до 30 млн. у 2030 році. Не менш амбітні цілі закладалися в культурній сфері. Зокрема, Королівство запланувало збільшити витрати на культурні заходи до 6 % замість нинішніх 2,7 %; почати залучати до занять спортом на 30 % більше населення країни. На 2030 рік найкращі п'ять університетів Саудівської Аравії мають потрапити у топ-200 університетів світу.

Реформуючи країну, влада Королівства реалізовує низку програм у соціальній сфері. Це насамперед стосується питань опіки і прав жінок. На сьогодні в країні вже знята заборона подорожей жінок, аби більше жінок залучити до процесу розвитку економіки.

З метою заохочення іноземних туристів до ознайомлення з різноманітними давніми та футуристичними об'єктами Королівства у вересні 2019 року влада КСА значно спро-

стила умови отримання туристичної в'їзної візи для громадян 49 країн світу, а також відмінила т.зв. мусульманський дрес-код для іноземних жінок.

Перша фаза Національної стратегії туризму передбачає будівництво та відкриття 38 нових туристичних об'єктів у семи різних регіонах країни. Очікується, що індустрія туризму в КСА, яка наразі становить лише 3,5 % від річного ВВП, збільшиться до 10 % до 2030 року.

Попри те, що пандемія Covid-19 негативно відобразилася на реалізації багатьох змін, для підтримки туристичної індустрії в Саудівській Аравії створили спеціальний фонд розвитку туризму, який був покликаний запустити механізм технологічної реорганізації туризму та його інвестування.

### 7.1.3. Саудівська Аравія та зовнішній світ

Зовнішня політика є невід'ємною прерогативою Короля. Для Саудівської Аравії зовнішня політика — це боротьба за владу на міжнародній арені. І тут головна суперечка йде між Саудівською Аравією та Іраном. Саудівська Аравія та Іран — найбільш впливові й багаті держави в ісламському світі країни Західної Азії, які змагаються за гегемонію в регіоні. Політичне та економічне суперництво між двома країнами доповнюють протиріччя релігійного та цивілізаційного характеру. Концепція реалізму показує, що ключовим для держави є відстоювання своїх інтересів на міжнародній арені.

Трансформація основних категорій реалізму рухається в двох напрямках: підвищення загальної системності та деталізації факторів, на які спирається аналіз. Зокрема, еволюція категорій класичного реалізму в неореалізмі дозволила врахувати в реалістичному аналізі багато факторів та економічну складову. Криза влади в країнах, яка традиційно вважалася оплотом арабізму (Єгипет, Сирія), послаблює їхні позиції в регіоні. На лідерство в регіоні претендують Туреччина, Іран і Саудівська

Аравія. Також з'являються нові потужні гравці — Катар і ОАЕ. І тут все залежить від того, які фінансові або політичні важелі будуть використовуватися сторонами для закріплення нової конфігурації, проте Саудівська Аравія не має наміру поступатися нікому з перерахованих гравців. Держава направляє численні зусилля й кошти для закріплення свого лідерства в регіоні, прагне контролювати ситуацію та змушувати інших підкоритися.

**Українсько-саудівські контакти.** Українсько-саудівська співпраця розпочалася після підписання у квітні 1994 року відповідного Протоколу, але 90-ті роки ХХ ст. відносини між країнами розвивалися досить кволо. Нового імпульсу співпраці надав візит Президента України Леоніда Кучми до Королівства у січні 2003 року. Після перемовин української делегації з першими особами Саудівської Аравії почалися регулярні консультації між відомчими інституціями обох країн. Робота спецкомісії напрацювала низку домовленостей, за якими почала налагоджуватися плідна співпраця. Сьогодні Королівство Саудівська Аравія є одним із найважливіших торговельних партнерів України в регіоні.

Детальніше читайте на офіційному сайті МЗС України:

<https://saudiarabia.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo>

## 7.2. Кувейт

### 7.2.1. Загальні відомості

**Офіційно назва** — Держава Кувейт.

**Столиця** — Ель-Кувейт (близько 32,5 млн. осіб).

**Населення** — понад 4,3 млн осіб (129-те місце в світі).

**Державна мова** — арабська.

**Площа** — 17,818 км<sup>2</sup> (152-та у світі).



**Адміністративний поділ** — Кувейт поділений на 6 провінцій, які поділяються на райони.

**Грошова одиниця** — Кувейтський динар (KWD).

**Населення.** В країні мешкає близько 4,3 млн осіб, з них майже 70 % — мігранти. Чисельність кувейтців стабільно збільшується, народжуваність складає близько 20 %. Етнічний розподіл країни має такий вигляд: кувейтські араби — 31,3 %, інші араби — 27,9 %, азіати — 37,8 %, африканці — 1,9 %, інші — 1,1 % населення. Провідна релігія — іслам, яка має статус державної і її сповідує 76,7 % населення, християнство сповідують 17,3 % населення, не визначились — 5,9 %.

### 7.2.2. Внутрішньополітичний розвиток Кувейту

Важливою особливістю Кувейту є те, що більша половина населення не є громадянами країни, а отже вони не мають низки прав, якими володіють громадяни. У 1961 році Кувейт став незалежною державою. За формою державного управління Кувейт є конституційною монархією, яку очолює емір з династії Сабах. Також відповідно до конституції в країні працює парламент і є президент. Проте президента обирають лише зі членів клану Сабахів, а парламент не раз залишався бездіяльним і маловпливовим.

Нинішнім еміром є Його Високість шейх Наваф Аль-Ахмад Аль-Джабер Аль-Сабах, який на престолі з вересня 2020 року. 15 листопада 2021 року емір підписав указ про тимчасову передачу певних своїх повноважень наслідному принцу Шейху Мішал аль-Ахмад аль-Джабер ас-Сабах. Указ надавав більшість конституційних повноважень шейху Мішалу, зокрема призначення наслідного принца.

Рада міністрів (уряд) формує виконавчий рівень влади, консультує та допомагає прем'єр-міністру, якого призначає емір. Прем'єр-міністром є шейх Сабах Аль-Халед Аль-Хамад Аль-Сабах. Міністри Кабінету міністрів, які зазвичай обираються

не з Національних зборів, також є членами Національних зборів за посадою і мають такі ж права голосу, як і обрані члени парламенту, за винятком випадків висловлення недовіри.

**Сучасний економічний клімат Кувейту.** Нафтовий бум 1970–1980-х рр. перетворив цю невелику державу на володаря багатьох сотень мільярдів нафтодоларів, які були вміло вкладені у низку програм, що забезпечили процвітання країни.

Нині до основних викликів, які стоять перед Кувейтом, належать подолання дефіциту державного бюджету та пов'язане з цим формування боргового законодавства, боротьба з соціально-економічними наслідками пандемії Covid-19, а також врегулювання дисбалансу населення шляхом зменшення кількості іноземних резидентів у країні.

9 вересня 2020 року Парламент Кувейту затвердив державний бюджет на фінансовий рік 01.04.2020–31.03.2021 із найбільшим за останні 10 років дефіцитом у розмірі 46,2 млрд. дол. США (65 % бюджету). Дохідна частина бюджету закладена на рівні 24,8 млрд. дол. США, а витратна — близько 71 млрд. дол. США. Прибуток від продажу вуглеводнів, який складає близько 90 % від сукупного експорту держави, розраховано на основі ціни на нафту 30 дол. США/барель, тоді як нині ціна коливається в районі 50–60 дол. США / барель. Скорочення прибуткової частини бюджету Кувейту спричинено також зменшенням видобутку нафти згідно з домовленостями в рамках ОПЕК+.

На початку 2021 року міжнародне рейтингове агентство Standard & Poor's знизило рейтинг Кувейту з «АА» до «АА-» з огляду на низькі ціни на нафту, високу залежність країни від експорту вуглеводнів та повільний прогрес у реформах. Водночас Standard & Poor's давало «стабільний» економічний прогноз Кувейту. Через півроку S&P погіршило прогноз щодо Кувейту зі «стабільного» до «негативного», заявивши, що ресурси Державного резервного фонду, основного буферу ліквідності в країні, будуть недостатні для покриття дефіциту державного бюджету. Агентство Mood's також понизило довго-

строковий рейтинг емітента Кувейту в іноземній та національній валюті до рівня A1 з Aa2.

За прогнозами МВФ, без необхідних реформ потреби уряду в додатковому фінансуванні дуже швидко зростатимуть і протягом наступних 6 років складатимуть 180 млрд дол. США. Водночас зараз державні резерви Кувейту оцінюються в 644 млрд дол. США. Для залучення додаткових фінансових ресурсів Кувейт намагатиметься і надалі проводити реформування державного сектору економіки шляхом збільшення в ньому частки приватного капіталу та залучення іноземних інвестицій. Передбачається, що реалізація національних проєктів розвитку емірату на основі державно-приватного партнерства дасть змогу країні залучити додаткові фінансові потоки і, відповідно, мінімізувати дефіцит державного бюджету.

### 7.2.3. Кувейт і зовнішній світ

У зовнішній політиці Кувейт керується його вірою у взаємну повагу, рівність і невтручання у внутрішні справи інших народів. Кувейт є рішучим прихильником вирішення міжнародних суперечок мирним шляхом і з дотриманням принципів, закріплених у міжнародних договорах і законах. Його політика характеризується прозорістю, ясністю та тихою дипломатичністю. Кувейт виступає за новий світовий порядок, заснований на міжнародному праві; світ, який відкидає агресію та тероризм і поважає права людини. Для сприяння та зміцнення міжнародних відносин Кувейт має посольства та консульства по всьому світу, які функціонують під керівництвом Міністерства закордонних справ. Як держава-член Організації Об'єднаних Націй (ООН), Кувейт є рішучим прихильником ролі ООН у збереженні міжнародного миру та безпеки. Кувейт твердо вірить у міжнародне співробітництво для боротьби з усіма формами терору та примусу, які загрожують особам і націям. Він підтримує право кожної країни на захист і відновлення суверенних прав, за-

кріплених в Статуті Організації Об'єднаних Націй. Втручання Організації Об'єднаних Націй під час війни в Перській затоці 1990–1991 років, окрім підтримки країн-членів, допоміг Кувейту відновити свою незалежність і честь.

2 березня 1991 року Рада Безпеки звернулася до Іраку з проханням скасувати анексію Кувейту, 3 квітня Рада Безпеки проголосувала за припинення вогню в Перській затоці, недоторканності кордонів, виплати воєнних збитків та знищення зброї. ООН діяла швидко і рішуче шляхом видання 10 резолюцій проти уряду Багдада, які виправдали віру Кувейту в ООН.

Також з 1961 року Кувейт є членом Ліги арабських держав. Як член держав Перської затоки Кувейт з іншими країнами Перської затоки створив Раду співпраці країн Перської затоки (РПЗ) у 1981 році. Рада уособлює дух братерства та співпраці, яка існує між арабськими державами. Метою Ради є інтенсифікація зусиль та розширення співпраці між її членами в усіх сферах, які представляють інтерес арабської умми загалом. Кувейт та решта країн РСАДПЗ у консультаціях з Єгиптом та Сирією працюють над баченням та мрією посилення арабської спільної безпеки відповідно до Дамаської декларації.

Армія Кувейту є активним членом щитових сил півострова, об'єднаних силами РСАДПЗ. На арабському рівні Кувейт прагне посилити і виправдати свої відносини з іншими арабськими державами в усіх сферах. Нещодавні зусилля щодо об'єднання РСАДПЗ на всіх рівнях знайшли активних прихильників у Кувейті.

Міжнародна спільнота почала розглядати Африку як нову арену для конкуренції між Саудівською Аравією та Іраном; часто ігноруючи історію міжрегіональних зв'язків. Інтереси Кувейту в Африці значно відрізнялися від інтересів його сусідів. Організація Об'єднаних Націй назвала його «міжнародним гуманітарним центром». Відносини Кувейту з Африкою були на різних рівнях державної політики. Кувейт створив перший національний фонд розвитку в регіоні відразу після здобуття не-

залежності в 1961 році. Кувейтські неурядові організації спонсорують благодійні заходи та заходи розвитку по всій Африці з 1980-х років. Маленька держава усвідомлює свою вразливість; зокрема, після іракського вторгнення в 1990–1991 роках. Кувейт щедро й стратегічно допомагає іншим державам у межах своєї зовнішньої політики. Бідніші країни можуть багато запропонувати натомість; від солдатів до політичного впливу. Власне, Кувейт був обраний у 2017 році до Ради Безпеки ООН за значну підтримку африканців.

27 березня 2022 відбувся візит Високого представника Європейського Союзу з питань закордонних справ і політики безпеки Жозепа Борреля до Кувейту для подальшого розвитку двостороннього партнерства між ЄС та Кувейтом та обговорення регіональних наслідків агресії Росії проти України. Боррель обговорив можливості посилення регіональної співпраці між ЄС та країнами Перської затоки та залучення спільних зусиль для подолання глобальних проблем, таких як зміна клімату та перехід до зеленої енергетики. Під час свого візиту Верховний представник Боррель провів переговори з наступним принцом шейхом Мешалом Аль-Джабером Аль-Сабахом, прем'єр-міністром Шейхом Сабахом Аль-Халідом Аль-Сабахом та міністром закордонних справ Ахмедом Насером Аль-Сабахом. Ці переговори підтвердили силу та якість партнерства між ЄС та Кувейтом.

«Для Європейського Союзу Кувейт є близьким і надійним другом, а також одним із найбільш однострумків у всьому регіоні», — сказав Верховний представник після зустрічей. «ЄС є першим партнером Кувейту з імпорту та другим найбільшим торговим партнер. Але разом ми все одно можемо зробити більше», — додав він. Кувейт був першою країною Перської затоки, з якою ЄС підписав Угоду про співпрацю у 2016 році. Відтоді політична та галузева співпраця поглибилася та розширилася у найрізноманітніших сферах, від торгівлі та інвестицій до досліджень, освіти, розвитку та гуманітарної допомоги, без-

пеки та боротьби з тероризмом. «Щоб посилити наше партнерство, ми визначили співпрацю в галузі охорони здоров'я, продовольчої безпеки, освіти, цифрового та зеленого переходу як наших пріоритетів на майбутній період», — сказав Високий представник Боррель.

У контексті російської агресії проти України Високий представник Боррель оцінив принципову позицію Кувейту в його реакції та голосуванні за резолюції Організації Об'єднаних Націй, які засуджують вторгнення та закликають до його негайного припинення. «Нинішня ситуація робить наше партнерство з Перською затокою ще більш актуальним», — заявив пан Боррель у Кувейт-Сіті, підкреслюючи необхідність більшої міжнародної єдності у чіткому відкиданні будь-якої агресії та війни.

**Українсько-кувейтські зв'язки.** Дипломатичні відносини між Україною та Державою Кувейт встановлено 18 квітня 1993 р. шляхом підписання відповідного протоколу під час перебування в Кувейті урядової делегації України на чолі з Прем'єр-міністром Леонідом Кучмою.

Посольство Держави Кувейт в Україні відкрито у жовтні 1995 р. Посол Кувейту — Рашид Аль-Адвані (з вересня 2016 р.). Посольство України в Державі Кувейт відкрито у лютому 2003 р. Посол України — Балануца Олександр Олександрович (з 21 березня 2019 р.).

Упродовж років співпраці між країнам регулярно відбуваються контакти на рівні глав держав, парламентарів, глав урядів, керівників міністерств та візити на рівні керівництва зовнішньополітичних відомств. Візити президентів України мали місце у січні 2003 р., коли Кувейт відвідав Президент України Леонід Кучма, а в березні 2018 р. — Президент України Петро Порошенко.

**Детальніше читайте на офіційному сайті МЗС України:**

<https://kuwait.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo>

### ***Питання для самоконтролю***

1. Соціально-економічні перетворення в Саудівській Аравії після Арабської весни.
2. Особливості політичної системи Кувейту.
3. Жінки в політичному житті Саудівської Аравії.
4. Основні досягнення в економіці Саудівської Аравії у XXI ст.
5. Риси економічного розвитку сучасного Кувейту.

### ***Завдання і вправи до самостійної роботи***

1. Проаналізуйте роль політичних лідерів Саудівської Аравії в нинішніх суспільно-політичних процесах країни.
2. Спрогнозуйте політичний розвиток Кувейту найближчим часом.
3. Визначте роль політичних лідерів Кувейту в нинішніх суспільно-політичних процесах країни.
4. Як Ви оцінюєте економічні перспективи Саудівської Аравії у ближньому майбутньому?

### ***Теми рефератів та презентацій***

1. Державний устрій Саудівської Аравії.
2. Політичний портрет короля Саудівської Аравії.
3. Особливості політичної системи в Кувейті.
4. Роль міжнародної спільноти в урегулюванні воєнного вторгнення Іраку в Кувейт.
5. Особливості державного устрою Кувейту.

# **Тема 8. ОСОБЛИВОСТІ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО РОЗВИТКУ АРАВІЙСЬКИХ МОНАРХІЙ (Об'єднані Арабські Емірати, Оман, Катар, Бахрейн)**

## **ПЛАН**

- 8.1. Об'єднані Арабські Емірати
  - 8.1.1. Загальні відомості
  - 8.1.2. Внутрішньополітичний розвиток ОАЕ
  - 8.1.3. Об'єднані Арабські Емірати та зовнішній світ
- 8.2. Оман
  - 8.2.1. Загальні відомості
  - 8.2.2. Внутрішньополітичний розвиток Оману
  - 8.2.3. Омані зовнішній світ
- 8.3. Катар
  - 8.3.1. Загальні відомості
  - 8.3.2. Внутрішньополітичний розвиток Катару
  - 8.3.3. Катар і зовнішній світ
- 8.4. Бахрейн
  - 8.4.1. Загальні відомості
  - 8.4.2. Внутрішньополітичний розвиток Бахрейну
  - 8.4.3. Бахрейн і зовнішній світ

## **8.1. Об'єднані Арабські Емірати**

### **8.1.1. Загальні відомості**

**Офіційна назва** — Об'єднані Арабські Емірати.

**Столиця** — Абу-Дабі (близько 1 млн. осіб).

**Населення** — понад 9,9 млн осіб (93-тє місце в світі).



**Державна мова** — арабська.

**Площа** — 83,600 км<sup>2</sup> (116-те місце у світі).

**Адміністративний поділ** — 7 еміратів.

**Грошова одиниця** — Дирхам (AED).

**Населення Об'єднаних Арабських Еміратів.** Чисельність населення в країні за десять останніх років зростає майже на 5 млн., поміж них 21,9 % є корінним населенням, а інші — іноземцями. Отже, громадяни ОАЕ складають меншість з тих, хто проживає в країні. Близько 70 % емігранти, з них 50 % з Південної Азії. Також в країні спостерігається гендерний дисбаланс. Розподіл «чоловік/жінка» має співвідношення 2,743/1. Останнім часом стала змінюватися політика надання громадянства. З 31 січня 2021 року за новими законами ОАЕ іноземці отримали право претендувати на статус громадянина Об'єднаних Арабських Еміратів. Зокрема, було визначено категорії людей, які можуть претендувати на громадянство ОАЕ: інвестори, винахідники, лікарі, вчені, художники та члени їхніх родин. Заяви охочих отримати громадянство розглядатимуть місцеві управління виконавчої влади та уряд.

**Етнічний склад населення ОАЕ має такий вигляд: араби складають 48,1 % від всього населення (з них араби ОАЕ — 12,2 %, бедуїни — 9,4 %, єгипетські араби — 6,2 %, оманські араби — 4,1 %, саудівські араби — 4 %), вихідці з Південної Азії — 35,7 %, іранці — 5 %, філіппінці — 3,4 %, європейці — 2,4 %, інші народності — 5,4 %.**

**Релігія.** Релігійна приналежність між громадянами та іноземцями ОАЕ відрізняється. Так, поміж 97 % громадян ОАЕ є мусульманами, з них 85 % — суніти і 15 % — шиїти. Релігійна приналежність іноземців, які тривалий час проживають в країні, має такий вигляд: 76 % — мусульмани, 9 % — християни, і 15 % — інші релігійні течії.

**Історичний огляд.** З давніх часів на території нинішньої країни жили племенами, які займалися мореплавством. У VI ст.

до н. е. тут існувала держава Ахеменідів, в III–VI ст. н. е. — держава Сасанідів. З VII ст. н. е. на територію сучасних ОАЕ поширився іслам. На початку XIX ст. британські військові судна здійснювали атаки на арабські порти, які вважали розсадниками піратства. Боротьба з піратством супроводжувалася низкою договорів, які завершилася підписанням у 1853 р. угоди, згідно з якою емірати стали називатися Державами перемир'я, чи Берегом перемир'я. У 1883 р. уклали нову угоду, яка дала чергову назву — Договірний Оман. Згодом тут було встановлено британський військовий протекторат, який тривав до 1939 р. Повну незалежність країна отримала 2 грудня 1971 р., і з того часу почала називатися Об'єднані Арабські Емірати. Тоді до її складу входило 6 еміратів.

### 8.1.2. Внутрішньополітичний розвиток ОАЕ

Об'єднані Арабські Емірати — суверенна абсолютна монархія, яка є федерацією, оскільки складається з 7 еміратів, а саме: Абу-Дабі (який виконує функцію столиці), Аджман, Дубай, Фуджейра, Рас-ель-Хайма, Шарджа, Умм-Ель-Кайвайн. Цікаво, що немає чітких меж кожного емірату. Вони мають численні анклави в межах різних еміратів. Усі емірати мають окремо свого правителя (еміра) і всі вони входять до Федеральної Національної Ради (ФНР). Рада є законодавчим органом влади. Кожен емірат має в ФНР один голос. Рішення приймається більшістю — 5 голосами з 7, із обов'язковою згодою правителів еміратів Абу-Дабі і Дубай. Один з членів ФНР є президентом ОАЕ. Також правитель кожного емірату має автономію і веде незалежну внутрішню політику. Загалом, кожний емір практично є абсолютним монархом. В країні діє конституція, прийнята 2 грудня 1978 р. Спочатку вона мала статус тимчасової, а в 1996 р. була затверджена як постійна. У лютому 1994 р. президент ОАЕ запровадив норми шаріату, які поширюються на злочинців, котрі вчинили вбивства, подружню зраду, вжива-

ють чи продають наркотики, займаються проституцією, привласнили собі чуже майно.

Федеральна Національна Рада (ФНР) — парламент ОАЕ і виконує функції консультативного органу. У ФНР засідає 40 членів. Їх призначає емір з представників знатних родин країни на дворічний термін. Президентами з моменту запровадження цієї посади (2 грудня 1971 р.) були тільки еміри Абу Дабі, які обираються членами Вищої Ради Федерації на п'ять років. Кількість термінів перебування на цій посаді необмежена. Президент призначає Раду Міністрів, членів Верховного суду, затверджує закони. Також Президент обіймає посади Голови Вищої Ради Федерації ОАЕ і є Головою Вищої Ради з питань нафти.

Із 2 грудня 1971 р. першим Президентом країни був емір Абу-Дабі, шейх Заєд III ібн Султан ан-Нахайян. Другим Президент Об'єднаних Аравських Еміратів (з 3 листопада 2004 року) був емір Абу-Дабі Халіфа ібн Зайд Аль Нахайян. 13 травня 2022 р. у віці 73 роки помер Президент ОАЕ шейх Халіфа бен Заїд Аль Нахайян. Новим Президентом на засіданні Верховної Федеральної Рада Об'єднаних Аравських Еміратів обрала наслідного принца Абу-Дабі Мухаммеда бін Зейда аль-Нахайяна.

**Економічний клімат у країні.** Влада ОАЕ спрямовує господарство країни на розвиток диверсифікації економіки та дбає про зростання добробуту населення. У результаті таких зусиль країні вдалося знизити залежність від енергоносіїв, основна увага зосереджена на розбудові виробничого і фінансового секторів.

### 8.1.3. Об'єднані Аравські Емірати та зовнішній світ

**Зовнішня політика ОАЕ** базується на трьох стратегічних напрямках — це розширена співпраця зі своїми сусідами — країнами Перської затоки, це розвиток добросусідських відносин з усім арабо-ісламським світом і насамкінець — це прагнен-

ня налагоджувати контакти з усією міжнародною спільнотою. Найбільш пріоритетним є перший напрямок, це обумовлено геополітичними аспектами, давніми історичними контактами і спільними суспільно-політичними питаннями розвитку.

Що стосується арабо-ісламського вектору зовнішньої політики ОАЕ, то варто виокремити два напрями. Перший вибудовується з країнами Західної Азії, інший — з усіма іншими ісламськими країнами.

Третій вектор міжнародної політики Об'єднаних Арабських Еміратів спрямований на розгортання відносин з міжнародною спільнотою. Тут спостерігаємо активність ОАЕ у авторитетних світових організаціях. Так, ОАЕ продуктивно працюють в ООН, ОПЕК, РСАДПЗ і ЛАД.

Таким чином, зовнішня політика ОАЕ демонструє те, що країна з невеликою територією і відносно молодою державністю приймає великі, світового масштабу виклики.

**Співпраця ОАЕ з Україною.** Співпраця України з ОАЕ розпочалася з 15 жовтня 1992 р., коли між країнами були налагоджені дипломатичні відносини. У січні 1994 р. в ОАЕ почало працювати Посольство України. За роки співпраці країни вибудували результативний алгоритм співпраці. Економічні показники за 2021 рік яскраво про це свідчать. Так, загальний обсяг двосторонньої торгівлі товарами та послугами становив 1,147 млрд. дол. США, що було найбільшим показником, якого досягли країни за всю історію двосторонніх торговельно-економічних відносин. Ще в січні 2022 року товарообмін між країнами склав 57,3 млн. дол. США. На жаль, повномасштабне втручання РФ в Україну призупинив цю результативну співпрацю.

**Детальніше читайте на офіційному сайті МЗС України:**

<https://uae.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo>

## 8.2. Оман

### 8.2.1. Загальні відомості

**Офіційна назва** — Султанат Оман.

**Столиця** — Маскат (близько 1,6 млн. осіб).

**Населення** — понад 5,1 млн осіб (120-те місце в світі).

**Державна мова** — арабська.

**Площа** — 309,500 км<sup>2</sup> (70-те місце у світі).

**Адміністративний поділ** — 11 мухафаз.

**Грошова одиниця** — Оманський ріал (OMR).

**Населення.** Чисельність оманців за останні роки стабільно збільшується. Так, у 2015 році загальна чисельність населення складала 3,286 млн осіб, а в 2020 р. — 5,1 млн осіб. Також частка мігрантів становить до 41 %. У країні проживають араби, белуджі, індійці, пакистанці, цейлонці, бенгальці, африканці.

**Історичний огляд.** Давня історія Оману відома з часів Месопотамії. Тоді він був знаним торговельним центром регіону. Називали Оман у той час Зуфара, а славився він на весь світ ароматами та прянощами. У 3-му тис. до н. е. тут почали будувати перші порти, а мешканці регіону започаткували мореплавання в Індійському океані. На початку VII ст. територія Оману ввійшла до складу Арабського халіфату. У 650 р. тут почав поширюватися іслам. Усі мешканці Оману були мусульманами хариджитами. Упродовж 661–1811 років Оман (з невеликими перервами) був незалежним еміратом. На початку XIX ст. Оман розділився на імамат Оман, султанат Маскат і Піратський берег. Султанат Маскат став 1891 року британським протекторатом. Проте влітку 1970 році Маскад і Оман стали єдиною державою і отримали офіційну назву — Султанат Оман.

## 8.2.2. Внутрішньополітичний розвиток Оману

Долю Султанату Оман упродовж останніх п'ятдесяти років визначав султан Кабус бін Саїд Аль Саїд, який був найстарішим правителем арабської країни у світі, помер 11 січня 2020 року на 80-му році життя. До влади він прийшов у результаті безкровного перевороту у 1970 році, скинувши свого батька Маската Саїда бен Таймура з престолу. У цій справі Кабуса підтримала Великобританія. Правління батька призвело країну до економічної кризи, тому переворот усі сприйняли дуже спокійно, навіть вітали цей крок Кабуса. Свого батька він відправив у вигнання до Британії, де той помер 1972 року.

За Султана Кабуса країна економічно зміцнилася завдяки волі самого султана та нафтовим багатствам, якими володів султанат. Султана Кабус в країні любили і поважали, проте він правив як абсолютний монарх. Також усякі опозиційні думки за його правління не озвучувалися.

Після перевороту султан Кабус розповів про свої наміри, які відразу почав реалізовувати. Насамперед він повністю модернізував уряд. Одночасно почав використовувати нафтові гроші для розвитку країни, де на той час було лише 10 км асфальтованих доріг та три школи. На кінець правління Кабуса довжина асфальтних доріг перевищувала 30 тис. км, відкрилися десятки шкіл та двадцять університетів. Всі рівні освіти в Омані безкоштовні. Також безкоштовна медицина для громадян країни. Держава надає дуже вигідні кредити на придбання житла.

Прославився султан як меценат музики та опери, фінансував збереження старих будівель та мечетей, а в 1991 році створив премію у 70 тисяч доларів, якою нагороджувалися науковці та активісти з усього світу за їх вклад у збереження довкілля.

У роки Арабської весни громадяни Оману не залишилися байдужими до загальноарабських тенденцій боротьби за демократію, краще життя, і теж вийшли на вулиці вимагати вищих

зарплат, боротись з безробіттям та з корупцією. Влада відреагувала не відразу, але згодом застосували сльозогінний газ, гумові кулі. У результаті превентивних заходів влади двоє людей загинули, десятки людей отримали поранення, також сотні протестувальників притягнули до кримінальної відповідальності за «незаконні збори» та «образи султана». Щоб розрядити ситуацію, Кабус звільнив корумпованих міністрів, розширив повноваження Консультативної ради та започаткував програму боротьби з безробіттям і збільшення робочих місць у державному секторі.

Наступником султана Кабуса став його двоюрідний брат Хайтем бен Тарік Аль Саїд, оскільки султан Кабус не мав спадкоємців. Новий султан, 65-річний Хайтем бен Тарік Аль Саїд, багато років працював в системі МЗС Оману, був міністром культури та спадщини.

Султан в Омані є не тільки главою держави, але й найважливішою особою, яка приймає і схвалює всі рішення державного значення. Він також обіймає посади прем'єр-міністра, верховного командувача збройними силами, міністра оборони, міністра фінансів та міністра закордонних справ.

Новий султан Хайтем бен Тарік Аль Саїд користується меншим авторитетом, ніж його попередник Кабус, який обіймав кілька посад. Хайтам же почав віддавати посади ближчим до нього людям. Наприклад, відмовився від посад міністра оборони, фінансів та іноземних справ.

Експерти зазначають, що ера султана Кабуса та його уряду закінчилася, а Оман постав перед новими викликами. Лише час покаже, наскільки стабільною залишиться Султанат Оман так званою «арабською Швейцарією», і чи зможе султан Хайтам втримати країну на такому ж рівні та надалі виконувати роль регіонального посередника.

**Соціально-економічний розвиток Оману.** Сучасний розвиток господарства в Омані реалізовується згідно з дев'ятим 5-річним планом розвитку національної економіки на

2020–2025 роки, який передбачає низку реформ з диверсифікації, індустріалізації та приватизації. Ці кроки змін закладені в більш глобальній програмі економічного розвитку країни «Vision 2040».

Головною складовою диверсифікації цієї програми є зменшення доходів від видобутку нафти й газу. Пріоритетність надається таким галузям економіки: сільському господарству і рибальству, транспорту, гірничодобувній промисловості, туризму та іншим сферам. На початок 2020 року ситуація зберігалася, основний дохід країна отримувала від продажу нафти та газу (73,2 %). Також ситуацію погіршила пандемія коронавірусу, яка призвела до стрімкого зменшення виробництва вуглеводнів у всіх державах ОПЕК, включаючи Султанат. Як результат таких світових тенденцій, в Омані різко зріз дефіцит бюджету і на 2020 рік він становив 17–19 % ВВП, що загалом дало 2 % падіння економіки.

Вихід зі скрутної ситуації уряд Султанату вбачає у двох напрямках. Перший — це використання зовнішніх позичань. Другий — це залучення міжнародних інвестицій у ключові сектори економіки. Керівництво країни вважає перспективними проектами в інвестиційній сфері розвиток портів і створення вільних економічних зон. Найголовнішим об'єктом на сьогодні є спеціальна економічна зона ДУКМ (Duqm), яка знаходиться неподалік столиці країни — Маскату. Це вільна економічна зона має стати воротами до Перської затоки, через яку проходить п'ята частина світових поставок нафти.

Аби успішно реалізувати ідеї зі створення вільних економічних зон, уряд Султанату прийняв 5 законів, які дозволили залучити до країни нові інвестиції. При міністерстві торгівлі та промисловості Оману було створено Центр акумуляції інвестиційних послуг «Invest Easy», до якого увійшло 30 державних інституцій, а ті в свою чергу спрямовують інвестиції в економіку країни. На кінець 2020 року інвестиційний фонд Оману нараховував близько 17,7 млрд. дол. США і Султанат мав



26 двосторонніх інвестиційних угод з країнами світу, у тому числі з Україною.

### 8.2.3. Оман і зовнішній світ

На міжнародній арені султан Кабус мав славу миротворця та посередника. Він постійно намагався займати нейтральне позицію у регіональних справах, а Оман був одним із основних майданчиків для мирних неформальних і офіційних перемовин щодо ситуації в Ємені, ізраїльсько-палестинського конфлікту, саудівсько-катарського протистояння тощо.

Також султану Кабусу вдалося посилити роль Омана на міжнародній арені. Так, у 1971 році країна стала членом ООН та Ліги арабських держав, у 1981 році Оман став одним із засновників Ради співробітництва арабських держав Перської затоки. Кабус був одним із небагатьох арабських лідерів, які вели діалог з Ізраїлем. Саме з цієї причини Оман не розірвав відносини з Єгиптом через укладений ним мирний договір з Ізраїлем у 1979 року. Згодом, у 1994 році Оман став першою арабською державою Перської затоки, яка прийняла прем'єр-міністра Ізраїлю. Також за часів султана Кабуса Оман мав дружні відносини з Іраном. Поряд з іншими кроками нейтралітету у 2017 році Оман не підтримав Саудівську Аравію, Бахрейн, ОАЕ та Єгипет та не розірвав дипломатичних відносин з Катаром, а навпаки, допомагав країні долати економічну блокаду арабських країн.

**Українсько-оманські контакти.** Україна налагодила дипломатичні відносини з Султанатом Оман у травні 1992 року. Проте ні Україна, ні Оман не мають своїх представництв одна в одній. Тому інтереси України в Омані захищає Посольство України в Саудівській Аравії, Оману — Посольство Султанату в Німеччині. Зараз (з 2015 року) Надзвичайним і Повноважним Послом України в Султанаті Оман за сумісництвом призначено В.В. Вахрушева. Вперше офіційна українська делегація відвіда-

ла Оман у січні 2010 року, коли зустрічали українських моряків з судна «Фаїна» після піратського полону.

До початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну між нашими країнами успішно розвивалася торговельно-економічна співпраця. У 2021 році товарообіг між Україною та Оманом зріс на 95,55 млн. дол. США, порівняно з 2020 роком (203,42 млн. дол. США). При цьому на український експорт припало 187,11 млн. дол. США (+119,28 % у порівнянні з показниками 2020 року), імпорт — 22,533 млн. дол. США (-27,63 %). Позитивне для України сальдо становить 170,80 млн. дол. США.

Державна митна служба України заявила, що у січні 2022 року товарообіг між Оманом та Україною становив 5,95 млн. дол. США, при цьому український експорт — 5,77 млн. дол. США, імпорт — 0,18 млн. дол. США. Відновлення таких результативних контактів між Україною та Султанатом у торгівлі, звичайно, можливий лише після перемоги у війні з Росією.

Детальніше читайте на офіційному сайті МЗС України:  
<https://saudiarabia.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/3169-diplomacy>

## 8.3. Катар

### 8.3.1. Загальні відомості

**Офіційна назва** — Держава Катар.

**Столиця** — Доха (близько 600 тис. осіб).

**Населення** — понад 2,9 млн осіб (139-те місце в світі).

**Державна мова** — арабська.

**Площа** — 11,437 км<sup>2</sup> (164-те місце у світі).

**Адміністративний поділ** — 7 муніципалітетів (баладійят).

**Грошова одиниця** — Ріал (QAR).

**Населення.** Чисельність населення Катару постійно зростає. У 2010 р. налічувалось 1,7 млн. осіб, а в 2020 р. — 2,9 млн. осіб. З них лише 15 % — це громадяни, а 85 % — трудові емі-

гранти, які забезпечують 94 % потреби в робочій силі Катару. Також слід зазначити гендерний дисбаланс. Так, у 2011 р. з 1,9 млн осіб, які проживали в країні 1,4 млн — чоловіків і лише 500 тис. жінок. Таке нерівномірне співвідношення чоловічого і жіночого населення зберігається й сьогодні. Зокрема, у віковій категорії 25–54 роки, а це 70,23 % населення країни, на 1,3 млн. чоловіків припадає лише 263 тис. жінок.

Етнічний склад населення представлений місцевими арабами — 15 %, арабами з інших країн — 13 %, вихідцями з Індії — 24 %, Непалу — 16 %, Філіппін — 11 %, — 5 %, Бангладешу — 5 %, Пакистану та інших країн — 4 %.

Населення Катару за релігійними переконаннями поділяється таким чином: мусульмани — 77,5 %, християни — 8,5 %, інші (переважно індуси та інші індійські вірування) — 14 %.

**Історичний огляд.** Території Катару з VII ст. перебували у складі Арабського халіфату. У XIII ст. свою владу на ці землі поширив емір Бахрейну, а вже на початку XVI ст. Катар опинився під владою португальців, а згодом гарантами безпеки катарців стали османські війська. Власне османський гарнізон в Досі перебував аж до 1915 року. Залишили османи катарську землю у результаті наполегливої рекомендації місцевих лідерів. У цей час усі країни Перської затоки, крім Катару, перебували під контролем Великої Британії. Британія, у свою чергу, у Першій Світовій війні воювала проти Османської імперії. Після того, як катарське керівництво вигнало османів, Велика Британія гарантувала Катару безпеку за умовами Особливої угоди 1916 року, яку також підписали усі країни Перської затоки. Одночасно Катар зобов'язався не налагоджувати контакти і співпрацю з іншими державами без дозволу британського уряду.

Такі політичні кроки зовнішньої безпеки, на жаль, не вирішували питання бідності місцевого населення. Прості катарці промишляли видобутком перлів. Проте 1930 році знизився світовий ринок перлів. У країні поширювалися бідність, голод

і хвороби. Рятувати ситуацію допомогли нафторозвідники, які приїхали на землі Катару у 1930 році і вже в 1939 році було знайдено перші запаси нафти. Друга світова війна відсунула промисловий видобуток нафти, але після її завершення нафтовий промисел став активно розвиватися. У 1949 році шейхом країни стає Алі — син попереднього шейха Абдулли, який відкріс від престолу на користь сина. Алі керував країною до 1960 року. Він був першим правителем, який почав спрямовуватися кошти від продажу нафти на охорону здоров'я, освіти, будівництво доріг тощо. Що цікаво, що не сам емір Алі, а його племінник Халіфа бін Хамад Аль Тані, який тоді був головою уряду, налагодив усі економічні процеси в Катарі. Рішення Великої Британії піти з регіону до кінця 1971 року спровокувало проблеми. Тоді Катар ініціював створення конфедерації з Бахрейном і Об'єднаними Арабськими Еміратами. Але Бахрейн швидко заявив про небажання створювати такий союз, і Катар 1 вересня 1971 року оголосив про свою незалежність. Через пів року після цієї події Халіфа бін Хамад Аль Тані внаслідок палацового заклоту прийняв титул еміра. Королівська родина майже одногосно прийняла нового еміра, який вже й так практично півтора десятиліття правив Катаром.

### 8.3.2. Внутрішньополітичний розвиток Катару

Влада Катару зосереджена в руках династії Аль Тані, при владі країни стоїть емір. При емірі діє Консультативна рада, яку ж він і створює. Також емір призначає прем'єр-міністра і членів уряду. Повноваження влада еміра обмежені лише нормами шариату. Відповідно до конституції, яку прийняли 29 квітня 2003 року, за формою державного управління Катар є абсолютною монархією. Будь-які політичні партії, профспілки, протести у державі заборонені. З 2013 року Катар очолює Його Високість Емір, шейх Тамім бін Халіфа Аль Тані. Він є наймолодшим з діючих монархів у світі та наймолодшим еміром

Катару з часу незалежності країни. Отримавши європейську освіту (навчався у Великій Британії спочатку в школі Шерборн, а згодом у Королівській військовій академії в Сандгерсті) шейх Тамім заявив себе як амбітний правитель.

3 жовтня 2021 р. в Катарі пройшли перші в історії країни вибори до Меджлісу аш-Шури — консультативної ради з парламентськими функціями. Серед 233 кандидатів було 26 жінок-кандидаток. Проте жодна не пройшла до числа обраних депутатів. Усі 30 виборних місць здобули кандидати-чоловіки. Ще 15 представників призначив емір.

Основним повноваженням Меджліс аш-Шура насамперед є схвалення законів, державного бюджету, також він створює нагляд за роботою міністрів. Водночас, рада не могла контролювати діяльність поліції, збройних сил, економічну й інвестиційну політику держави. Рішення консультативної ради приймаються двома третинами голосів, а потім їх мав ратифікувати емір.

Вибори до Меджлісу аш-Шури стали можливими після прийняття нової конституції Катару у 2003 році. Попри це, вибори неодноразово відкладалися з різних причин. Також варто відзначити, що й перші вибори в Катарі вважаються суперечливими, оскільки в них змогла взяти участь лише менша частина населення, оскільки право голосу мають тільки ті особи, чії родини проживали на території сучасної держави до 1930 року. Таких людей в Катарі не більше 15 %, інші — є трудовими мігрантами і приїхали до Катару не так давно.

**Економічна політика Катару.** Пріоритетом економічного розвитку Катару в останні роки є забезпечення диверсифікації економіки, яка покликана зменшити залежності від нафтопродуктів та збільшення приватного сектору. У роки пандемії ВВП став повільніше зростати, зокрема лише на 1,9 %, тоді як упродовж 2014–2020 роках приріст був у межах 2,3 %.

Позитивні результати в економіці стали спостерігатися, коли економіки Катару була відкрита для міжнародної торгів-

лі, а іноземні інвестиції зайшли в країну. Високих економічних результатів було досягнуто, коли створили інфраструктури для проведення Чемпіонату світу з футболу у 2022 р.

Усі ці позитивні зміни стали частиною реалізації соціально-економічної стратегії розвитку Катару, що свого час було презентована у документі «Національне бачення Катару до 2030 року». Подальша реалізації цієї програми має продемонструвати нові успіхи економічного і соціального розвитку в країні, а отже, забезпечувати високий рівень життя населення Катару, який вже сьогодні є найвищим у світі.

### 8.3.3. Катар і зовнішній світ

З 2017 року Катар перебував у так званій регіональній кризі через те, що низка арабських країн, а саме Саудівська Аравія, ОАЕ, Бахрейн і Єгипет звинуватили Катар у підтримці ісламістів і надмірному зближенні з Іраном. 5 січня 2021 року відбувся 41-й саміт Ради співпраці арабських держав Перської затоки, на якому країни-учасники співпраці підписали угоду про припинення дипломатичної кризи щодо Катару. Нині ситуація стабілізувалася і між країнами поновилася звична співпраця. Країни РСАДПЗ відкрили наземні кордони та повітряний простір з Катаром.

Сьогодні Катар починає посідати вагоме місце у питанні налагодження диверсифікації енергоресурсів для європейських країн, які активно почали вибудовувати свою енергетичну незалежність від Росії на тлі російсько-української війни. Так, у березні 2022 року Німеччина та Катар вже погодили довгострокове партнерство у галузі енергетики.

**Українсько-катарські відносини.** Між Україною та Катаром було встановлено дипломатичні відносини 13 квітня 1993 р. У листопаді 2012 відкрили Посольство України в Державі Катар, а у вересні 2013 р. Посольство Держави Катар — в Україні. На сьогодні між країнами договірно-правова база налічує

31 двосторонній документ. Активно розвивається політичний діалог на рівні глав держав, урядів, МЗС обох країн, ведеться продуктивний Міжпарламентський діалог. Звичайно, велика увага приділяється торговельно-економічним зв'язкам між країнами. Товарообіг між Україною та Катаром у 2020 році зріс на 69,2 %.

Також важливим напрямом українсько-катарської співпраці стали культурно-гуманітарні контакти. Українські творчі колективи та спортивні команди неодноразово відвідували Катар, беручи участь у міжнародних культурних та спортивних подіях, які проходили на території Катару.

З початком повномасштабного вторгнення Росії в Україну, Катар засудив агресію РФ і всіляко підтримує Україну. Вже в березні 2022 р. Міністр закордонних справ України Дмитро Кулеба та глава МЗС Катару Мохаммед Аль-Тані обговорили шляхи припинення агресії Росії проти України та активізацію гуманітарної допомоги українцям.

Детальніше читайте на офіційному сайті МЗС України:

<https://qatar.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo>

## 8.4. Бахрейн

### 8.4.1. Загальні відомості

**Офіційна назва** — Королівство Бахрейн.

Цікавим є походження назви країни. Саме слово «бахрейн» є вирваним із контексту і перекладається як «двох морів». А вже повна назва «мамлякату-ль-бахрейн» означає «королівство двох морів». Давні шумери вірили, що Бахрейн — це райський острів, на який могли потрапити найрозумніші і найсміливіші люди та жити там щасливо і вічно.

**Столиця** — Манама (понад 158 тис. осіб на 2020).

**Населення:** 1,735 млн осіб (на лютий 2022).

**Державна мова** — арабська, використовується також фарсі та урду.

**Площа** — 765 км<sup>2</sup> (184-е місце у світі).

**Адміністративний поділ** — 4 мухафазі.

**Грошова одиниця** — динар (1000 філсам).

**Населення.** У Бахреїні 2/3 населення — корінні жителі. Країна є дуже молодою. Середній вік населення Бахреїну становить 32,1 роки. Також в Бахреїні високий рівень урбанізації — 88,8 %. Етнічний склад країни такий: бахреїнці — 46 %, азіати — 45,5 %, араби — 4,7 %, африканці — 1,6 %, європейці — 1 %, інші — 1,2 % населення.

**Релігія.** Основна частина жителів Бахреїну — мусульмани (70,3 %), 75 % з них шиїти і 25 % суніти (до них належать і члени правлячої родини). Є також християни (14,5 %), індуїсти (9,8 %), буддисти (2,5 %), іудеї (0,6 %), прихильники традиційних вірувань (менше 0,1 %). До жодної релігії не відносять себе 1,9 % бахреїнців, 0,2 % сповідують інші релігії.

**Історичний огляд.** У Бахреїні археологи виявили сліди перебування палеолітичної людини. У III тис. до н.е. там зафіксована розвинена цивілізація, для якої були характерні укріплені поселення. Стародавня держава, яка носила назву Дільмун, являла собою великий центр морської торгівлі, через який здійснювалися зв'язки шумерів та інших народів Двोरіччя з народами долини Інду. Письмові відомості про Бахреїн зустрічаються в ассірійських, перських, грецьких і римських джерелах. У IV ст. н.е. Бахреїн був завойований персами, в VII ст. — арабами, які панували аж до 1541 р., доки ця територія не була захоплена португальцями. У 1602 р. островом знову оволоділи перси. Вони були вигнані у 1783 р. Ахмадом ібн аль Халіфа, представником династії, яка править й досі. Англійці вперше висадилися на Бахреїні в 1820 р. і протягом усього XIX ст. робили спроби встановити там своє панування. З 1861 р. острова знаходилися під британським протекторатом. Повну незалежність Бахреїн отримав у 1971 р.



На початку 1980-х р. Іран відновив старі претензії на суверенітет над архіпелагом. У відповідь на іранські і іракські спроби встановити гегемонію в зоні Перської затоки Бахрейн разом з Саудівською Аравією, Оманом, Кувейтом, Об'єднаними Аравійськими Еміратами та Катаром утворили в 1981 р. Раду співпраці країн Перської затоки. Бахрейн має добросусідські відносини майже з усіма державами Аравійського півострова, крім Катару. Ці країни заявляють про свої права на о. Хавар, який розташований поблизу західного узбережжя Катару і переданий Бахрейну рішенням уряду Великобританії, коли обидві країни перебували під її протекторатом. У листопаді 1994 р. Катар в односторонньому порядку звернувся до Міжнародного суду, однак питання досі залишається невирішеним і є джерелом напруженості у відносинах між цими країнами.

Бахрейн підтримує присутність з 1949 збройних сил США в районі Перської затоки і створення Середньосхідного оперативного військово-морського об'єднання. 5-й Військово-морський флот США використовує Бахрейн як основну базу в зоні Перської затоки. Після вторгнення в Кувейт і його окупації іракською армією в серпні 1990 уряд Бахрейн у дозволив американським військово-повітряним силам базуватися на території своєї країни. Відповідно до договору між Бахрейном і США про співпрацю в області оборони проводяться спільні військові навчання, передбачені поставки американських озброєнь в разі різкого загострення політичної обстановки в регіоні.

#### 8.4.2. Внутрішньополітичний розвиток Бахрейн

Бахрейн — конституційна монархія. На чолі держави стоїть король (до 2002 р. — емір). З 1783 р. при владі в Бахреїні перебуває династія аль Халіфа. Нинішній король Хамад бен Іса аль Халіфа вступив на престол у 1999 р. після смерті свого батька еміра Іси бен Сальмана аль Халіфа, який правив краї-

ною з 1961 р. Уряд очолює прем'єр-міністр. Кабінет складається з 23 міністрів. Згідно з конституцією Бахрейну прем'єр-міністр призначається безпосередньо королем і його призначення не потребує схвалення Палати депутатів. З моменту здобуття незалежності країни в Бахреїні був тільки один прем'єр-міністр — Халіфа ібн Салман Аль Халіфа, дядько правлячого короля Хамада ібн Іси Аль Халіфи. З 19 січня 1970 р. до 16 серпня 1971 р. його посада мала назву «Голова Державної ради».

У 1973 р. прийняли першу конституцію Бахрейну, яка запровадила в країні законодавчий орган — однопалатний парламент (Національні збори). Проте через два роки емір розпустив парламент і став керувати країною, спираючись лише на уряд, який отримав законодавчі та виконавчі функції влади. Уряд, як правило, складається з близьких родичів еміра. У грудні 1992 р. була заснована консультативна рада у складі 30 членів, а в 1996 р. рада була розширена до 40 осіб. Таким чином, Парламент став двопалатним. Нижня палата — Палата депутатів обирається на всенародному голосуванні, верхня — Консультативна рада (Меджліс аш-Шура) призначається королем. В обох палатах засідає по 40 осіб. 14 лютого 2002 р. була прийнята нині чинна конституція. Політичні партії заборонені, але політичні товариства були легалізовані в липні 2005 р. Нелегально діють Народний фронт Бахрейну, який виступає проти іноземного панування, за політичні свободи і демократію в країні, а також Фронт національного визволення Бахрейну, що складається в основному з комуністів.

**Основи економіки.** З давніх часів Бахрейн відомий як центр торгівлі, суднобудування і видобутку перлин. Сьогодні завдяки налагодженій системі комунікацій і транспортного сполучення багато транснаціональних компаній обрали Бахрейн своєю резиденцією. Серйозною економічною проблемою країни є виснаження родовищ нафти, водних ресурсів і високе безробіття (15 %). На сьогодні важливі заходи вживаються для того, щоб зробити з Бахрейну комерційний центр, і в цьому провідну

роль відіграє географічне положення островів. У 1986 р. було завершено будівництво комплексу мостів і гребель, що пов'язують Бахрейн з Саудівською Аравією, тому тепер Бахрейн став центром відпочинку для саудівців.

ВВП (ПКС) Бахрейн у 2017 р. оцінюється в 66,370 млрд. дол. США, або 29 146 тис. дол. на душу населення. Спостерігається щорічне зростання на рівні 4,5 % (2014). У структурі ВВП велика частка сфери послуг (67 %), промисловості — 32 %, сільського господарства — 14 % (2014). Трудові ресурси (разом з іноземними робітниками) налічують 666 тис. осіб. Офіційне безробіття на рівні 4,1 % (2014). Близько 79 % працюючих осіб зосереджені в промисловості, торгівлі і сфері послуг, 20 % — в сфері управління і 1 % — у сільському господарстві. У Бахреїні немає населення, що живе за межею бідності.

Крім нафти, Бахрейн має величезні запаси природного газу, що використовується як сировина для нафтохімічної промисловості та виробництва бутану і пропану. Газ також служить паливом для алюмінієвого комбінату, де переробляють австралійську сировину (глинозем) і випускають до 450 тис. т алюмінію на рік. Бахрейн — найбільший виробник алюмінію на Середньому Сході.

Після 1975 р. Бахрейн перетворився в міжнародний банківський центр і до 1998 р. налічувалося 80 філій іноземних банків, які здійснювали фінансові операції в районі Перської затоки. Доходи від цих операцій дають країні близько 20 % ВВП. Велике значення має іноземний туризм. У населення Бахрейн високий рівень життя, навіть незважаючи на значну різницю між різними соціальними верствами. Житло і транспорт субсидуються державою.

Лише 4 % території Бахрейн придатне для сільського господарства. В оазисах вирощують фінікову пальму, цитрусові, виноград, персик, папайю, волоський горіх, фісташки, овочі, зернові (пшеницю, кукурудзу, ячмінь). Розводять овець, кіз, корів, ослів. Велика частина зі споживаних продуктів харчування ви-

робляється в Бахреїні. Виробництво фініків становить 35 кг. на одного жителя. Рибальство приносить 11 кг. на одного жителя. Самозабезпечення продуктами рослинництва не більше 20 %, молочними продуктами — близько 50 %. Ведеться видобуток перлів, вилов риби і креветок.

Довжина автомобільних доріг складає 3851 км, з них 3121 км мають тверде покриття. Острів Бахрейн з'єднаний з островами Мухаррак і Умм-Наасан дамбами, якими прокладені автомобільні дороги. У 1986 р. автомагістраль зв'язала Бахрейн з Саудівською Аравією. У Бахреїні функціонують чотири аеропорти. Міжнародний аеропорт розташований на о. Мухаррак. Функціонують три основних морських порти: Сальман (найсучасніший), Манама і Сітра. Торговий флот складається з 8 великовантажних суден (водотоннажністю понад 1000 брутто-реєстрових тонн кожне) загальною водотоннажністю 228,3 тис. брутто-реєстрових тонн. Прокладено трубопроводи завдовжки біля 100 км для транспортування сирої нафти (55 км), нафтопродуктів (15 км) і природного газу (30 км).

У 2011 р. Бахрейн переживав економічний спад в результаті внутрішніх заворушень. Репутація Бахреїну як фінансового центру в Перській затоці була зіпсована, зараз країна ризикує втратити фінансові установи в інших регіональних центрах, таких як Дубай або Доху. Економічна політика спрямована на відновлення довіри до економіки Бахреїну, боротьбу з безробіттям серед молоді і зростання державного боргу.

#### **8.4.3. Бахрейн і зовнішній світ**

У 1971 р. Бахрейн став незалежною державою і встановив дружні стосунки з більшістю сусідів. Головним торгово-економічним партнером Бахреїну є Саудівська Аравія. Бахрейн підтримує цю країну в її протистоянні з Іраном. Так, у січні 2016 р. бахреїнська влада дала іранським дипломатам 48 годин на те, щоб покинути країну. Бахрейн підтримує друж-

ні відносини з Кувейтом, а також встановив теплі відносини з Об'єднаними Аравійськими Еміратами. У Бахреїні розташовується П'ятий флот ВМС США, також ця країна брала участь в Афганській війні на боці Міжнародних сил сприяння безпеці в Афганістані, забезпечували безпеку периметра на військовій базі. У 2002 р. Бахрейн став одним з основних союзників США поза НАТО. У Бахрейна досить напружені відносини з сусіднім Катаром, причиною є давня територіальна суперечка. З Іраном теж відносини натягнуті, але тут відіграє свою роль релігійний фактор: правляча верхівка Бахрейну належить до сунітів, а більшість населення країни є шиїтами. З цієї причини, Бахрейн обрав своїм близьким союзником саме Саудівську Аравію, а не Іран. Як і більшість арабських країн, Бахрейн не визнає існування держави Ізраїль і підтримує створення незалежної палестинської держави.

**Зовнішньоекономічні зв'язки.** Бахрейн — активний учасник міжнародної торгівлі, є однією з найбільш диверсифікованих економік в Перській затоці. Високорозвинені комунікації і транспорт Бахрейну зробив його надзвичайно привабливим для низки міжнародних компаній, які мають бізнес в Перській затоці. Зокрема, Бахрейн уклав угоду про вільну торгівлю з США в серпні 2006. Бахрейн конкурує з Малайзією як світовою банківською системою ісламського світу. Основні статті експорту — нафта, нафтопродукти і алюміній. Головні партнери з експорту — Індія, Японія, Саудівська Аравія, ОАЕ. Возять в країну продовольство, споживчі товари та сиру нафту для її подальшої переробки. Основні партнери з імпорту — Саудівська Аравія, США, Великобританія, Японія, Німеччина. Бахрейн активно займається реекспортом американських і європейських товарів до країн Азії. Обсяг експорту — близько 20,75 млрд дол. США. (2014 року). Основні продукти експорту: нафта і нафтопродукти, алюміній, текстиль. Основні партнери: Саудівська Аравія — 3 %, США — 2 %, ОАЕ — 2 % (2014 року) Обсяг імпорту — 13,32 млрд. дол. США (2014 року). Основні

продукти: сира нафта, техніка і обладнання, хімікати. Основні партнери: Саудівська Аравія — 24 %, Алжир — 12 %, Китай — 8 %, США — 7 %, Японія — 6 %, Австралія — 4 % (2014 року).

**Співпраця Бахрейну з Україною.** Контакти між країнами базуються на низці угод та домовленостей, які підписані між Україною та Бахрейном. 20 липня 1992 року було підписано та набуло чинності спільне комюніке про встановлення дипломатичних відносин між Україною та Бахрейном, але десять років ніяких контактів між нашими країнами не відбувалося.

Перші практичні кроки із започаткування політичного діалогу розпочалися з листування, коли Президент України Леонід Кучма 1 березня 2002 року привітав Короля Бахрейну Шейха Хамада бін Ісу Аль Халіфу з нагоди визначної історичної події у житті Бахрейну — проголошення держави Королівством та її трансформації у конституційну монархію. Аналогічне вітання було надіслано керівництву Бахрейна від Голови Верховної Ради України.

Вагоміше значення у налагодженні українсько-бахреїнських відносин відіграв перший офіційний візит Президента України Леоніда Кучми до Бахрейну, який відбувся 21 січня 2003 року. Під час візиту Президент України мав зустріч з Королем Бахрейну Шейхом Хамадом бін Ісою Аль Халіфою та іншими важливими політиками країни. Результатами візиту стали домовленості про подальший політичний діалог і співпрацю у різних сферах економіки. Проте останні результати свідчали про наявність торгівельно-економічних відносин, які розвивалися до 2020 року включно. Так, загальний обсяг торгівлі товарами України з Бахрейном за 12 місяців 2020 року склав 8,6 млн. дол. США. Нині контакти України з Бахрейном через російську агресію майже відсутні.

**Детальніше читайте на офіційному сайті МЗС України:**  
<https://uae.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/korolivstvo-bahrejn>

### ***Питання для самоконтролю***

1. Соціально-економічні перетворення в ОАЕ після Арабської весни.
2. Особливості політичної системи Катару.
3. Політична система Оману.
4. Основні досягнення в економіці Бахрейну у ХХІ ст.
5. Риси економічного розвитку сучасного Катару.

### ***Завдання і вправи до самостійної роботи***

1. Проаналізуйте діяльність емірів ОАЕ, спрямовану на розвиток країни.
2. Спрогнозуйте політичний розвиток Катару найближчим часом.
3. Визначте роль політичних лідерів Оману в нинішніх суспільно-політичних процесах країни.
4. Як Ви оцінюєте економічні перспективи ОАЕ у ближньому майбутньому?

### ***Теми рефератів і презентацій***

1. Державний устрій ОАЕ.
2. Політичний портрет еміра Халіфа ібн Зайд Аль Нахайяна.
3. Особливості політичної системи в Катарі.
4. Особливості зовнішньої політики Оману.
5. Проблеми і перспективи трудових емігрантів в Катарі.

# ТЕСТИ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

## Тест № 1

1. Поняття Арабський світ як політична категорія — це:
  - А) країни, у яких арабська мова є офіційною мовою, а іслам державною релігією;
  - Б) узагальнено називають арабські країни Близького Сходу, Північної й Східної Африки, що входять до складу Ліги арабських держав (ЛАД) і в яких побутує арабська мова;
  - В) країни, у яких усі громадяни є арабами і вони сповідують іслам.
2. Арабський світ складається з:
  - А) 23 країн;
  - Б) 25 країн;
  - В) 21 країни.
3. Чи правильне твердження? НІ  
Арабський світ складається з Магрибу (арабський Захід — Північна Африка до Єгипту) та Машрику (арабський Схід — Єгипет, Левант, Аравійський півострів і Дворіччя), а також арабо-африканський Судан.
4. В країнах арабського світу проживає:
  - А) 1 млн осіб;
  - Б) 2 млн осіб;
  - В) 0,5 млн осіб.



5. Розшифруйте абревіатуру РСАДПЗ:
  - А) Разом співтовариство арабських держав Перської затоки.
  - Б) Рада співробітництва арабських держав Перської затоки.
  - В) Рада союзу арабських держав перспективного законодавства.
6. Виберіть правильні твердження:
  - А) Арабомовні народи;
  - Б) Арабська умма;
  - В) Арабська нація.
7. Чи привільне твердження: Араби — це певна спільнота азійських за походженням народів, що мають спільну літературну мову, засновану на Корані, приблизно однакову історичну долю.
8. Які проекти були реалізовані в рамках глобалізаційних процесів в арабському світі:
  - А) Кожна країна реалізує цей принцип на свій розсуд;
  - Б) Створення організації Стамбульська ініціатива співпраці;
  - В) Партнерство ради прогресу і спільного майбутнього.
9. Чи правильне твердження: В арабських країнах для поняття «глобалізація» існує власний термін «аул яма», від арабського слова «алям» — світ. (Так)
10. Чи правильне твердження: серед арабських країн, найбільш глобалізованими є ОАЕ, Йорданія, Кувейт і Бахрейн, а найменш — Сирія, Алжир і Туніс. (Так).
11. Написати есе на тему: «Країни арабського світу: спільне і різне їхнього розвитку».

## Тест № 2

1. Етнічний склад Єгипту.
  - А) 98 % араби, а також нубійці, беджа, бербери;
  - Б) 98 % єгиптяни, а також нубійці, беджа, бербери;
  - В) 98 % бербери, а також нубійці, беджа, араби.
2. Домінуючі релігії в Єгипті:
  - А) мусульмани (в основному шиїти) 90 %, християни 9 %, інші;
  - Б) мусульмани (в основному суніти) 90 %, християни-копти 9 %, інші;
  - В) християни-копти 90 %, мусульмани (в основному суніти) 9 %, інші.
3. Чи правильне твердження: (так)  
З 1923 року Єгипет розвивався як конституційна монархія при напівколоніальній залежності від Великобританії.
4. Чи правильне твердження: (Так)  
Президент Єгипту Гамаль Абдель Насир 14 листопада 1954 — 28 вересня 1970 р. 13 травня 1964 р. Насер був визнаний гідним звання Героя Радянського Союзу із врученням ордена Леніна й медалі «Золота Зірка» № 11224.
5. На світогляд Анвар Садата найбільше вплинули чотири людини:
  - А) Гамаль Абдель Насир, Кемаль Ататюрк, Махатма Ганді, Адольф Гітлер.
  - Б) Гамаль Абдель Насир, Кемаль Ататюрк, Махатма Ганді, Франклін Рузвельт.
  - В) Захран, Кемаль Ататюрк, Махатма Ганді, Адольф Гітлер.
6. Як ви розумієте термін «панарабізм»
  - А) рух за створення федерації з країн арабської світу.
  - Б) рух за об'єднання народів і країн арабської світу, від Атлантичного океану до Аравійського моря.

- В) філософія вирішення конфліктних ситуацій в країнах арабського світу.
7. Яку премію у 1978 року отримали Анвар Садат і Менахем Бегін
- А) Премію миру;
  - Б) Нобелівську премію миру;
  - В) Пульцерівську.
8. Перші кроки президента Омара ель-Башира (виберіть правильне):
- А) скасував конституцію,
  - Б) встановив норми шаріату,
  - В) проголосив Судан ісламською державою,
  - Г) вислав із країни всіх іноземних представників гуманітарних місій,
  - Д) призначив головного імама країни.
9. Чи правильне твердження: Дарфурський конфлікт розпочався у лютому 2003 р. — збройне протистояння між центральним урядом, неформальними проурядовими арабськими озброєними загонами «Джанджавід» і повстанськими угрупованнями місцевого негроїдного населення. (Так).
10. Чи правильне твердження: Всього за час конфлікту в Дарфурі загинуло 4 тисяч людей, 2,7 мільйона стали біженцями. (Ні).
11. Написати есе на тему: «Як я бачу майбутнє двох частин Судану».

## Тест № 3

1. Які країни входять до країн Східного Середземномор'я. Виберіть правильні.
  - А) Сирія,
  - Б) Ліван,
  - В) Йорданія,
  - Б) Ірак,
  - Г) Іран.
2. Чи правильне твердження? Башар аль-Асад у 2000 року став главою держави (Сирійська Арабська Республіка), який успадкував цю посаду від свого батька Хафеза аль-Асада. (Так).
3. Чи правильне твердження? Сирійський парламент змінив конституцію, знизивши мінімальний вік кандидата в президенти з 40 до 30 років, спеціально для обрання на цю посаду Башара Асада. (Ні)
4. Осінь 2000 р. отримав назву:
  - А) «Дамаська весна»,
  - Б) «Арабська весна»,
  - В) «Сирійська весна».
5. Терористичні та воєнізовані організації в арабських країнах (виберіть правильні відповіді):
  - А) Хізбалла,
  - Б) Хамас,
  - В) Джихад.
  - Г) Джамахирія.
6. Етнічний склад Іраку.
  - А) в Ірані домінують іракці,
  - Б) араби,
  - В) 50/50 курди і араби,
  - Г) 50/50 іракці і араби.

7. Як розшифровується назва партії БААС:  
А) Боротьба арабської асамблеї за соціалізм,  
Б) Безсмертна арабська армія соціалістів,  
В) Партія арабського соціалістичного відродження.
8. Саддам Хусейн був президентом Іраку:  
А) 1979–2003,  
Б) 1963–2010,  
В) 1970–2017.
9. Цілі вторгнення Іраку до Ірану 1980 р.:  
А) Контроль над водним шляхом Шатт аль-Араб.  
Б) Придбання трьох островів Абу-Муса і Великий і Малий Томб, від імені ОАЕ.  
В) Скинути владу сунітів.
10. Чи правильне твердження? Правляча королівська сім'я Йорданії відноситься до династії хашимітів — представників одного з основних мекканських кланів, ведуть свій родовід від Хашима — прадіда пророка Мухаммеда; Абдалла II називався нащадком пророка. (Так).

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Ба Алаві М. М. Після Єменської революції: поділ країни або федеративна держава / Ба Алаві М. М. // Вісник Дніпропетровського університету. Серія : Філософія. Соціологія. Політологія. — 2014. — Т. 22, вип. 24(2). — 252 с.
2. Бірюков О. С. Взаємовідносини Саудівської Аравії і Ірану в сфері безпеки / О.С. Бірюков // Проблеми національної стратегії. Міжнародна політика. — 2017. — № 2 (41). — 130 с.
3. Будагьянц М. Виклики «Арабської весни»: соціально-психологічні та соціально-політичний аналіз / М. Будагьянц, Л. Осьодло // Наук. вісн. Львів. держ. у-ту внутр. справ. 2014. — № 1. — С. 48–57.
4. Вашингтон погрожує Ірану рішучою реакцією [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.alriyadh.com/1793393> (дата звернення: 12.05.2022). — Назва з екрана.
5. Веселовський А. Об'єкт суперництва — водні ресурси. Екологічні проблеми Східного Середземномор'я / А. Веселовський // Політика і час. 2001. — № 8. — С. 24–32.
6. Війна з Єменом марна, а діалог є рішенням ситуації [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.aldiplomasy.com/?p=87770> (дата звернення: 20.05.2022). — Назва з екрана.
7. Габор А. У чому причина протистояння Ірану та Саудівської Аравії / А. Габор [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.makorrishon.co.il/nrg/online/1/ART2/746/245.html?hp=1&cat=479> (дата звернення: 10.05.2022). — Назва з екрана.
8. Гура В. Арабський світ: політичний іслам і суспільство / В. Гура // Нова політика. — 2001. — № 1. — С.42–50.
9. Давлетов О., Аяяд Ясер Мохаммад. Зовнішня політика королівства Йорданії (1990 — початок 2000-х рр.): Йордансько-американський вектор [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.24.09.2021.78> (дата звернення: 20.05.2022). — Назва з екрана.

10. Державне право зарубіжних країн (у схемах): Навч. посіб / Б. В. Калиновський, О. Я. Лапка, Н. Я. Лапка, Т. О. Пікуля, Л. А. Івершенко, Л. М. Козодой, К. В. Тарасенко; За заг. ред. О. Я. Лапки. К. : КНТ. — 2012. — 148 с.
11. Ємен — війна Саудівської Аравії проти Ірану East [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://geo-politica.info/shans-dlya-yemena.html> (дата звернення: 22.05.2022). — Назва з екрана.
12. Замаровський Войтех. Спочатку був Шумер / Войтех Замаровський // К.: Веселка, 1983. — 207 с.
13. Захарченко А.М. Політика США, ЄС і Росії в контексті основних проблем безпеки Близького Сходу та її врахування у політиці України / А.М. Захарченко // Аналітична доповідь. Одеса.: Фенікс, 2011. — 56 с.
14. Захарченко А.М. «Арабська весна» у дзеркалі Європейських ініціатив / А.М. Захарченко // Зовнішні справи. — 2011. — № 10. — С. 26–29.
15. Зінько С. Іслам у світових геополітичних і гео економічних процесах / С. Зінько // Людина і політика. — 2004. — № 1. — С. 26–32.
16. Ініціатива країн Перської затоки щодо вирішення єменської кризи [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [http://aaa.sa/index.php?view=article&id=455:2014-06-18-21-38-25&Itemid=310&option=com\\_content](http://aaa.sa/index.php?view=article&id=455:2014-06-18-21-38-25&Itemid=310&option=com_content) (дата звернення: 20.05.2022). — Назва з екрана.
17. Кіссінджер Генрі. Світовий порядок. Роздуми про характери націй в історичному контексті / Генрі Кіссінджер. — К.: Наш Формат, 2017. — 320 с.
18. Козловський В. США: 40 років з початку нафтового ембарго [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [https://www.bbc.com/russian/international/2013/10/131016\\_us\\_oil\\_embargo\\_anno](https://www.bbc.com/russian/international/2013/10/131016_us_oil_embargo_anno) (дата звернення: 25.05.2022). — Назва з екрана.
19. Коппель О. А. Перська затока: проблеми безпеки (80–90-ті роки) / О.А. Коппель. — К., 1998. — 56 с.
20. Королівство з великою стурбованістю спостерігає за розвитком подій, які відбуваються в Адені [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.mofa.gov.sa/ServicesAndInformation/news/MinistryNews/Pages/ArticleID201981210308251.aspx> (дата звернення: 16.06.2022). — Назва з екрана.
21. Кушніренко В. Шаріатська концепція реформування державної системи в ісламських країнах / В. Кушніренко // Людина і політика. — 2003. — № 2. — С. 37–47.

22. Лісі Р. Королівство зсередини. Сучасна історія Саудівської Аравії / Аль-Мамляка мін ад-дахіль Лісі Р. Дубай. — 2011. — С. 80–81.
23. Лісовський П. М. Міжнародні відносини: ментальність, геополітика, глобалізація: Навч. посіб. Київ : КондорВидавництво, — 2017. — 172 с.
24. Магеррамова Ю. Вплив релігійного чинника на формування зовнішньої політики Саудівської Аравії / Ю. Магеррамова // Віче. — 2011. — № 10. — С. 15–16.
25. Магеррамова Ю. Концептуальні засади зовнішньої політики Королівства Саудівської Аравії / Ю. Магеррамова // Міжнародні відносини. Серія «Політичні науки». 2017. № 16. [Електронний ресурс] — Режим доступу: [http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol\\_n/article/view/3182/2857](http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/3182/2857) (дата звернення: 27.05.2022). — Назва з екрана.
26. Майдан І.Г. Інститути державної влади в Ісламській Республіці Іран (ІРІ) / І.Г. Майдан // Науковий вісник Дипломатичної академії України. — К. — 2001. — Вип. 5. — С. 334–343.
27. Мегеррамова Ю.А. Засоби досягнення КСА та ІРІ регіонального лідерства / Ю.А. Магеррамова // Міжнародні відносини. Серія «Політичні науки». Електронне видання ІМВ Київського національного університету імені Тараса Шевченка. — 2015. — № 7. — С. 71–89.
28. Мирський Георгій. «Арабська весна» — туман і тривога [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [http://www.nbuv.gov.ua/old\\_jrn/soc\\_gum/zovsp/2013\\_5/5\\_12-17.pdf](http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/soc_gum/zovsp/2013_5/5_12-17.pdf) (дата звернення: 25.05.2022). — Назва з екрана.
29. Міністерство Саудівської Аравії підтверджує здатність Королівства захищати можливості країни і вказує на роль Ірану в нападінні на «Арамко» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.aldiplomasy.com/?p=83647> (дата звернення: 16.05.2022). — Назва з екрана.
30. Московець В.Є. Курдське питання в Американсько-турецьких відносинах / В.Є. Московець // «Історія» Наукові праці. — 2011. — Т. 137. — Вип.134. — С. 137–140.
31. Мощенко О.М. Пріоритетні напрямки зовнішньої політики Туреччини у Близькосхідному регіоні / О.М. Мощенко // Стратегічні пріоритети. — 2013. — № 4 (29). — С. 183–191.
32. Настільний принц приймає двох членів американського сенату [[Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.uqn.gov.sa/articles/1568022778076767700/> (дата звернення: 12.05.2022). — Назва з екрана.



33. Нова історія Азії та Африки: Колоніальний Схід (кінець XIX — друга третина XX ст.): Навч. Посіб / В. І. Головченко, В. А. Рубель; За заг. ред. В. А. Рубель. Київ: Либідь, 2010. — 520 с.
34. Парахонський Б. О., Яворська Г. М. Зовнішня політика України в умовах кризи міжнародного безпекового середовища / Б.О. Парахонський, Г. М. Яворська. — К. : НІСД, — 2015. — 100 с.
35. Парахонський Б. У ситуації «вакууму безпеки» / Б. Парахонський // Політика і час. — 2004. — № 9. — С. 12–24.
36. Плоди Арабської весни.) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://tyzhden.ua/World/182900> (дата звернення: 20.06.2022). — Назва з екрана.
37. Погорська І. І. «Арабський вектор» сучасної зовнішньої політики США: глобальні підвалини і регіональні особливості / І.І. Погорська // Проблеми міжнародних відносин. — 2014. — Вип. 8. — С. 177–195.
38. Позиція країн Близького Сходу щодо агресії Росії проти України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://ivinas.gov.ua/viina-rf-protu-ukrainy/pozytsiia-krain-blyzkoho-skhodu-shchodo-ahresii-rosii-protu-ukrainy.html> (дата звернення: 22.06.2022). — Назва з екрана.
39. Поручник А.М. Національний інтерес України: економічна самодостатність у глобальному вимірі: монографія / А.М. Поручник. К.: КНЕУю — 2008. — 352 с.
40. Пророченко Н. Сила ісламських традицій. Політичні традиції й демократизація у державах Аравійського півострова / Н. Пророченко // Політика і час. — 2003. — № 8. — С. 62–67.
41. Рубель В. А. Історія середньовічного Сходу: Підручник / В. А. Рубель. — Київ: Либідь, 2002. — 736 с.
42. Рубель В. А. Історія Середньовічного Сходу: Тематична хрестоматія: Навч. посіб. Вид. 3-тє, доп. і перероб. / В. А. Рубель. — Київ: Либідь, 2011. — 792 с.
43. Рубель В. А. Нова історія Азії та Африки: Постсередньовічний Схід (XVIII — друга половина XIX ст.): Навч. посіб. / В. А. Рубель. — Київ: Либідь, 2007. — 560 с.
44. Рубель В. А. Транскрибування японських слів засобами української мови: проблеми і пропозиції / В. А. Рубель // Східний світ. 2009. — № 4. — С. 151–156.
45. Рубель В. А. Історія середньовічного Сходу / В. А. Рубель. — К.: Либідь, 2002. — 736 с.
46. Саудівська Аравія: Королівство, Емірати, Великобританія і Америка звинувачують Іран в ескалації напруги в регіоні [Електронний

- ресурс]. — Режим доступу: <https://www.aldiplomasy.com/?p=79201> (дата звернення: 10.05.2022). — Назва з екрана.
47. Саудівська Аравія надає величезне значення просуванню і дотриманню міжнародного гуманітарного права [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.aldiplomasy.com/?p=87934> (дата звернення: 10.05.2022). — Назва з екрана.
48. Саудівська Аравія вимагає негайно припинити російські військові операції в Сирії [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.alhayat.com/Articles/11427277> (дата звернення: 10.10.2022). — Назва з екрана.
49. Саудівська газета: нові подробиці щодо справи про вбивство Хашоггі // Турк Прес. 03.10.2019 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.turkpress.co/node/65134> (дата звернення: 10.06.2022). — Назва з екрана.
50. Сойше К. Питання в зв'язку з розривом дипломатичних відносин між Саудівською Аравією та Іраном [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [https://polpred.com/?ns=1&ns\\_id=1605030&searchtext=%F1%E9%E9%F8%E5](https://polpred.com/?ns=1&ns_id=1605030&searchtext=%F1%E9%E9%F8%E5) (дата звернення: 25.06.2022). — Назва з екрана.
51. Українські вчені обговорили феномен «Арабської весни» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [http://islam.in.ua/3/ukr/full\\_news/10308/visibletype/1/index.html](http://islam.in.ua/3/ukr/full_news/10308/visibletype/1/index.html) (дата звернення: 02.06.2022). — Назва з екрана.
52. Халід бен салман обговорює з міністром оборони США виклики, загрози та загальні питання безпеки [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.alriyadh.com/1783488> (дата звернення: 05.06.2022). — Назва з екрана.
53. Хто на Близькому Сході підтримує нашу країну у російсько-українській війні. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zn.ua/ukr/international/chomu-vtorhnennja-rosiji-v-ukrajinu-viklikaje-zanepokojejjnja-v-arabskikh-krajinakh.html> (дата звернення: 07.06.2022). — Назва з екрана.
54. Шість угод увінчали візит заступника спадкоємця саудівського престолу в Росію [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://aawsat.com/home/article/387151/6> (дата звернення: 14.06.2022). — Назва з екрана.
55. «Islamic world leaders seek to bridge differences». [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://mwcnews.com/news/middle-east/58335-islamic-world-leaders.html> (дата звернення: 08.06.2022). — Назва з екрана.

56. Aron R. What is a Theory of International Relations?/ R. Aron. — London: Routledge. — 2003. — 846 p.
57. Bachrach P. Two Faces of Power / P. Bachrach, M. Baratz // The American Political Science Review. — 1962. — Vol. 56 (4). — P. 947–952.
58. Ballistic missile intercepted near Riyadh airport. Financial Times. 2017. 4 November. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.ft.com/content/8dbfc46c-c1a4-11e7-a1d2-6786f39ef675> (дата звернення: 12.06.2022). — Назва з екрана.
59. Berg W. van den. Saudi Arabia's Strategic Stale mate — What Next? / CRU Policy Brief. — 2017. — November. — 7 p.
60. Blanchard, C. M. Saudi Arabia: Background and US. Relations / C. M. Blanchard // Congressional Research Service: 20 Sept; — 2016. — P. 1–34.
61. Brooks S.G. Duelling Realisms (Realism in International Relations) / S.G. Brooks // International Organisation. — 1997. — Vol. 51, No. 3. — P. 445–477.
62. Buchen S. Saudi Arabia's Foreign Policy: Catalogue of Political Failures // Qantara. [Електронний ресурс] — Режим доступу : <https://en.qantara.de/content/saudi-arabias-foreign-policy-catalogue-of-politicalfailures?nopaging=1> (дата звернення: 11.06.2022). — Назва з екрана.
63. Cheterian V. ISIS and the killing fields of the Middle East / V.Cheterian // Survival: Global Politics and Strategy. — 2015. — № 57(2). — P. 105–118.
64. Crabb C.V.Jr. Hans J. Morgenthau's version of realpolitik / Cecil V. Jr. Crabb, J. Savoy// The political Science Reviewer. — 1975. — Vol. 5. — № 1. — P. 189–228.
65. Dahl, R.A. (1957), «The Concept of Power», available at: [Електронний ресурс] — Режим доступу: [https://welcometorel.files.wordpress.com/2008/08/conceptpower\\_r-dahl.pdf](https://welcometorel.files.wordpress.com/2008/08/conceptpower_r-dahl.pdf) (дата звернення: 10.06.2022). — Назва з екрана.
66. Gause III F. G. Saudi Arabia in the New Middle East / III F. G. Gause // Council on Foreign Relations Special Report. — 2011. — 64 p.
67. Guzansky Y. Saudi Foreign Policy: Change of Direction Required [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.inss.org.il/publication/saudi-foreignpolicy-change-direction-required/> (дата звернення: 02.07.2022). — Назва з екрана.
68. How the Yemen conflict risks new chaos in the Middle East [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [https://www.washingtonpost.com/world/middle\\_east/how-the-yemen-conflict-risks-new-chaos-in-the-middle-](https://www.washingtonpost.com/world/middle_east/how-the-yemen-conflict-risks-new-chaos-in-the-middle-)

- east/2015/03/27/1c4e7b5c-d417-11e4-8b1e-274d670aa9c9\_story.html (дата звернення: 06.06.2022). — Назва з екрана.
69. How Turkey stood by Qatar amid the Gulf crisis. Al Jazeera [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.aljazeera.com/news/2017/11/turkey-stood-qatar-gulf-crisis-171114135404142.html> (дата звернення: 05.07.2022). — Назва з екрана.
70. Human Development Report 2010. Statistical Annex. Table I. UNDP, N. Y., 2010. — 145 p.
71. I will return Saudi Arabia to moderate Islam, says crown prince [Електронний ресурс] — Режим доступу: <https://www.theguardian.com/world/2017/oct/24/i-will-return-saudi-arabia-moderate-islam-crown-prince> (дата звернення: 10.05.2022). — Назва з екрана.
72. Kamrava M. Mediation and Saudi Fore «Any change in Turkey's foreign policy?» / Kamrava // Orbis. — 2013. — No. 1 (57). — P. 1–19.
73. Kawasaki T. Postclassical realism and Japanese Security Policy / T. Kawasaki // The Pacific Review. — 2001. — Vol. 14. — № 2. — P. 221–240.
74. Khatib L. Qatar's foreign policy: the limits of pragmatism / L.Khatib // International Affairs. — 2013. — № 89(2). — P. 417–431.
75. Lebaron R. Gulf State divisions reemerge in reaction to Cairo crack-down. — [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.atlanticcouncil.org/blogs/egyptsource/gulf-state-divisions-reemerge-in-reaction-to-cairo-crackdown> (дата звернення: 10.05.2022). — Назва з екрана.
76. Lewis A. Federalism as Peace-Building: Searching for Solutions to the Conflict in Yemen [Електронний ресурс] — [Електронний ресурс] Режим доступу : <https://www.e-ir.info/2014/03/05/federalism-as-peace-building-searching-for-solutions-to-the-conflict-in-yemen/> (дата звернення: 12.07.2022). — Назва з екрана.
77. The Free Syrian Army: a decentralized insurgent brand. The Brookings Project on U.S. Relations with the Islamic World Analysis Paper. [Електронний ресурс] — Режим доступу: [https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/11/iwr\\_20161123\\_free\\_syrian\\_army1.pdf](https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/11/iwr_20161123_free_syrian_army1.pdf) (дата звернення: 10.07.2022). — Назва з екрана.
78. Lukes S. Power: A Radical View / S. Lukes // Houndsmills: Palgrave acmillan. — 2005. — 192 p.
79. Mearsheimer J. Structural Realism / J. Mearsheimer // International Relations Theories: Discipline and Diversity. — 2013. — P. 77–93.
80. Moore J. Turkey's Erdogan accuses EU of failing to honor pact on migrants [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.newsweek.com/>

- turkeys-erdogan-accuses-eu-failing-uphold-pact-migrants-483888 (дата звернення: 15.07.2022). — Назва з екрана.
81. Morgenthau H. *Truth and Power: Essays of a Decade, 1960–70* / H. Morgenthau. N. Y.: Praeger Publishers. — 1970. — 462 p.
  82. Morocco Regions Архівовано 19 липня 2017 у Wayback Machine. Statoids.
  83. Ozkan M., Korkut H. Turkish foreign policy toward the Arab revolutions / M. Ozkan, H. Korkut // *Epiphany*. — 2013. — № 6(1). — P. 162–181.
  84. Pham J. P. What is the National Interest? Hans Morgenthau's Realist Vision and American Foreign Policy/ J. P. Pham // *American Foreign Policy Interests*. — 2008. — № 30. — P. 256–265.
  85. President Obama talks to Thomas L.Friedman about Iraq, Putin and Israel / *The New York Times* [Електронний ресурс] — Режим доступу: <https://www.nytimes.com/2014/08/09/opinion/president-obama-thomas-l-friedman-iraq-and-world-affairs.html> (дата звернення: 16.06.2022). — Назва з екрана.
  86. Saudi Arabia launches Yemen air strikes as alliance builds against Houthi rebels [Електронний ресурс] — Режим доступу: <https://www.theguardian.com/world/2015/mar/26/saudi-arabia-begins-airstrikes-against-houthi-in-yemen> (дата звернення: 10.05.2022). — Назва з екрана.
  87. Saudi Arabia's Foreign Policy. Adress of the His Royal Highness Turki Al Faisal bin Abdul Aziz Al Saud to the 22nd annual Arab U. S. Policymakers Conference in Washington, D. C. [Електронний ресурс] — Режим доступу: <https://www.merc.org/saudi-arabias-foreign-policy> (дата звернення: 25.06.2022). — Назва з екрана.
  88. Saudi crown prince: Israelis have right to their own land [Електронний ресурс] — Режим доступу: <https://www.aljazeera.com/news/2018/04/saudi-crown-prince-israelis-land-180403051145026.html> (дата звернення: 10.05.2022). — Назва з екрана.
  89. Spykman N.J. *The Geography of Peace* / N.J. Spykman. N. Y.: Harcourt, Brace and Company. — 1944. — 66 p.
  90. Stergiou D. ISIS political economy: financing a terror state / D.Stergiou // *Journal of Money Laundering Control* — 2016. — № 19 (2). — P. 189–207.
  91. *The Military Balance 2018*. London : Routledge, 2018. — 520 p.
  92. The United States and Saudi Arabia; troubled times ahead? [Електронний ресурс] — Режим доступу: <https://www.aljazeera.com/indepth/opinion/united-states-saudi-arabia-troubled-times-190104092436711.html> (дата звернення: 10.07.2022). — Назва з екрана.

93. Ulrichsen K. C. Implications of the Qatar Crisis for regional security in the Gulf. AlSharq Forum Brief. 2017. June. [Електронний ресурс] — Режим доступу: <https://research.sharqforum.org/2017/06/29/implications-of-the-qatar-crisis-for-regional-security-in-the-gulf/> (дата звернення: 10.07.2022). — Назва з екрана.
94. Waltz K. Realist Thought and Neorealist Theory / K. Waltz // Journal of International Affairs. — 1990. — Vol. 44. — № 1. — P. 21–37.
95. Waltz K. The Origins of War in Neorealist Theory// K. Waltz // Journal of Interdisciplinary History. — 1988. — Vol. 18. — № 4. — P. 615–628.
96. Who is fighting whom in Syria. The New York Times. [Електронний ресурс] — Режим доступу: <https://www.nytimes.com/2015/10/01/world/middleeast/the-syria-conflicts-overlapping-agendas-and-competing-visions.html> (дата звернення: 16.06.2022). — Назва з екрана.
97. Why Saudi Crown Prince mentioned 1938 pact during meeting with French President [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://english.alarabiya.net/en/features/2017/11/28/Why-Mohammed-bin-Salman-described-Khamenei-as-Hitler-of-the-Middle-East-.html> (дата звернення: 17.06.2022). — Назва з екрана.
98. Yemen's Houthis form own government in Sanaa [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.aljazeera.com/news/middleeast/2015/02/yemen-houthi-rebels-announce-presidential-council-150206122736448.html> (дата звернення: 18.06.2022). — Назва з екрана.
99. Al-Shihabi Ali. Saudi Arabia's New Foreign Policy Doctrine [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://english.alarabiya.net/en/views/news/middle-east/2017/12/15/Saudi-Arabia-s-new-foreign-policy-doctrine.html> (дата звернення: 10.07.2022). — Назва з екрана.

*Навчальне видання*

**САГАН Галина Василівна**

**АНАЛІЗ І МОДЕЛЮВАННЯ  
СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ  
У РЕГІОНАХ СВІТУ (АРАБСЬКІ КРАЇНИ)**

*Навчальний посібник*

Видання публікується в авторській редакції

*У посібнику використано ілюстрації,  
що містяться у вільному доступі в Інтернеті*

Науково-методичний центр видавничої діяльності  
Київського університету імені Бориса Грінченка

Завідувачка НМЦ видавничої діяльності *М. М. Прядко*

Відповідальна за випуск *А. М. Даниленко*

Над виданням працювали *Т. В. Нестерова, Н. І. Погорєлова*

Підписано до оприлюднення  
в електронному форматі 07.04.2023 р.

Київський університет імені Бориса Грінченка.  
вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2, м. Київ, 04053.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4013 від 17.03.2011 р.

**Попередження!** Згідно із Законом України «Про авторське право і суміжні права» жодна частина цього видання не може бути використана чи відтворена на будь-яких носіях, розміщена в Інтернеті без письмового дозволу Київського університету імені Бориса Грінченка й автора. Порушення закону призводить до адміністративної, кримінальної відповідальності.